

สนฺนิรมฺหิตฺวา^๑ อุกฺกมนอกฺกมนปทฺวาเร
หตฺถตฺตลानी อุปนาเมสุ.

โพธิสฺตโต อสฺสวรสฺส ปิฎฺจิ-
เวมชฺฌมคโต ฉนฺนํ อสฺสสฺส วาลลํ
คาคาหาเปตฺวา อชฺฌตฺมรตฺตสมเย
มหาทฺวารสมีปี ปตฺโต. ตทา ปน
ราชา “เอวํ โพธิสฺตโต ยาย กายจิ
เวลาย นครทฺวารํ วิวริตฺวา นิภฺขมิตฺ-
น สกฺขิสฺสตี”ติ ทฺวีสุ ทฺวารกฺวาญฺสุ
เอเกกํ ปุริสฺสทฺสเสน วิวริตฺพุพฺ-
การาเปสิ.

โพธิสฺตโต ทามพลสมฺปนฺโน, หตฺถิคณฺนาย
โกฏิสทฺสทฺตํ ฬํ ธาเรติ,
ปุริสคณฺนาย ทสโกฏิสทฺสปุริสานํ. โส
จินฺเตสิ “สเจ ทฺวารํ น วิวเรยฺย”^๒
อชฺช กนฺถกสฺส ปิฎฺเจ นิสฺนโนว วาลลํ
คเหตุวา จิตฺน ฉนฺเนน สทฺธิเยว
กนฺถกํ อูรูหิ นิปฺปีเพตฺวา อญฺจารส-

เทวดาท้งหลาย จึงปิดกั้นเสียงร้องของ
ม้กัณถกะนั้นไว้ แล้วยื่นฝ่ามือไปรองรับ
ทุกก้าวย่าง ด้วยอานูภาพของตน โดย
ที่ผู้ใดมิได้ยินเสียงเลย.

พระโพธิสัตว์ เสด็จขึ้นหลังม้าตัว
ประเสริฐ ทรงให้นายฉันนะจับหางม้า
(ตามเสด็จ) เสด็จถึงที่ใกล้ประตูใหญ่ใน
เวลาเที่ยงคืน. ในขณะที่(จะสร้างประตู) นั้น
พระราชาทรงดำริว่า “พระโพธิสัตว์จักไม่
สามารถเปิดประตูพระนครออกไปในเวลา
ใด ๆ ได้ ด้วยประการ(การสร้างบาน
ประตู)อย่างนี้” ดังนี้ จึงทรงให้สร้าง
บานประตูสองบาน แต่ละบานจะต้องใช้
(กำลังของ)บุรุษ ๑,๐๐๐ คนจึงจะเปิดได้.

พระโพธิสัตว์ ทรงถึงพร้อมด้วยพลกำลัง
ย่อมทรงกำลังเท่ากับกำลังช้างสารนับได้
๑,๐๐๐ โภฏี, (หรือ)เท่ากับกำลังบุรุษ
นับได้ ๑ หมื่นโภฏี. พระองค์ทรงดำริว่า
“ถ้าประตูไม่เปิด, วันนี้เราจะนั่งอยู่บน
หลังม้กัณถกะอย่างนี้แหละ แล้วจะ
กระตุ้มม้กัณถกะด้วยต้นขาทั้ง ๒ กระโดด

^๑ อ. สนฺนิรมฺหิตฺวา.

^๒ อ. วิวริยติ.

หตุพเพรํ ปาการํ อุปปตติววา
อติกกมิสฺสามิ”ติ.^๑

ฉนฺโนปี จินฺเตสฺสิ “สเจ ทวารํ น
วิวริสฺสติ,^๒ อหํ อยฺยปฺตฺตํ มม ชนฺเต
นีสึทาเปตฺวา กนฺถกํ ทกฺขิณฺน หตฺถเณ
กฺขจฺฉิยํ ปริกฺขิปนฺโต อุปกจฺฉนฺตฺเร กตฺวา
ปาการํ อุปปตติววา อติกกมิสฺสามิ”ติ.

กนฺถโกปี จินฺเตสฺสิ “สเจ ทวารํ น
วิวริสฺสติ,^๓ อหํ อตฺตโน สามีกํ ปิฏฺฐิจฺฉิ
ยถานิสฺสินฺนเมว ฉนฺเนน วาลธึ คเหตุววา
จิตฺเตน สทฺธิเยว อุกฺขิปิตฺวา ปาการํ
อุปปตติววา อติกกมิสฺสามิ”ติ. สเจ
ทวารํ น อปารุปฺยิตฺถ,^๔ ยถาจินฺติตฺตเมว
เตสฺสุ ตีสุ ชเนสฺสุ อณฺุตโร สมฺปาเทยฺย.
ทฺวารเ อธิวตฺถา เทวตา ปน ทฺวารํ
วิวริ.

ตสฺมีเยว ชเน มาโร “โพธิสฺตฺตํ
นิวตฺเตสฺสามิ”ติ อาคณฺตุววา อากาเส
จิตฺโต อาห “มาริสฺ มา นิกฺขม, อิตฺโต
เต สตฺตเม ทิวเส จกฺกรตฺนํ

ข้ามก้าแพงที่สูง ๑๘ ศอก ไปพร้อมกับ
นายฉันนะซึ่งจับหางอยู่แล้ว”.

ส่วนนายฉันนะก็คิดว่า “ถ้าประตูไม่เปิด,
เราจักยังพระลูกเจ้าให้ชี้คอของเรา โอบ
ม้ากั้นถะที่ท้องด้วยมือข้างขวา หนีบเข้า
ในระหว่างรั้วแล้วจักกระโดดข้าม
ก้าแพงไป”.

ฝ่ายม้ากั้นถะก็คิดว่า “ถ้าประตูไม่เปิด,
เราจักยกนายของเรา ผู้นั่งอยู่บนหลังนี้
พร้อมกับนายฉันนะผู้จับหางอยู่ แล้ว
กระโดดข้ามก้าแพงไป” ดังนี้. ถ้าหาก
ประตูยังไม่เปิด, ผู้ใดผู้หนึ่งในชนทั้ง ๓ นั้น
ก็(สามารถ)กระทำตามที่ได้คิดไว้ให้สำเร็จ
ได้. แต่(ยังไม่ทันจะได้กระทำ) เทวดา
ผู้สิงสถิตอยู่ที่ประตู ก็ได้เปิดประตูให้
(เสียก่อน) แล้ว.

ในขณะนั้นเอง มารคิดว่า “เราจัก
ยังพระโพธิสัตว์ให้กลับคืน(สู่พระนคร)”
จึงมายืนอยู่ในอากาศ (กลาง)กราบพูลว่า
“ข้าแต่พระองค์ผู้บริบูรณ์ พระองค์จงอย่า

^๑ ฉ. อติกกเมสฺสามิ.

^๒ ฉ. วิวริยติ.

^๓ ฉ. อวาปฺริยิตฺถ.

^๔ ฉ. อวาปฺริยิตฺถ.

^๑ ชน ในที่นี้ ไม่ได้หมายเฉพาะคน แต่หมายถึง
ทั้งคนและม้า.

วตุตมาเน. นิภูขมิตวา จ ปุณ นครี
 โอลิเกตุกาโม ชาโต. เอวญจ ปนสุส
 จิตเต อุปปุณนมตเตเยว "มหาปุริส น
 ตยา นิวตติตวา โอลิกลงมมัม กตนะ"ติ
 วทมานา วีย มหาปจวี กุลาลจกัม
 วีย ภิชุชิตวา ปริวตติ. โพรสิสตโต
 นคราภิมุไซ จตวา นครี โอลิเกตุวา
 ตสมี จาเน กนุถกนิวตตนเจตियญจานัน
 ทสเสตวา คนุตพพมคคาภิมุขัน กนุถก
 กตวา ปายาสี มหนุเตน สกุกาเรน
 อุฟ้าเรน สิริโสภาคเคน.

ออกจากพระนคร พรั่งพร้อมด้วยสักการะ
 ที่ยิ่งใหญ่ ในวันนักขัตฤกษ์ เดือน
 อุตราชาตม (เดือน ๘ หลัง) แห่งวันเพ็ญ
 เดือน ๘. ครั้นเสด็จออก(มาพ้น)แล้ว ทรง
 ใคร่จะทอดพระเนตรพระนครอีก. เพียง
 แต่พระโพรสิสตว์ทรงเกิดความคิดขึ้นอย่างนี้
 เท่านั้น แผ่นดินใหญ่ได้แยก (เป็น
 ปริมาณทล) หมุนกลับราวกับแป้นแห่ง
 ช่างหม้อ ดังจะกราบทูลว่า "ข้าแต่
 พระมหาบุรุษ พระองค์ไม่จำเป็นต้องทรง
 เหลียวกลับไปทอดพระเนตร (พระนคร)
 ด้วยพระองค์เองดอก" ดังนี้. (เมื่อ)พระ
 โพรสิสตว์ทรงมีพระพักตร์ตรงสู่พระนครแล้ว
 ประทับทอดพระเนตรพระนคร ทรงแสดง
 เจตियฐาน อันเป็นที่ซึ่งม้ากัณฑ์หันกลับ
 ไว้ ณ ที่นั้น (ครั้นแล้ว) ทรงทำให้ม้า
 กัณฑ์ บ่ายหน้าสู่ทางที่จะต้องเสด็จ
 แล้วเสด็จไปด้วยสักการะที่ยิ่งใหญ่ ด้วย
 พระสิริโสภาคย์อันงามสง่า.

๑ ความตอนนี้ คือแผ่นดินตรงที่ม้ายืนอยู่นั้น ได้
 หมุนกลับทำให้ม้าหันหน้าไปทางพระนคร พระ
 โพรสิสตว์จึงทอดพระเนตรดูพระนครได้ โดย
 ไม่ต้องเอี้ยวพระองค์.

ตทา กิรสฺส เทวตา ปุโรโต สฺมุจฺจ
 อุกฺกาสหฺสฺसानิ ธารยีสฺสุ. ปจฺจโต สฺมุจฺจ,
 ทกฺขิณปฺสฺสโต สฺมุจฺจ, วามปฺสฺสโต สฺมุจฺจ,
 อปฺรา เทวตา จกฺกวาพมฺุขวณฺุญฺญิยํ
 อปฺริมาณา อุกฺกา ธารยีสฺสุ, อปฺรา
 เทวตา จ นาคสฺุปฺณณาทโย จ
 ทิพฺเพหิ คนฺุเธหิ มาลาหิ จฺณฺุณฺเณหิ
 ฐฺุเปหิ^๑ ปุชฺชมาณา คจฺจนฺุติ.

ปาริฉตฺตกปฺุเปหิ เจว มนฺุทารวปฺุเปหิ
 จ ขนฺเมฆวณฺุจิกาเล ธาราหิ วิย นาคลํ
 นิรฺนฺุตรํ อโหสิ, ทิพฺพานิ สงฺคีตานิ
 ปวตฺตีสฺสุ, สมฺนฺุตโต อญฺุจสฺมุจฺจิตฺริย-
 สตสฺหฺสฺसानิ ปวชฺุชฺุสฺสุ, สมฺุททุกฺุจฺจิยํ
 เมฆตฺถนิตกาโล^๒ วิย ยฺุคนฺุธรรกฺุจฺจิยํ
 สาคฺรนฺิคฺุฆเสมฺกาคาโล วิย วตฺตติ.

อิมินา สิริโสภคฺเคน คจฺจนฺุโต
 โพรสิตฺโต เอกฺรตฺเตเนว ตีณฺิ รุชฺชานิ

ได้ยินว่า ในกาลนั้น เทวตาทั้งหลายชู
 คบเพลิงไปทางเบื้องพระพักตร์ของพระ
 โพรสิตฺว์ ทางเบื้องพระปฤษฎางค์, ทาง
 ประปรศว์เบื้องขวา, และทางพระปรศว์
 เบื้องซ้าย ด้านละ ๖ หมื่นดวง, เทวตา
 อีกพวกหนึ่ง ชูคบเพลิงนับจำนวนมิได้
 อยู่ที่ขอบปากจักรวาล, เทวตาอีก
 พวกหนึ่ง กับพวกนาคและครุฑเป็นต้น
 พากันไปบูชา(พระโพรสิตฺว์)ด้วยของหอม
 ดอกไม้ จฺณ และธูปอันเป็นทิพย์.

พื้นกลางหาวไม่ขาดสายจากดอกปาริฉตฺตะ
 และดอกมณฑารพ ดังพื้นกลางหาวไม่
 ขาดสาย จากธารน้ำเมื่อยามฝนตกจาก
 เมฆที่หนาแน่นฉะนั้น, ทิพยสังคีตก็ได้
 บรรเลงขึ้น, เครื่องดนตรี ๖ ล้าน ๘ แสน
 (ขึ้น) ได้ประโคมขึ้นโดยพร้อมเพรียงกัน,
 เวลานั้นเป็นไปเสมือนหนึ่ง เวลาที่
 ฟ้าคะนองจากก้อนเมฆเหนือท้องทะเล
 (และ) เสมือนหนึ่งเวลาที่กระแสสาครเกิด
 เสียงก็กัก้องอยู่ที่เนินภูเขายุคันธร.

พระโพรสิตฺว์ เสด็จไปพร้อมด้วย
 พระสิริโสภาคย์ดงามเช่นนี้ ทรงผ่านพ้น

^๑ ฉ. ฐฺุเมหิ.

^๒ ก. เมฆคชฺุชิตกาโล.

อดิภุมม ตีสโยชนมตฺตเก อโนมานทีตีริ
 ปาปฺปณิ. ก็ ปน อสุโส ตโต ปรี
 คนฺตุ น สกฺโกตีตี? โน น สกฺโกตี.
 โส หิ เอกํ จกฺกวาพคฺคพฺภํ, นาภิยา
 จิตจกฺกสฺส เนมิวฏฺฐิ^๑ มทุทฺนโต วย
 อนนฺเตน^๒ จริตฺวา ปุเรปาตฺราสเมว
 อาคนฺตฺวา อตฺตโน สมฺปาทีตี ภาตฺตี
 ภูณฺชิตฺตี สมตฺโต, ตทา ปน เทวนาค-
 สฺสปณฺณาทีหิ อากาเส จตฺวา โอสฺสภูเจหิ
 คนฺธมาลาทีหิ ยาว อูรฺอุปฺเทสา
 สณฺจนฺนี สรีริ อากขฺตฺมิตฺวา
 คนฺธมาลาขฺภู จินฺทนฺตฺสฺส อติบฺปญฺโจ
 อโหสิ, ตสฺมา ตีสโยชนมตฺตเมว
 อคมาสิ.

อถ โพิสฺสโต นทีตีเร จตฺวา ญนฺ
 ปุจฺฉิ “กิณฺนามา อโย นที”ติ. “อโนมา
 นาม เทวา”ติ. “อุมหากปิ ปพฺพชฺชา
 อโนมา ภวิสฺสตี”ติ ปญฺหิยา ฆฏฺฏนฺโต

ราชอาณาจักรทั้ง ๓^๑ โดยสิ้นเวลาเพียง
 คืบเดียวเท่านั้น ทรงถึงฝั่งแม่น้ำอโนมา
 เมื่อสิ้นทาง ๓๐ โยชน์. มีคำถามว่า ม้า
 ไม่สามารถจะไปไกลได้ยิ่งกว่านั้นแล้วหรือ.
 ตอบว่า มิใช่ไม่สามารถ. แท้จริง ม้านั้น
 สามารถจะเที่ยวไปตลอดห้องจักรวาลหนึ่ง
 โดยหาที่สุดมิได้ แล้วกลับมาบริโภค
 อาหารที่เขาจัดไว้สำหรับตน ก่อนอาหาร
 มื้อเช้า (รวดเร็ว)ตั้งบุคคลเดินเหยียบไป
 บนขอบกองของล้อที่ตั้งคุมหงายไว้ฉะนั้น,
 แต่ในเวลานั้น เมื่อม้ากั้นถะเดินฝ่ากอง
 ของหอมและดอกไม้อยู่ ได้พาร่างอันเต็ม
 ไปด้วยของหอมและดอกไม้เป็นต้น ซึ่ง
 เทวดา นาค และครุฑ เป็นต้นผู้ยืน
 ในอากาศ ไปรยลงมา(หนา)จนถึง
 อูรประเทศ(ต้นขา) จึงมีความเนิ่นช้ามาก,
 เพราะเหตุนี้ ม้ากั้นถะจึงไปได้เพียง
 ๓๐ โยชน์เท่านั้น.

ลำดับนั้น พระโพธิสัตว์ประทับยืน(บนม้า)
 ที่ฝั่งแม่น้ำ ตรัสถามนายจันณะว่า “แม่น้ำ
 นี้ชื่ออะไร”. “ข้าแต่พระองค์ผู้ประเสริฐ
 แม่น้ำชื่ออโนมา”. พระโพธิสัตว์ตรัสว่า

^๑ น. เนมิวฏฺฐิ.

^๒ น. อนนฺเตน.

^๑ ปฐมสมโพธิกถาว่า ได้แก่ เมืองกบิลพัสดุ์
 เมืองสาวัตถี และเมืองเวสาลี.

อสุสสุส สณฺณํ อทาสี. อสุโส
อุปฺปติตฺวา อฏฺฐสมฺภวิตฺถาราย นทียา
ปาริมตีเร อฏฺฐจาสี.

“การบรรพชาของเราจักเป็นอนินมา (คือ
ไม่ต่ำทราม)” แล้วทรงกระตุนด้วยสัน
พระบาทให้สัญญาณแก่ม้า, ม้ากระโดด
ข้ามไปยืนอยู่ที่ฝั่งแม่น้ำข้างโน้น ซึ่งมี
ความกว้าง ๘ อสุสกะ (คือ ๑๔ เส้น).

โพธิสตุโต อสุสสุส ปิฏฺฐจิตฺ
โอรุยุห รัชตปฏฺฐสทิสเส วาลิกาปฺลิเน
จตฺวา ฉนฺนํ อามนฺเตสิ “สมฺม ฉนฺน
ตฺวํ มยฺหํ อภรณานิ เจว กนฺถกญฺจ
อาทาย คจฺฉ, อหํ ปพฺพชิสฺสุสามี”ติ.
“อหํปิ เทว ตยา สทฺธิ ปพฺพชิสฺสุสามี”ติ.
โพธิสตุโต “น ลพฺภา ตยา ปพฺพชิตฺ,
คจฺฉเว ตวนฺ”ติ ติกฺขตฺตํ ปฏฺฐิทิตฺวา
อภรณานิ เจว กนฺถกญฺจ
ปฏฺฐิจฺจาเปตฺวา จินฺเตสิ “อิมํ มยฺหํ
เกสา สมณฺสารูปฺปา น โหนฺตี”ติ.

พระโพธิสัตว์เสด็จลงจากหลังม้า
แล้วประทับยืนที่หาดทราย อัน(งดงาม)
ราวกับแผ่นดิน รับสั่งเรียกนายฉันนะมา
แล้วตรัสว่า “ดูกรฉันนะสหาย เธอจงนำ
เอาเครื่องอาภรณ์ของเราไปมัดก้นถกะ
(กลับ)ไปเถิด, เราจักบวช” ดังนี้. นาย
ฉันนะกราบทูลว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้
ประเสริฐ แม้ข้าพระพุทธเจ้าก็จักบวชกับ
พระองค์ด้วย”. พระโพธิสัตว์ทรงตรัสห้าม
ถึง ๓ ครั้งว่า “เธอยังบวชไม่ได้, จง(กลับ)
ไปเถิด” แล้วทรงมอบเครื่องอาภรณ์และ
มัดก้นถกะให้ไป ทรงดำริว่า “เส้นผม
ของเราเหล่านี้ ไม่สมควรแก่ความเป็น
สมณะของเรา” ดังนี้.

อญฺโฆ โพธิสตุตฺสสุส เกเส จินฺทิตฺ
ยุตฺตฺรฺรูปํ นตฺถิ, ตโต “สยเมว ขคฺเคน
จินฺทิสฺสุสามี”ติ ทกฺขิณฺน หตฺถเณ อสิ
คณฺหิตฺวา วามหตฺถเณ โมพิยา สทฺธิ
จฺฐหํ คเหตุวา จินฺทิ, เกสา ทฺวจฺจุลฺมตฺตา

บุคคลอื่น ผู้สมควรจะปลงพระเกศาของ
พระโพธิสัตว์ย่อมไม่มี, เพราะเหตุนี้
พระองค์จึงทรงดำริว่า “เราจักตัดด้วย
พระขรรค์ ด้วยตนเองนี้แหละ” แล้วทรง
จับพระขรรค์ด้วยพระหัตถ์ขวา ทรงจับ

หุดฺวา ทกฺขินโต อวตฺตมานา สีลํ
อลฺลียีสุ. เตลฺลํ ยาวซีวี ตเทว ปมาณํ
อโหสิ, มสฺสุ จ ตทนฺรูปี, ปฺน
เกสมสฺสุโอาหารณกิจฺจํ นาม นโหสิ.

พระจุฬา(จุ)รวบเข้ากับพระโมลี(มวยम्म)
ด้วยพระหัตถ์ซ้าย แล้วทรงตัด, พระเกศา
(ที่เหลือ)มี(ความยาว) ประมาณ ๒ องคุลี
ขมวดม้วนเป็นทักษิณาวฏ (เวียนขวา) ติด
พระเศียร. เส้นพระเกศาเหล่านั้นมี
ประมาณเท่านี้แน่แท้และ ตลอดพระ
ชนมชีพ, และพระมัสสุ(หนวด) ก็มี
ประมาณพอเหมาะกับความยาว ของ
พระเกศานั้น, ชื่อว่ากิจในการปลงพระ
เกศาและพระมัสสุ มิได้มีอีกต่อไป (ตลอด
พระชนมชีพ).

โพธิสฺสโต สห โมพียา จูฬํ คเหตุวา
“สจฺจํ พุทฺโธ ภวิสฺสามิ, อากาเส
ติฏฺฐตุ, โน เจ, ภูมิมิ ปตฺตฺ”ติ
อนฺตลิกฺเข จิปี. ตํ จูฬามณิเวจฺนํ
โยชนปฺปมาณญฺจํ คนฺตฺวา อากาเส
อญฺจาสิ.

พระโพธิสัตว์ ทรงถือพระจุฬารวมทั้ง
พระโมลี(ที่ตัดออกแล้ว) ทรงอธิษฐานว่า
“ถ้าเราจักเป็นพระพุทธเจ้า, ขอให้ผมจุกนี้
และผมมวยนี้ จงลอยอยู่ในอากาศ, ถ้า
ไม่เป็น, ก็ขอให้ตกลงสู่พื้นดิน” ดังนี้
แล้วทรงโยนขึ้นไปในกลางหาว. พระ
จุฬามณีและพระภุษาโพกนั้น ได้ลอยไป
เป็นระยะประมาณ ๑ โยชน์แล้วตั้งอยู่ใน
อากาศ.

สกุโก เทวราชา ทิพฺพจฺกฺขนา
โอบิลเกตฺวา โยชนิยรตนจฺกฺโกฏฺเฏน
สมฺปฺปฺยจฺจิตฺวา ตาวตีสมวเน

ท้าวสักกเทวราช ทรงมองเห็นด้วย
ทิพยจักขุ จึงทรงรับด้วยผอบแก้วอันมี
ขนาดสูงใหญ่ประมาณ ๑ โยชน์ แล้วให้

จุฬามณีเจดีย์^๑ นาม ปติฏฐาเปสิ.

ประดิษฐานไว้ในพระเจดีย์ชื่อว่า จุฬามณี
ในภพชั้นดาวดึงส์.

เชตุวาน โมลี วรรณุวาสิต์
เวหายส์ อุกุชิปี อคฺคปุคฺคโล,
สหสฺสเนตฺโต สิริสา ปฏิกุคฺชิ
สุวณฺณจฺงโกฏวเรน วาสโวติ.

พระอัครบุคคล ทรงตัดซึ่งพระโมลี
ที่มีกลิ่นหอมยิ่งแล้ว ทรงโยนขึ้นไป
สู่ห้วงกลางหา, ทำวลาสวะผู้มี
พระเนตร ๑ พัน บรรจงรองรับไว้
ด้วยผอบทองอันประเสริฐ ด้วย
ความเคารพสักการะ นอบน้อมยิ่ง
ดังนี้แล.

ปุณ โพธิสตฺโต จินฺตสิ "อิมานิ
กาสิกวตฺถานิ มยุหิ น สมณ-
สารูปานี"ติ. อถสฺส กสฺสปพฺพุทฺธกาเล

พระโพธิสัตว์ทรงคิดอีกว่า "ผ้า
กาสิกพัสดุ(ผ้าเนื้อดีจากแคว้นกาสี)เหล่านี้
ไม่สมควรแก่ความเป็นสมณะของเรา"
ดังนี้.

ปุณารสหายโก สมฺมิการมฺหาพรหมฯ เอกิ
พฺพุทฺธนฺตริ ชริ อปตฺเตน มิตฺตภาเวน
จินฺตสิ "อชฺช เม สหายโก
มหาภินิกฺขมนํ นิกฺขนฺโต, สมณ-
ปริกฺขารมสฺส คเหตุวา คจฺฉิสฺสามิ"ติ.

ขณะนั้น สมฺมิการมฺหาพรหมผู้เคยเป็น
สหายเก่าของพระโพธิสัตว์นั้น ในสมัย
พระพุทธเจ้าพระนามว่า กัสสปะ มี
มิตรภาพอันไม่เสื่อมคลาย สิ้นพุทธันดร
หนึ่ง คิดว่า "วันนี้สหายของเราได้เสด็จ
ออกมหาภิเนษกรรม, เราจักนำ
สมณบริวารไป(ให้)สหายของเราผู้นั้น"
ดังนี้.

^๑ ฉ. จุฬามณีเจดีย์.

ตีจิวรณจ ปตฺโต จ
 วาสี สุจิ จ พนฺธน์
 ปริสุสาวเนน อฏฺเจเต
 ยุตฺตโยคสุส ภิกฺขุโนติ.

สมณบริวาร ๘ เหล่านี้ คือ สบง ๑
 จีวร ๑ สังฆาฏิ ๑ บาตร ๑ มีด ๑
 เข็มเย็บผ้า ๑ ประคดเอว ๑
 ผ้ากรองน้ำ ๑ สมควรแก่พระภิกษุ
 ผู้มีความเพียร ดังนี้แล.

อิเม อฏฺฐ สมณปริกาเร อหริตฺวา
 อทาลี. โพิสฺสตฺโต อรหฺตฺธํ นิวาเสตฺวา
 อุตฺตมปพฺพชฺชาเวสํ คณฺหิตฺวา “ฉนฺน
 มม วจเนน มาตาปิตฺนํ อโรคฺย
 วเทหี”ติ วตฺวา อฺยุโยเชสิ. ฉนฺโน
 โพิสฺสตฺตํ วนฺทิตฺวา ปทกฺขิณํ กตฺวา
 ปกฺกามิ.

ฆฎิการมมหาพรหม ได้นำสมณบริวาร ๘
 เหล่านี้มาถวาย (พระโพิสส์ตว์). พระ
 โพิสส์ตว์ทรงครองจีวรอันเป็นธงชัยแห่ง
 พระอรหันต์ ทรงถือเพศบรรพชาอันเป็น
 เพศสูงสุด (เรียบร้อย) แล้ว จึงตรัส
 (กับนายฉันนะ) ว่า “ดูกรฉันนะ เธอจง
 (กลับไป) กราบทูลเรื่องความอยู่สบายดี
 (ของเรา)แต่พระมารดาและพระบิดา ตาม
 คำของเรา” แล้วทรงส่ง(นายฉันนะกลับ)
 ไป. นายฉันนะกราบถวายอภิวาท และ
 กระทำประทักษิณ (เดินเวียนขวารอบ)
 พระโพิสส์ตว์ แล้วหลีกไป.

กณฺธโก^๑ ปน ฉนฺเนน สทฺธิ
 มนฺตยามานสุส โพิสฺสตฺตสุส วจัน
 สุฉนฺนโต จตฺวา “นตฺถิทานิ มยฺหิ ปฺน
 สามีโน ทสฺสนนฺ”ติ จกฺขุปรถํ วิชฺหนฺโต
 โสภํ อธิวาเสตฺ อสฺกโกนฺโต หทฺเยน

ส่วนม้ากัณธกะได้ยื่นฟังคำของพระโพิสส์ตว์
 ตรัสกับนายฉันนะอยู่(เช่นนั้น) ก็คิดว่า
 “บัดนี้ การเห็นนายของเรา ย่อมไม่มีอีก
 แล้ว” ดังนี้ เมื่อละสายตา(จากการมองดู
 พระโพิสส์ตว์แล้ว) ก็ไม่อาจอดกลั้น

^๑ ฉ. กณฺฑโก.

ปิณฑุทาย จรติ, 'เทโว วา มนุสฺสโส
วา นาโค วา สุปฺณฺโณ วา โก นาม
เอโส'ติ น ชานามา"ติ อารโหเสสุ.

ราชา ปาสาทตเล จตุวา มหาบุริสํ
ทิสฺสุวา อจฺฉริยพฺภุตชาโต บุริเส
อาณานิเปสิ "คจฺฉณ ภาณ, วิมฺสณ,
สเจ อมนุสฺสโส ภวิสฺสติ, นครา
นิภฺขมิตฺวา อนฺตรธาณิสฺสติ, สเจ เทวดา
ภวิสฺสติ, อากาเสณ คจฺฉิสฺสติ, สเจ
นาโค ภวิสฺสติ, ปจฺฉวิยํ นิภฺขชิตฺวา
คมิสฺสติ, สเจ มนุสฺสโส ภวิสฺสติ,
ยถาลทฺธํ ภิกฺขํ ปริภุญฺชิสฺสติ"ติ.

มหาบุริสโสปิ โข มิสฺสสกภตฺตํ
สํหริตฺวา "อลํ เม เอตฺตกํ ยาปนายา"ติ
ณตฺวา ปวิฏฺฐทฺวาเรเนว นครา
นิภฺขมิตฺวา ปณฺททวปพฺพตฉายาย
ปฺรตฺตถาภิมุโข นิสฺสีทิตฺวา อาหารํ
ปริภุญฺชิตฺุ อารทฺโธ. ธตฺสฺส อนฺตานิ
ปฺริวตฺติตฺวา มุขเนน นิภฺขมนนา-
การปฺปตฺตานิ วิย อหฺเสสุ.

บุรุษทั้งหลายไปกราบทูล (พระราชา) ว่า
“ขอเดชะ ผู้มีรูปร่างลักษณะอย่างนี้
เที่ยวไปปิตนชบาตในพระนคร, พวกข้า
พระองค์ไม่ทราบว่าเป็นใคร เป็น
เทวดา หรือมนุษย์ เป็นนาค หรือครุฑ”
ดังนี้.

พระราชาประทับอยู่บนพื้นปราสาท ทอด
พระเนตรเห็นพระมหาบุรุษ ทรงอัศจรรย
และประหลาดพระทัย จึงตรัสสั่งพวก
ราชบุรุษว่า “แนะนำ พวกเจ้าจงไป
พิจารณาดู, ถ้าผู้นั้นเป็นมนุษย์ ก็จัก
ออกจากเมืองอันตรธานไป, ถ้าเป็น
เทวดาก็จักเหาะไป, ถ้าเป็นนาคก็จัก
ดำดินไป, (แต่)ถ้าเป็นมนุษย์ก็จักบริโภค
ภิกษาตามที่ตนได้มา” ดังนี้.

ส่วนพระมหาบุรุษแล ทรงรวบรวม
ภัตที่ปนกัน (หลายอย่าง) เข้าแล้ว ทรง
ทราบว่ “ภัตเพียงเท่านั้น ก็พอเลี้ยงชีพอยู่
ได้แล้วสำหรับเรา” จึงเสด็จออกจาก
พระนครทางประตูที่พระองค์ได้เสด็จเข้าไป
แล้วนั่นเอง ประทับนั่งที่ร่มเงาของภูเขา
บัณทวะ ทรงฝันพระพักตร์ไปทางทิศ
บูรพา เริ่มจะเสวยพระกระยาหาร. ทันใด
นั้น ถ้าใส่ใหญ่ทั้งหลายของพระองค์ก็

ทำไมเล่า” ดังนี้. พระโพธิสัตว์ทรงสอน
พระองค์เองอย่างนี้แล้ว ก็มีพระอาการ
เป็นปกติ เสวยพระกระยาหาร(นั้น)ได้.

ราชบุริสา ตั ปวตฺตี ทิสฺวา
คนฺตุวา รมฺโอบ อาโรเจสุ. ราชา
ทฺตฺวาจันํ สุตฺวา เวเคน นครา
นิกฺขมิตฺวา โภชิตฺตฺสฺส สนฺติกั คนฺตุวา
อิริยาปถสมึเขว ปสึทิตฺวา โภชิตฺตฺสฺส
สพฺพิ อิสฺสรียํ นิยุยาเทสิ. โภชิตฺโต
“มยุหิ มหาราช วตฺตฺกามาหิ วา
กิลลสกาเมหิ วา อตฺถน ตฺถติ, อหิ
ปรมาภิสฺมโฬธี ปตฺถยฺนฺโต นิกฺขนฺโต”ติ
อาห.

ราชบุรุษทั้งหลาย เห็นความเป็นไป
เช่นนั้นแล้ว จึงนำความไปกราบทูล
พระราชา. พระราชาทรงสดับถ้อยคำของ
ราชบุรุษผู้กราบทูลแล้ว จึงเสด็จออกจาก
พระนครโดยเร็ว เสด็จไปหาพระโพธิสัตว์
ทรงเลื่อมใสในพระอิริยาบถเป็นอย่างยิ่ง
จึงทรงมอบถวายความเป็นใหญ่ทั้งปวง
(ในพระราชอาณาจักรของพระองค์) แต่
พระโพธิสัตว์. พระโพธิสัตว์ตรัสว่า “ขอ
ถวายพระพร ความต้องการวัตถุกาม
หรือกิลลสกาเม (วัตถุสิ่งของอันน่าใคร่
เป็นวัตถุกาม กิลลอันเป็นเหตุให้ใคร่
เป็นกิลลสกาเม) ไม่มีแก่อาตมภาพ,
อาตมภาพปรารถนาพระปรมาภิสัมโพธิญาณ
จึงได้ออกบรพพา” ดังนี้.

ราชา อเนกปฺปการิ ยาจนฺโตปิ ตสฺส
จิตฺติ อลภิตฺวา “อทุธา ตฺวํ พุทฺโธ
ภวิสฺสสิ, พุทฺธญฺเตน ปน เต ปจฺฉมึ
มม วิชิตฺติ อาคนฺตพฺพนุ”ติ ปฏฺิณฺณํ
คณฺหิ. อยเมตฺถ สงฺเขโป, วิตฺถาโร
ปน “ปพฺพชฺชํ กิตฺตยิสฺสามิ, ยถา

พระราชา แม้ทรงอ่อนวอนอยู่เป็นอเนก
ประการ ก็ไม่สามารถให้นม่น้าวพระทัย
ของพระโพธิสัตว์นั้นได้. จึงทรงถือเอา
ปฏฺิณฺญา(คือขอความมั่นใจ)ว่า “พระองค์
จักเป็นพระพุทเจ้าแน่นอน, เมื่อพระองค์
เป็นพระพุทเจ้าแล้ว พึงเสด็จมายังแคว้น

เตปิ โข โภณฑัญญะปุมฺมา ปญฺจ
 ปพฺพชิตา คามนินฺคมราชธานีสุ ภิกฺขาย
 จรฺนฺตา ตตฺถ โภธิสฺสตุํ สมฺปาปฺถนึสุ.
 อถ นํ จ วสุธานี มหาปธานํ ปทหนฺตํ
 “อิทานิ พุทฺโธ ภวิสฺสตี, อิทานิ พุทฺโธ
 ภวิสฺสตี”ติ บริเวณสมมุชฺชนาทิกาย
 วตฺตปฏิปตฺติยา อุปฺนุจฺจมาณา สฺนฺติกา-
 วจฺจาวสุสฺส อเหตุ.

โภธิสฺสตุโตปิ โข “โกปฏิปตฺตํ ทฺกกรฺการิยํ
 กริสุสามิ”ติ เอกติลตฺตณฺฑุลาทีหิปี
 วิดีนาเมสิ, สพฺพโสปี อาหารูปลฺเจทํ
 อกาสิ, เทวตาปี โลมกฺกุเปกิ โอชํ
 อุปสฺหฺรมาณา ปกฺขิปี.^๑

ทรงกระทำมหาปธาน (คือความเพียร
 อันยิ่งใหญ่).

ฝ่ายพวกบรรพชิตทั้ง ๕ อันมีโภณฑัญญะ
 เป็นหัวหน้าเหล่านั้นแล เทียบภิกษุอาจารย์
 ไปตามหมู่บ้าน นิคม ราชธานีทั้งหลาย
 ได้มาพบพระโภธิสฺสตุ ณ ตำบลอุรุเวลา
 นั้น. ครั้งนั้น บรรพชิตทั้ง ๕ เหล่านั้น
 มีความหวังอยู่ว่า “บัดนี้ พระสิทธัตถ-
 ราชกุมารจักเป็นพระพุทธเจ้า, บัดนี้ พระ
 สิทธัตถราชกุมาร จักเป็นพระพุทธเจ้า”
 ดังนี้ จึงได้ดูแลปฏิบัติพระโภธิสฺสตุผู้ทรง
 กระทำมหาปธาน (ความเพียรอันยิ่งใหญ่)
 อยู่ตลอด ๖ พรรษา ด้วยข้อวัตรปฏิบัติ
 มีการกวาดบริเวณเป็นต้น (และ) ได้อาศัย
 อยู่ในสำนักของพระโภธิสฺสตุผู้นั้น.

พระโภธิสฺสตุผู้ทรงดำริว่า “เราจักกระทำ
 ทฺกกริยาให้ถึงที่สุด” จึงทรงใช้เวลาให้
 ล่วงไป ด้วย(การเสวย)อาหาร มีเมล็ดงา
 และเมล็ดข้าวสาร เพียงเมล็ดเดียว
 เป็นต้น, (ที่สุด)ได้ทรงอดพระกระยาหาร
 ทั้งปวง, ฝ่ายเทวดาได้น้อมนำไอชะ (คือ
 อาหารละเอียด)แทรกเข้าทางขุมขน.

^๑ จ. ปกฺขิปี.

อดสุส ตาย นิราหารตาย
 ปรมกิสภาวปุตตตกายสุส^๑ สุวณฺณวณฺณเณ
 กายเณ กภาพณฺเณ อโหสิ, ทวตฺตีส
 มหาปฺริสสฤษฏณานิ ปฏิจฺจนฺณานิ อหฺสิ.
 อปฺเปกทา อปฺปาณกขฺมานํ ฉายนฺโต
 มหาเวทนาหิ อภิกฺขโต^๒ วิสณฺณปฺภโต
 จงฺกมนโกฏฺยํ ปติ.

อถ นํ เอกจฺจา เทวตา “กาลกโต
 สมเณ โคตโม”ติ วทนฺติ, เอกจฺจา
 “วิหาโรว เอโส อรหตฺน”ติ^๓ อาหฺสุ.
 ตตฺถ ยาสํ “กาลกโต”ติ อโหสิ, ตา
 คนฺตุวา สุทฺโธทนมหาราชสุส อโรเจสุ
 “ตุมหากํ ปุตฺโต กาลกโต”ติ.

“มม ปุตฺโต พุทฺโธ หุตฺวา กาลกโต,
 อหุตฺวา”ติ.

ต่อมา พระโพธิสัตว์ทรงมีพระวรกาย
 ชูบผอมยิ่งนัก เพราะการอดพระกระยา-
 หารนั้น พระวรกายซึ่งมีพระฉวีวรรณ
 ประดุจทอง ก็กลับกลายเป็นสีดำไป;
 พระมหาปรีศลักษณะ ๓๒ ประการ ก็ไม่
 ปรากฏให้เห็น. บางครั้งทรงเพ่งอัปฺปาณก-
 ฌาน (คือกัลลันลมอัสสาสะปัสสาสะ) ทรง
 ถูกเวทนาใกล้ครอบงำ จนถึงทรงสลบ
 ล้มลง ณ ที่ปลายสุดของที่จงกรม.

ลำดับนั้น เทวดาบางเหล่า กล่าวถึง
 พระโพธิสัตว์นั้นว่า “พระสมณโคดมสิ้น
 พระชนม์เสียแล้ว”, เทวดาบางพวกกล่าว
 ว่า “พระอรหันต์ทั้งหลายย่อมมี(อาการ)
 เป็นอยู่เช่นนี้ (เป็นธรรมดา)”. บรรดา
 เทวดาเหล่านั้น เทวดาเหล่าใดคิดว่า
 “พระสมณโคดมสิ้นพระชนม์เสียแล้ว”,
 เทวดาเหล่านั้น ก็ไปกราบทูลพระเจ้า
 สุทโธทนมหาราชว่า “พระราชบุตรของ
 พระองค์สิ้นพระชนม์เสียแล้ว” ดังนี้.

พระเจ้าสุทโธทนมหาราช จึงตรัสถามว่า
 “บุตรของเราได้เป็นพระพุทธเจ้าแล้ว จึง
 สิ้นชีวิตหรือยังมิได้เป็น”.

^๑ อ. ปรมกสิมานปุตตตกายสุส.

^๒ อ. อภิตฺตโน.

^๓ ปปญฺจสุทฺถนํ. ๒/๓๙๐.

“พุทฺโธ ภวิตฺถุ นาสกฺขิ, ปชานญฺมียเยว
ปตฺติตฺวา กาลกโต”ติ.

อิทํ สุตฺวา “ราชา “นาหิ
สทฺทหามิ, มม ปุตฺตสฺส โพร
อปฺตฺวา กาลกิริยา นาม นตฺถิ”ติ
ปฏิกฺขิปี. กสฺมา ปน ราชา น
สทฺทหตฺตี กภาพเทวิลสฺส ตาปสฺส
วณฺทาปนทิวเส ชมฺพุทฺทขมฺมุเล จ
ปาฏิหาริยานํ ทิฏฺฐตฺตา.

ปุณ โพรสิตฺเต สญฺญํ ปฏิภิตฺวา
อุจฺฉิเต ตา เทวตา คนฺตฺวา “อโรโค
เต มหาราช ปุตฺโต”ติ รญฺโญ
อาโรเจนฺติ. ราชา “ชานามหิ ปุตฺตสฺส
อํมรณภาวนุ”ติ วทติ.

มหาสตฺตสฺส ฉ วสุธานี ทุกฺกรการิกิ^๒
กโรนฺตสฺส อากาเส คณฺจิกรณกาโล

เทวดากราบทูลว่า “พระโอรสของ
พระองค์ ยังไม่ทันจะเป็นพระพุทฺธเจ้า,
ก็ได้ทรงล้มลงสิ้นพระชนม์(เสียก่อน) ณ
สถานที่บำเพ็ญเพียรนั่นเอง”.

พระราชาทรงสดับคำนี้แล้ว ทรง
ปฏิเสธว่า “เราไม่เชื่อ, การที่บุตรของเรา
ยังมีได้บรรลุปุริญาณ แล้วจะสิ้นชีวิต
(ก่อน) ย่อมไม่มี(อย่างแน่นอน)” ดังนี้.
มีคำถามว่า เพราะเหตุไร พระราชาจึง
ไม่ทรงเชื่อ ตอบว่า เพราะพระองค์
ทอดพระเนตรเห็นพระปาฏิหาริย์ในวันที่
ทรงให้พระโอรส ให้อุทเทวิลดาบส และ
พระปาฏิหาริย์ที่โค่นต้นหญ้า.

เมื่อพระโพรสิตฺถ์ ทรงรู้สึกพระองค์
แล้ว จึงเสด็จลุกขึ้น เทวดาเหล่านั้น
จึงไปกราบทูลพระราชาอีกว่า “ข้าแต่
มหาราชเจ้า พระราชบุตรของพระองค์
ทรงสบายดีแล้ว” ดังนี้. พระราชาตรัสว่า
“เราย่อมรู้ว่า บุตรของเรายังไม่สิ้นชีวิต”
ดังนี้.

เมื่อพระมหาสฺตฺถ์ทรงบำเพ็ญทุกฺกรกิริยาอยู่
ตลอด ๖ พรรษา ระยะเวลาเหล่านั้นเป็น

^๑ ฉ. อัย สทฺโท น ทิสฺสติ.

^๒ ฉ. ทุกฺกรการิย.

วีย อโหสิ. โส “อัยํ ทุกกรการิกา
นาม โพธาย มคฺโค น โหตี”ติ
โอฟาริกํ อาหารํ อาหารเวตุํ คามนิคมเส
ปิณฑาย จริตฺวา อาหารํ อาหาริ,
อถสฺส ทฺวตฺตีส มหาปุริสลกฺขณานิ
ปากติกานิ อหฺลํ, กาโย สุวณฺณวณฺณโณ
อโหสิ.

ปญฺจวคฺคิยา ภิกฺขุ “อัยํ ฉ วสุธานี
ทุกกรการิกํ กโรนฺโตปิ สพฺพพณฺณุตํ
ปฏิกุชฺฌิตุํ นาสกฺขิ, อิทานิ คามาทีสุ
ปิณฑาย จริตฺวา โอฟาริกํ อาหารํ
อาหริยาโม กิ สกฺขิสฺสติ, พาหุลฺลิโก^๑
เอโส ปธานวิพฺภนฺโต, สีสํ นุหายิตฺถกามสฺส
อุสุสาวินฺททุกํ วีย อมฺหากํ เอตสฺส
สนฺติกา วิเสสตกฺกนฺนาม,^๒ กิโน
อิมินา”ติ มหาปุริสํ ปหาย อตฺตโน
อตฺตโน ปตฺตจิวริ คเหตุวา อฏฺจารส-

ราวกับเวลาที่มืดครึ้มในอากาศ(คือลำบาก
เปล่าไม่เกิดผล). พระองค์ทรงแนะพระทัย
ว่า “ขึ้นชื่อว่าทุกกริกิริยานี้ ไม่เป็นทาง
แห่งการตรัสรู้” ดังนี้ เพื่อจะเสวยพระ
กระยาหารบำรุงพระวรกาย(ให้แข็งแรง)
จึงเสด็จเที่ยวบิณฑบาตไป ในหมู่บ้าน
น้อยใหญ่ทั้งหลาย แล้วได้ทรงนำ
พระกระยาหารมา(เสวย). ต่อมา
พระมหาปุริสลักษณะ ๓๒ ประการของ
พระองค์ ก็ได้(กลับปรากฏ)เป็นปรกติ,
พระวรกาย (กลับ)มีพระฉวีวรรณผุดผ่อง
ประดุจทอง.

พวกภิกษุเบญจวัคคีย์ คิดว่า “พระ
มหาบุรุษนี้ แม้ทรงกระทำทุกกริกิริยาอยู่
ตลอด ๖ พรรษา ก็มีทรงสามารถจะตรัสรู้
พระสัมพัตถญาณได้, บัดนี้ พระองค์
เสด็จเที่ยวบิณฑบาตไปในหมู่บ้านเป็นต้น
เสวยพระกระยาหารบำรุงพระวรกายอยู่
(เช่นนี้) จักสามารถ (ตรัสรู้พระสัมพัตถญาณ)
ได้อย่างไร, พระมหาบุรุษนี้มิ
ความเป็นอยู่อย่างอุดมสมบูรณ์ คลาย
ความเพียรเสียแล้ว, ชื่อว่าการที่เรา

^๑ ฉ. พาหุลฺลิโก.

^๒ ฉ. วิเสสตกฺกนํ.

โยชนมคค์ คนตุวา อธิปัตนั ปวิสีสุ.

ทั้งหลายนี้(หวัง)เอาคุณพิเศษ จาก
สำนักของพระมหาบุรุษนี้ เปรียบเหมือน
คนที่ต้องการสระผม แล้วนี้(หวัง)เอา
หยาดน้ำค้าง(มาสระ) ฉะนั้น, ประโยชน์
อะไรแก่เรา (ที่จะอยู่) กับพระมหาบุรุษ
นี้" ดังนี้แล้ว พวกนี้ละทิ้งพระมหาบุรุษ
เสีย ต่างถือบาตรและจีวรของตน ๆ
เดินทางไปได้ ๑๘ โยชน์ ก็พากันเข้าไป
(พำนักอยู่)ยังป่าอิสิปัตนะ.

ตน โข ปน สมเยน อรุเวลายัย
เสนานิคเม เสนานิกฺกมุพิทิสฺส^๑ เคเห
นิพฺพตฺตา สุชาตา นาม ทาริกา
วฺยปฺตฺตา เอกสฺมี นิโคธฺรฺกฺเข ปตฺถนั
อกาสี "สเจ สมชาติกั กุลธมฺรึ คนตุวา
ปฺจมคฺพฺมา ปฺตฺตํ ลภิสฺสามิ, อนุสฺสฺวจฺจรั
เต สตสฺสทฺสฺสปริจฺจาเคน พลิกมฺมึ
กริสฺสามิ"ติ. ตสฺสา สา ปตฺถนา สมฺชฺฉมิ.

สมัยนั้นแล นางทาริกาชื่อ สุชาดา
เกิดในครอบครัวของเสนานิกฺกมุพิ
(คือ นายทหารชั้นผู้ใหญ่ผู้มั่งคั่ง" ในตำบล
อรุเวลาเสนานิคเม เมื่อเจริญวัยแล้วได้ตั้ง
ความปรารถนาไว้(กับเทพยดา) ที่ต้นไทร
ต้นหนึ่งว่า "ถ้าข้าพเจ้าไปสู่เรือนแห่ง
ตระกูลที่มีชาติกำเนิดเสมอกัน แล้วจักได้
บุตรชายในครรภ์แรก, ข้าพเจ้าจะ
กระทำพิธีกรรม ด้วยการบริจาคทรัพย์
๑ แสนแก่ท่านทุก ๆ ปี" ดังนี้. ความ
ปรารถนานั้นของนางก็ได้สำเร็จแล้ว.

สา มหาสฺตฺตฺสฺส ทฺกฺกรการิกั กโรนฺตฺสฺส
จฺญฺเจ วสฺเส ปฺริปฺนฺณเณ วิสาขปฺนฺณมายั

นางประสงค์จะกระทำพิธีกรรม (คือการ
เช่นสรวงบูชา) ในวันเพ็ญเดือนวิสาขะ

^๑ ปปญจสุทนี ๒/๒๓๓.

พลิกมมัม กาดุกามา หุตฺวา ปุเรตรัม
 เณฺสฺสฺสฺสํ ลฺภฺจิมฺมฺภวเน จราเปตฺวา
 ตาสํ ซีริ ปญฺจ เณฺสฺสตานิ ปาเยตฺวา
 ตาสํ ซีริ อหฺมตฺยานิตี เอวิ ยาว
 โสฬฺสนุํ เณฺนํ ซีริ อญฺจ เณฺโย
 ปิวฺนฺติ, ตาว ซีรสฺส พหลตํ จ มฺหฺรตํ
 จ โยชฺวณฺตตํ จ ปตฺถยมาณา
 ซีรปฺริวตฺตณฺนาม อกาสิ.

ในปีที่พระมหาสัตรีทรงบำเพ็ญทุกรกิริยา
 ครบ ๖ ปีบริบูรณ์ (นาง)เมื่อปรารภนาให้
 น้ามนมีความเข้มข้น มีรสหวานและอร่อย
 จึงได้กระทำวิธีซีรปฺริวตฺต (การ
 เปลี่ยนแปลงน้ามน)อย่างนี้ คือเบื้องต้นแรก
 ให้แม่โคนม ๑ พันตัว (ในปฐมสมโพธิกถา
 อธิบายว่า แบ่งแม่โค ๑ พันตัวนั้นออกเป็น
 พวกละ ๕๐๐ ให้พวกหนึ่ง ต้มกินน้ามน
 ของอีกพวกหนึ่ง แบ่งโดยลำดับจนถึง
 เหลือแม่โค ๘ ตัว) เทียว(หากิน)ไปในป่า
 ชะเอมเครืออ่อน แล้ว(แบ่ง)ให้แม่โคนม
 ๕๐๐ ตัว ต้มกินน้ามนของแม่โคนม
 เหล่านั้น, แล้ว(แบ่ง)ให้แม่โคนม ๒๕๐ ตัว
 ต้มกินน้ามนของแม่โคนมเหล่านั้น จนถึง
 แม่โคนม ๘ ตัว ได้ต้มกินน้ามนของ
 แม่โคนม ๑๖ ตัว (ลดลงตามลำดับ).

สา วิสาขปฺนฺณมทิวเส^๑ “ปาโตว
 พลิกมมัม กริสฺสามิ”ติ รตฺติยา ปจฺจฺสสมยํ
 ปจฺจฺญาย ตา อญฺจ เณฺโย ทฺหาเปสิ.
 วจฺจกา เณฺนํ ถนฺมุลํ น อคมฺสฺ,
 ถนฺมุเล ปน นวภาชเนสฺ^๒ อุปฺนิตฺมตฺเตสฺ^๒
 อตฺตโน ธมฺมตฺยา ซีรธฺรา ปวตฺตีสฺ.

ในวันเพ็ญเดือนวิสาขะ นางคิดว่า “เรา
 จักทำพลีกรรมแต่เข้าตรู่ทีเดียว” จึงลุกขึ้น
 ในเวลาใกล้รุ่งของคืนนั้น แล้วให้คนรีดนม
 แม่โคนม ๘ ตัวเหล่านั้น. ลูกโคทั้งหลาย
 มิได้เข้าไปใกล้เต้านม ของแม่โคนมเลย,
 แม้เมื่อคนรีดนมนำภาชนะใหม่ เข้าไปที่

^๑ อ. วิสาขปฺนฺณมทิวเส.

^{๒-๒} อ. นวภาชเน อุปฺนิตฺมตฺเต.

ตี อัจฉริย์ ทิสฺวา สุชาตา สหตฺถเนว
 ซีรี คเหตฺวา นวภาชเน ปกฺขิปิตฺวา
 สหตฺถเนว อคฺคิ กตฺวา ปจฺจิตฺ อารภิ.

ตสฺมี ปายาเส ปจฺจมาเน
 มหนฺตมหนฺตา ปุพฺพลา^๑ อฏฺฐหิตฺวา
 ทกฺขินาวตฺตา หุตฺวา สญฺจรรนฺติ,
 เอกผุสฺสิตฺปิ พหิ น ปตฺติ, อุกฺกนฺโต
 อปฺปมตฺตโกปิ ฐโม น อฏฺฐหติ. ตสฺมี
 สมเย จตฺตาริ โลกปาลา อาคนฺตฺวา
 อุกฺกนฺเน อารกฺขิ คณฺหีสุ, มหาพฺรหฺมา
 ฉตฺตํ ฐาเรสิ, สกฺโก อลาตานิ
 สมานนฺโต อคฺคิ ชาเลสิ.

เทวดา ทฺวิสหสฺสทฺที่ปปริวารสฺสุ จตฺตสฺสุ
 มหาที่เปสฺสุ เทวานญฺจ มนุสฺसानญฺจเว
 อุกฺกปฺปนโอิซี อตฺตโน เทวตานฺภาเว
 ทนฺทกพฺทฺธ มรฺุปฺภูลํ ปิเพตฺวา มรฺุ
 คณฺหมานา วิย สํหริตฺวา ตตฺถ
 ปกฺขิปิสุ. อญฺเณสฺสุ หิ กาลสฺสุ เทวตา
 กพฺเพ กพฺเพ โอิซี ปกฺขิปนฺติ,

เต้านม สายน้ำนมของแม่โคก็ไหลออก
 ตามปรกติของตน (โดยไม่ต้องรีด). นาง
 สุชาตาเห็นความอัศจรรย์นั้น จึงเข้า
 รongรับน้ำนม แล้วเทลงในภาชนะใหม่
 ด้วยมือตนเองที่เดียว แล้วเริ่ม(ลงมือ)
 ก่อไฟหุงต้มด้วยมือตนเองอีกเช่นกัน.

ข้าวปายาส ที่นางสุชาดาหุงอยู่นั้น
 ฟองใหญ่ ๆ เตือดุดขึ้นเวียนเป็น
 ทักขินาวฎ. แม้(น้ำนม)หยดหนึ่ง ก็ไม่
 กระเด็นออกไปข้างนอก, ครันก็ไม่เกิดขึ้น
 จากเตาไฟแม้แต่น้อย. เวลานั้น ทำว
 โลกบาลทั้ง ๔ มาอารักขาที่เตาไฟ, ทำว
 มหาพรหมกัณฉัตร, (และ)ทำวสักกะได้
 ทรงรวบรวมพินมาใส่ไฟ.

เทวดาทั้งหลาย ได้รวบรวมเอาไอชะ(คือ
 อาหารละเอียด) ที่เป็นประโยชน์แก่เหล่า
 เทวดา และมนุษย์ในมหาทวิปทั้ง ๔ ซึ่ง
 มีทวิปน้อย ๒ พันเป็นบริวาร ใส่ลงไป
 ข้าวปายาสนั้น ด้วยอำนาจแห่งความ
 เป็นเทวดาของตน ดังเช่นคนทั้งหลายคั้น
 รวงฝิ่งอันติดอยู่ที่กิ่งไม้ แล้วถือเอาแต่

^๑ ฉ. ปุพฺพฬ, ส. อ. พุพฺพลา.

สมุโพธิทิวเส ๑ ปน ปรินิพพานทิวเส
๑ อุกขลียเยว ปกฺขิปนฺติ.

สุชาดา เอกทิวเสเนว ตตฺถ อตฺตโน
ปากฺวานิ อนเภานิ อจฺฉริยานิ ทิสฺวา
ปฺณณํ นาม ทาสี อามนฺเตสิ "อมฺม
ปฺณณเณ อชฺช อมฺหากํ เทวดา อติวिय
ปสนฺนา, มยา เอตฺตเก กาลเ อเวรฺูปิ
อจฺฉริยํ นาม น ทิฏฺฐปฺพุทฺ์, เวเคน
คนฺตุวา เทวภูจฺจํ ปฺริชฺศคฺคาหิ"ติ. "สาธฺ
อเย"ติ สา ตสฺสา วจฺนํ สมฺปฺริจฺจิตฺวา
ตฺริตฺตฺริตาเยว รุกฺขมฺลํ อคฺมาสิ.

โพธิสฺตฺโตปิ โข ตสฺมี รตฺติภาเค
ปญฺจ มหาสฺปิเน ทิสฺวา ปฺริคณฺหนฺโต
"นิสฺสํสเยนาหํ อชฺช พุทฺโธ ภวิสฺสามิ"ติ
กตสฺนฺนิฏฺฐาโน ตสฺสา รตฺติยา อจฺเจยน
กตสฺรีรปฺริชฺศคฺคโน ภิกฺษาจฺวารเวลํ
อาคฺมยมาโน ปาโตว อาคฺนฺตุวา ตสฺมี

น้ำหวาน ฉะนั้น. ก็ในกาลอื่น(คือขณะที่
พระศาสดาเสวยพระกระยาหาร) เทวดา
ทั้งหลาย ใส่โอชะในคำข้าวแต่ละคำ, แต่
ในวันตรัสรู้และในวันปรินิพพาน (กล่าวคือ
ได้ทรงฉันบิณฑบาตของนายจุนทะ ใน
วันนั้นตอนเช้าและปรินิพพานในคืนวันนั้น)
เทวดาใส่ลงในหม้อข้าวเลยทีเดียว.

นางสุชาดาเห็นความอัศจรรย์หลายประการ
ปรากฏแก่ตนภายในวันเดียว ในการ
หุงข้าวปายาสนั้น จึงเรียกนางทาสีชื่อ
ปฺณณา มาว่า "ดูกรรม์ปฺณณา วันนี้
เทวดาเลื่อมใสพวกเรายิ่งนัก, ความ
อัศจรรย์ถึงเพียงนี้ เรายังไม่เคยเห็น
มาก่อน ตลอดเวลา(อันยาวนาน)ถึงบัดนี้,
เราจงไปปิดกวาดเทวสถานโดยเร็ว". นาง
ปฺณณทาสีนั้นรับคำของนางสุชาดาว่า
"เจ้าคะ แม่เจ้า" แล้วรีบเร่งไปสูโคนไม้
ทันที.

ฝ่ายพระโพธิสัตว์ ในคืนนั่นเอง (คือ
ในคืนก่อนวันจะรับข้าวปายาสแล้วตรัสรู้)
ได้ทอดพระเนตรเห็นพระมหาสฺปิณ ๕
ประการ เมื่อได้ทรงไตรตรองดูโดยถี่ถ้วน
ก็ทรงแน่พระทัยว่า "วันนี้ เราจักเป็น
พระพุทฺธเจ้าแน่ โดยมีต้องสงฺสฺย" ดังนี้

รุกขมุเล นิสีทิ อตฺตโน ปภาย สกลั
 รุกขมุลั โอบาสยมาโน.

เมื่อสิ้นราตรี(วัน)นั้น ได้ทรงกระทำกิจ
 เกี่ยวกับพระสรีระ แล้วทรงคอยเวลา
 ภิกขจาร ครั้นรุ่งเช้า จึงได้เสด็จมา
 ประทับนั่งที่โคนไม้ นั้น ทรงยังโคนไม้ทั่ว
 บริเวณให้สว่างอยู่ด้วยพระรัศมี ของ
 พระองค์.

อล โข สา ปุณฺณมา อาคนฺตุวา อทฺทส
 โพิธิสตฺตึ รุกขมุเล ปาจิณโลกธาตุ
 โอโลกยมานั นิสินฺนุ, สรียโต จสฺส
 นิกฺขนฺตาทิ ปภาหิ สกฺลรุกฺขั
 สุวณฺณวณฺณนั, ทิสฺวา ตสฺสา เอตทโหสิ
 “อชฺช อมุหากั เทวตา รุกฺขโต
 โอรฺยุห สหตฺถเนว พฺลิกมฺมํ สมฺปฏฺิจฺฉิตฺตุ
 นิสินฺนา มณฺเฑ”ติ อูพฺเพคปตฺตวา หุตฺวา
 เวเคนาคนฺตุวา สุชาตาย เอตมตฺถั
 อาโรเจสิ.

ขณะนั้นแล นางปุณณาได้มาเห็น
 พระโพธิสัตว์ประทับนั่งที่โคนไม้ กำลัง
 ทอดพระเนตรโลกธาตุ ด้านทิศปราจีน
 (ตะวันออก)อยู่, และได้เห็นต้นไม้(ต้นนั้น)
 ทั้งหมดมีสีเหมือนทอง อันเนื่องด้วย
 พระรัศมีที่ชานออกจากพระสรีระ ของ
 พระโพธิสัตว์นั้น, ครั้นได้เห็นแล้ว นางจึง
 ได้มีความคิดดังนี้ว่า “วันนี้ เทวดาของ
 พวกเราชะรอยจะลงจากต้นไม้ มานั่ง
 คอยรับพลีกรรมด้วยมือของตนเองทีเดียว”
 นางปุณณามีความตื่นเต้น รีบกลับมา
 บอกเรื่องนี้แก่นางสุชาดา.

สุชาตา ตสฺสา วจันํ สุตฺวา
 ตฺฎฺจมานสา หุตฺวา “อชฺช อิทานิ
 ปฏฺจาย มม เขฎฺจธิตฺฎฺจานเ ติฎฺจาทิ”ติ
 ธีตฺตุ อนุจฺฉวิกั สพฺพาลงฺการั อทาสิ.

นางสุชาดาได้ฟังถ้อยคำของนางทาสี
 นั้นแล้ว ก็มีใจยินดี กล่าวว่า “เจ้าจงอยู่
 ในฐานะธิดาคนโตของเรา ตั้งแต่วันนี้
 เป็นต้นไป” แล้วได้ให้เครื่องประดับ
 ทั้งปวง อันสมควรแก่ผู้เป็นธิดา.

ยสุมา ปน พุทธภาวํ ปาปฺณทิวเส
 สตสทสฺสคฺขณิกํ สุวณฺณปาตี ลทฺถํ
 วฏฺฏติ, ตสุมา สา “สุวณฺณปาตียํ
 ปกฺขิปิสุสามิ”ติ จิตฺตํ อุปฺปาเทตฺวา
 สตสทสฺสคฺขณิกํ สุวณฺณปาตี นีหฺราเปตฺวา
 ตตฺถ ปายาสํ ปกฺขิปิตฺถกามา ปกฺกโกชนํ^๑
 อวชฺเชสิ, สพุโพ ปายาโส ปทุมปตฺตโต
 อุกทํ วย วิวฺวตฺติตฺวา ปาตียํ ปติฏฺฐาสิ,
 เอกปาตีปุณฺณมตฺตโตว อโหสิ.

สา ตํ ปาตี อญฺญาเย สุวณฺณปาตียา
 ปฏิกฺขชฺชิตฺวา โอทาตวตฺถเณ เวเจตฺวา
 สพุพาลงฺกาเรหิ อตฺตภาวํ อลงฺกริตฺวา
 ตํ ปาตี อตฺตโน สีเส จเปตฺวา
 มหนฺเตน อานฺุภาเวณ นิโคธฺรฐฺกฺขมฺมูลํ
 คนฺตฺวา โพรสิสฺตํ อโโลเกตฺวา
 พลวโสมนสฺสชาตา “รฺกฺขเทวตา”ติ
 สญฺญาเย ทิฏฺฐจฺญฺจานโต ปฏฺฐาย
 โอนโตเนตา คนฺตฺวา สีสโต ปาตี
 โอบาเรตฺวา วิวฺวิตฺวา สุวณฺณภิงฺคาเรณ
 คนฺธปฺปมฺวาสิตํ อุกทํ คเหตฺวา โพรสิสฺตํ
 อุปฺคนฺตฺวา อฏฺฐาสิ.

ก็เพราะในวันที่จะได้บรรลุ ความเป็น
 พระพุทธเจ้า (พระโพธิสัตว์)สมควรจะ
 ได้รับเถาทองอันมีค่า ๑ แส่น, ฉะนั้น
 นางสุชาดาจึงเกิดความคิดขึ้นว่า “เรา
 จักใส่ข้าวปายาสในเถาทอง” แล้วให้นำ
 เถาทองอันมีค่า ๑ แส่นออกมา ประสงค์
 จะใส่ข้าวปายาสลงในเถาทองนั้น จึง
 นึกถึงข้าวปายาสที่หุงไว้แล้ว, ข้าวปายาส
 ทั้งหมดก็ไหลไปอยู่ในเถา รวากับน้ำกลิ้ง
 ลงจากใบบัว ฉะนั้น, ข้าวปายาสมีเต็ม
 ๑ เถาพอดี.

นางสุชาดาครอบเถานั้นด้วยเถาทองอีก
 ใบหนึ่ง คลุมด้วยผ้าขาว แล้วตกแต่ง
 ร่างกายด้วยเครื่องอลังการทั้งหมด เเทน
 เถานั้นไว้บนศีรษะของตน แล้วไปสูโคณ
 ต้นไทรอย่างงามสง่ายิ่ง ครั้นแลเห็น
 พระโพธิสัตว์ก็บังเกิดความโสมนัสเป็น
 กำลังจึงน้อม (กาย) ก้มเข้าไปตั้งแต่เริ่ม
 เห็นพระโพธิสัตว์ เพราะสำคัญว่า “เป็น
 รุกขเทวตา” ครั้นถึงจึงปลงเถานั้นลง
 จากศีรษะ เปิด(เถาที่ครอบไว้)ออก แล้ว
 เอาคนโททองใส่น้ำที่อบด้วยเครื่องหอม
 และดอกไม้เข้าไปยื่นใกล้พระโพธิสัตว์.

^๑ ข. ปกฺกโกชนํ.

ขมิฏการมหาพรมุณา ทินุโน มตติกา-
 ปตฺโต เอตฺตํ อทุธานํ โพิสฺสตฺติ
 อวิหิตฺวา ตสฺมี ขณฺเ อทสฺสนงฺคโต,
 โพิสฺสตฺโต ปตฺตํ อปสฺสนงฺคโต ทกฺขินฺหตฺถํ
 ปสาเรตฺวา อุทกํ สมฺปฏฺิจฺฉิ.

บาตรดินซึ่งขมิฏการมหาพรม ได้ถวายไว้
 ติดองค์พระโพธิสัตว์ (และได้ทรงใช้สอย)
 ตลอดเวลานานมาแล้วนั้น ในขณะที่นั้น
 กลับหายไป, พระโพธิสัตว์เมื่อไม่ทรงเห็น
 บาตร จึงทรงเหยียดพระหัตถ์เบื้องขวารับ
 (คนโท)น้ำ.

สุชาดา สหฺเว สุวณฺณปาตฺยา ปายาสํ
 มหาปฺริสฺสสฺส หตฺถเ จเปสิ, มหาปฺริโส
 สุชาตํ โอลิเกสิ. สวา อาการํ
 สลฺลภฺเขตฺวา "อญฺย มยา ตุมฺหากํ
 ปฺริจฺจตฺตํ, คเหตฺวา" ยถารูจี คจฺจนฺดา"ติ
 วนฺทิตฺวา "ยถา มยฺหํ มโนโร
 นิปฺพนฺโน, เหวํ ตุมฺหากํปิ นิปฺพชฺชตฺตุ"ติ
 วตฺวา สตสฺสทสฺสคฺขนิกาเย สุวณฺณปาตฺยา
 ปุราณปณฺเณ วิย อนเปกฺขา หุตฺวา
 ปกฺกามิ.

นางสุชาดาวางข้าวปายาสพร้อมทั้งถาดทอง
 ลงบนพระหัตถ์ของพระมหาบุรุษ, พระ
 มหาบุรุษได้ทรงมองดูนางสุชาดา. นาง
 สุชาดานั้น สังเกตเห็นอาการแล้ว จึง
 กล่าวว่ "ข้าแต่พระผู้เป็นเจ้าของข้าพเจ้า
 ถวายแก่ท่าน (เป็นสิทธิ์ขาด), ขอท่าน
 จงรับไป(ใช้)ตามความชอบใจเถิด" (นาง)
 ไหว้แล้วกล่าว(ต่อไปอีก)ว่ "ความ
 ปรารถนาแห่งใจของข้าพเจ้าสำเร็จแล้ว
 ฉันใด, ขอความปรารถนาแห่งใจของท่าน
 ก็จงสำเร็จฉันนั้นเถิด" ดังนี้ เป็นผู้ไม่มี
 ความอาลัยใดในถาดทองอันมีค่า ๑ แสน
 รวกับว่(ถาดทอง)เป็นไปไม่ผู้ๆ (ใบหนึ่ง)
 ฉะนั้น แล้วหลีกไป.

โพิสฺสตฺโตปิ โข นิสิณฺนญฺจานา
 อุฏฺจาย รุกฺขํ ปทกฺขินฺณํ กตฺวา
 ปาตี อาทาย เนรยฺชราย ติริ

ฝ่ายพระโพธิสัตว์ได้เสด็จลุกขึ้นจาก
 ที่ประทับนั่ง ทรงกระทำประทักษิณต้นไม้
 แล้วทรงถือถาด(ทอง) เสด็จไปยังฝั่ง

๑ ฉ. คณฺหิตฺวา.

คนตุวา อเนเกสั โภธิสตุตสหัสสานั
 อภิสมพุชฺฌณทิวเส โอตริตฺวา นุหานฺนุจฺจานั
 สุปฺปติภูจิตฺติตฺถุ นาม อตฺถิ, ตสฺส
 ตีเร ปาตี จเปตฺวา โอตริตฺวา นุหาคฺวา
 อเนกพุทฺธสฺตสหัสสานั นิवासนั อรหฺตฺชั
 นิวาเสตฺวา ปฺรตฺตภามิขฺไฮ นิสิตฺตฺวา
 เอกภูจิตาลปฺกปฺปมาเถ เอกฺขนปฺถณฺนาส
 ปิณฺฑเต กตฺวา สพุพฺพิ อปฺโปทกมฺรฺปายาสั
 ปริภุญฺชิตฺติ.

โส เอว หิสฺส พุทฺธภูตสฺส สตุตสตุตฺตานั
 โภธิมณฺฑเต วสนฺตสฺส เอกฺขนปฺถณฺนาส
 ทิวสานิ ออาหารโ อโหสิ, เอตฺตํ กาลั
 เวน อญฺโถ ออาหารโ อตฺถิ, น
 นุหานั, น มุขโหวนั, น สรีรวลฺลขั.^๑
 ฌานสุเขน มคฺคสุเขน ผลสุเขน จ
 วิดีนาเมสิ.

แม่น้ำเนรัญชรา ทรงวางถาดที่ฝั่งแห่ง
 ทำน้ำชื่อ สุปติภูจิตะ (ทำอันตั้งอยู่แล้ว
 ด้วยดี) อันเป็นที่ลงทรงในวันตรัสรู้ของ
 พระโพธิสัตว์หลายพันพระองค์ เสด็จลง
 ทรงแล้วทรงผ้า(กาสาवพัสดุ) อันเป็น
 ธงชัยของพระอรหันต์ ซึ่งเป็นผ้าสำหรับ
 ทรงของพระพุทธรูปเจ้าหลายแสนพระองค์
 ประทับนั่งผืนพระพัสดุสุทิตศบุรพา ทรง
 ปั่นก่อนข้าวปายาส ๔๙ ปี ปีหนึ่ง มี
 ขนาดประมาณเท่าเม็ดลูกตาลสุกลูกหนึ่ง
 แล้วเสวยข้าวมธุปายาส อันมีน้ำน้อย
 จนหมด.

เมื่อพระโพธิสัตว์นั้น ได้ตรัสรู้เป็นพระ-
 พุทธรูปแล้ว ได้ประทับ ณ คองไม้โพธิ
 ตลอด ๗ สัปดาห์ ข้าวปายาสนั้นแหละ
 ได้เป็นพระกระยาหารตลอด ๔๙ วัน,
 ตลอดระยะเวลาที่ไม่มี (การเสวย)พระ
 กระยาหารอย่างอื่นเลย, ไม่มีการทรงน้ำ,
 ไม่มีการบ้วนพระโอษฐ์, ไม่มีการลงพระ
 บังคนหนัก, พระองค์ทรงให้เวลาล่วงไป
 ด้วยสุขอันเกิดจากฌาน สุขอันเกิดจาก
 มรรค และสุขอันเกิดจากผล.

^๑ ฉ. ม. สรีรวลฺลขฺไฮ.

ตี ปัน ปายาสัง ภูษิติวา สุวณฺณปาตี
 คเหตุวา "สจฺจาหิ อชฺช พุทฺโธ ภวิตฺติ
 สกฺขิสฺสํสามิ, อโย เม^๑ ปาตี ปฏฺฐิสฺสํ
 คจฺจตุ, โน เจ สกฺขิสฺสํสามิ, อญฺุสฺสํ
 คจฺจตุ"ติ นทีโสเต ปกฺขิปี.

สา โสตี ฉินฺทมาณา นทีมชฺฌํ คนฺตุวา
 มชฺฌมชฺฌญฺจาเนนฺว ชวสมฺปนฺโน อสุโส
 วีย อสฺสิตฺติหตฺถมตฺตญฺจาณํ ปฏฺฐิสฺสํ
 คนฺตุวา เอกสฺมึ อวญฺญา นิมฺชฺชิตฺวา
 กภาพฺนาคราชภวณํ คนฺตุวา ตินฺถณํ
 พุทฺธานํ ปรีโณคปาตีย "กิลิ กิลี"ติ
 รวํ การยมาณา ปหริตฺวาร ตาสัง
 สพุพฺเพญฺจิสมา หุตฺวา อญฺุจาสสิ.

กาไฟ นาคราชา ตํ สพุทํ สุตฺวา
 "หियโย เอกิ พุทฺโธ นีพุพฺตุโต, ปน
 อชฺช เอกิ นีพุพฺตุโต"ติ วตฺวา อนนเกหิ
 ปทสฺเตหิ ฤตฺติโย วทมาโน อญฺุจาสสิ.
 ตสฺส กิร มหาปจฺวียา เอกโยชน-

เมื่อพระโพธิสัตว์เสวยข้าวปายาสนั้นแล้ว
 ทรงถือถาดของอธิษฐานว่า "ถ้าเรา
 สามารถเป็นพระพุทธเจ้าได้ในวันนี้, ขอ
 ถาดของเรานี้ จงลอยทวนกระแสน้ำไป,
 (แต่)ถ้าหากเราไม่สามารถ (จะเป็นได้),
 ขอถาดจงลอยไปตามกระแส" แล้ว
 ทรงลอยถาดลงในกระแส.

ถาดนั้นลอยตัดกระแสน้ำไปกลางแม่น้ำ
 แล้วลอยทวนกระแส น้ำ ขึ้นไปตามแนว
 กึ่งกลางแม่น้ำ (เป็นระยะทาง)ประมาณ
 ๘๐ ศอกทีเดียว ราวกับม้าที่ถึงพร้อมด้วย
 ฝีเท้าเร็ว ฉะนั้น แล้วจมลงที่วังวน
 แห่งหนึ่ง ไปสู่ภพของพญากาฬนาคราชา
 กระทบถาดเครื่องบริโณคของพระพุทธเจ้า
 ทั้ง ๓ พระองค์(ในอดีตกาล) ทำให้เกิด
 เสียง(กระทบ)ดัง "กริก กริก" ขึ้น แล้ว
 (เข้าไป)ตั้งช้อนอยู่ใต้สุดของถาดเหล่านั้น.

พญากาฬนาคราชาได้ยินเสียงนั้น จึงกล่าว
 ว่า "เมื่อวานนี้ พระพุทธเจ้าเสด็จอุบัติ
 ขึ้นพระองค์หนึ่งแล้ว, วันนี้ เสด็จอุบัติ
 ขึ้นอีกพระองค์หนึ่ง" ดังนี้แล้วได้ยินขึ้น
 กล่าวคำสรรเสริญหลายร้อยบท. มีคำ

^๑ อ. อโย สพุโท น ทิสฺสติ.

โพธิสตุโต ติณิ คเหตุวา โพธิมณฺฑิ
อารุญห ทกฺขินทิสากาเค อุตฺตาราภิมุโข
อฏฺฐาสสิ, ตสฺมี ขณฺเณ ทกฺขินจกฺกวาฬิ
โอสฺสีทิตฺวา เหนฺจฺจา อวีจิสฺมปฺตฺติ วิย
อโหสิ, อุตฺตรจกฺกวาฬิ อุลฺลสงฺขิตฺวา
อุปริ ภาวคฺคปฺตฺติ วิย อโหสิ.

โพธิสตุโต “นยิทํ สฺมโพธิปาปฺปนฺนุชานํ
ภวิสฺสตี มณฺเณ”ติ ปทกฺขินิ กโรนุโต
ปจฺจิมทิสากาคํ คนฺตฺวา ปุรตฺตาราภิมุโข
อฏฺฐาสสิ, ตโต ปจฺจิมจกฺกวาฬิ โอสฺสีทิตฺวา
เหนฺจฺจา อวีจิสฺมปฺตฺติ วิย อโหสิ,
ปุรตฺติมจกฺกวาฬิ อุลฺลสงฺขิตฺวา อุปริ
ภาวคฺคปฺตฺติ วิย อโหสิ.

จิตฺตจิตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺต
อกฺกนฺเต นาภียา ปตฺติจิตฺติ มหาสกฺกจกฺกํ
วีย มหาปจฺวี โอนตฺนฺนตา อโหสิ.

พระโพธิสัตว์ทรงรับหญ้า แล้วเสด็จ
ขึ้นสู่เนินได้ต้นไม้ที่จะตรัสรู้ ประทับยืน
ทางทิศใต้ (ของต้นไม้ นั้น) ผินพระพักตร์
ไปทางทิศเหนือ (ทรงเริ่มทอดหญ้าคา
๘ กำ ทำเป็นรัตนบัลลังก์), ขณะนั้น
จักรวาลด้านทิศใต้จมลงไป รวากับจะ
จรดอเวจีในรอกในเบื้องล่าง, จักรวาลด้าน
ทิศเหนือได้ลอยขึ้นไป รวากับจะจรดชั้น
ภวัครพรหมในเบื้องบน.

พระโพธิสัตว์จึงทรงดำริว่า “สถานที่นี้
ชะรอยจักไม่ใช่ที่บรรลुพระสัมโพธิญาณ”
ดังนี้ ทรงกระทำประทักษิณ เสด็จไปทาง
ด้านทิศตะวันตก ประทับยืนผินพระพักตร์
ไปทางทิศตะวันออก, ลำดับนั้น จักรวาล
ด้านทิศตะวันตกได้จมลงไปรวากับจะจรด
อเวจีในรอกเบื้องล่าง, จักรวาลด้านทิศ
ตะวันออกก็ลอยขึ้นไป รวากับจะจรดชั้น
ภวัครพรหมเบื้องบน.

มีคำกล่าวว่ ในที่แต่ละแห่งซึ่งพระองค์
ได้ประทับยืนแล้ว แผ่นดินใหญ่ได้ทรุด
ต่ำลงและสูงขึ้น เปรียบเหมือนล้อเกวียน
ใหญ่ที่วางหางายคุมไว้ เมื่อบุคคลเหยียบ
ริมขอบกงล้อ ก็จะทำลงข้างหนึ่งและสูง
ขึ้นข้างหนึ่งฉะนั้น.

จิตตกาโร วา ไปตถกาโร วา
อาลิตฺตํปี สมตฺโต นตฺถิ.

ที่ปลายแล้วสลัด, ในทันทีนั้นบัลลังก์สูง
ประมาณ ๑๔ ศอก ก็ปรากฏขึ้น, หญิง
เหล่านั้นก็ได้วางเป็นเครื่องลาดมีลักษณะ
(วิจิตรบรรจง) ซึ่งจิตรกรหรือปฏิมากร
แม้จะฉลาดเชี่ยวชาญเพียงไร ก็ไม่
สามารถจะทำลวดลายให้เหมือนได้.

โพธิสฺสโต โพธิรุกฺขกฺขนฺธ^๑ ปญฺจิตฺ
กตฺวา ปฺรตฺตถาภิมุโข ทพฺพหฺมานโส หุตฺตฺวา

พระโพธิสัตว์ทรงผินพระปฤษฎางค์
(หลัง)ไปทางต้นโพธิพฤกษ์ ผินพระพักตร์
ไปทางทิศตะวันออก ทรงเป็นผู้มีพระทัย
มั่นคงหนักแน่น ทรงตั้งอธิษฐานว่า

"กามํ ตโจ นหารุ ๑ อญฺจิ ๑
อวสฺสสฺสตุ^๒ สพฺพปี หิํ สรีเร
มํสโลหิตํ อฺปฺสฺสสฺสตุ^๒ น เตวฺวหํ
สมฺมาสมฺโพธิ อฺปฺตฺตฺวา อิมํ
ปลฺลงฺกํ ภินฺทิสฺสามิ"^๓ติ

"แม้เลือดเนื้อในร่างกาย (ของเรา)
ทั้งหมดนี้ จะเหือดแห้งไปเหลือแต่
หนัง เอ็น และกระดูกก็ตาม ถ้า
เรายังไม่บรรลุ พระสัมมาสัมโพธิ-
ญาณแล้วไซ้ร้ จักไม่ทำลายบัลลังก์
นี้เป็นอันขาด"

อสนิสฺตสนฺนิปาเตนาปี อภฺยทฺฐูปิ
อปราชิตํ ปลฺลงฺกํ อามฺชิตฺตฺวา นิสฺสีทิ.

แล้วประทับนั่งคู้บัลลังก์ที่แม่สายฟ้าจะรวม
กันฟาดลงมาสัก ๑๐๐ ครั้ง ก็ทำลายไม่ได้
(และ)ที่ใคร ๆ ก็เอาชนะไม่ได้.

^๑ อ. ม. โพธิกฺขนฺธ.

^{๒-๒} อ. อฺปฺสฺสสฺสตุ นิสฺเสสฺ สรีเร มํสโลหิตํ.

สยามภฺยทฺฐูปิ ปาพิยํ ปน "สรีเร อฺปฺสฺสสฺสตุ
มํสโลหิตนฺ"^๓ติ ทิสฺสติ. อจ. ทุก. ๒๐/๒๔,
มงคลตฺถที่ปนิยํ "อวสฺสสฺสตุ เม สรีเร สพฺพนฺตํ
มํสโลหิตนฺ"^๓ติ ทิสฺสติ. ๒/๓๔๘.

ตสมึ สมเย มาโร เทวปุตฺโต
 “สิทฺถตถกฺกมาโร มยฺหํ วสฺสํ อติกฺกมิตฺกามา,
 น ทานิสฺส อติกฺกมิตฺุ ทสฺสสามิ”ติ
 มารพลสฺส สนฺตีกิ คนฺตุวา เอตมตฺถํ
 อาโรเจตฺวา มารโฆสนนฺนาม โฆสาเปตฺวา
 มารพลํ อาทาย นิภฺขมิ.

สา มารเสนา มารสฺส ปฺรโต ทฺวาทส-
 โยชนา โหติ, ทกฺขินโต จ วามโต จ
 ทฺวาทสโยชนา, ปจฺจโต ยาว
 จกฺกวาพีปริยญฺติ กตฺวา จิตา, อุทฺธํ
 นวโยชนพฺพเพธา, ยสฺสา อุณฺนทนต์ิยา
 อุณฺนาทสทฺโท โยชนสทฺสโต ปฏฺจาย
 ปจฺจวียา อุทฺธิรยนสทฺโท วีย สฺยยุติ.
 อถ มาโร เทวปุตฺโต ทิยทฺตมโยชนสติกิ
 คิริเมฆลนฺนาม หตฺถิ อภิรฺยฺหิตฺวา
 พาหุสทฺสฺส มาเปตฺวา นานาธุธานิ
 อคฺคเหสิ. อวเสสายปี มารปริสาย เทว
 ชนา เอกสทิสฺส อารุํ น คนฺหีสฺ,
 นานปฺปการวณฺณา นานปฺปการมุขา
 หุตฺวา มหาสตฺถิ อชฺโฆตฺตฺอรมาณา วีย^๑
 อาคมีสฺ.

ในเวลานั้น เทวบุตรมารมีความคิด
 ว่า “สิทฺถตถกฺกมารมีความปรารถนาจะพ้น
 จากอำนาจของเรา, บัดนี้ เราจักไม่ให้
 สิทฺถตถกฺกมารนี้หลุดพ้นไปได้” ดังนี้ จึงไป
 หากกองทัพมารบอกความข้อนี้ แล้วให้
 ปาวประกาศไปในหมู่มารทั้งหลาย แล้ว
 ยกกองทัพมารออกไป.

เสนามารนั้น กองหน้าของพญามารได้มี
 ประมาณ ๑๒ โยชน์, ข้างขวาและข้างซ้าย
 ได้มีประมาณข้างละ ๑๒ โยชน์, ข้างหลัง
 ตั้งขบวนจรดขอบจักรวาล, เบื้องบนสูง
 ขึ้นไปถึง ๙ โยชน์, เสี่ยงก็ก่อกัมปนาท
 ได้ยินไปไกลถึง ๑ พันโยชน์ราวกับเสียง
 แผ่นดินถล่มทหลาย. ลำดับนั้น มาร-
 เทพบุตรขึ้นขี่ช้างชื่อคิริเมฆล ซึ่งมีความ
 (สูง) ๑๕๐ โยชน์ เนมิตแขนตั้ง ๑ พันแขน
 ถืออาวุธนานาชนิด. ประดากองทัพมาร
 ทั้งสิ้น จะได้ถืออาวุธชนิดเดียวกันสัก
 สองตนนั้นหาไม่ได้, (กล่าวคือถืออาวุธ
 ไม่ซ้ำกันเลย), ต่างมีผิวพรรณผิดแผก
 กันไป มีใบหน้าหลายแบบต่างกัน
 พวกกันยกมาประหนึ่งว่า จะเข้าโรมรัน
 พระมหาสัตว์ฉะนั้น.

^๑ ฉ. อยํ สทฺโท นตฺถิ.

ทสทสจกกวาพเทวดา ปน มหาสตตสสุ ฤทธิโย วทมานา อฏฐังสุ, สกุโก เทวราชา วิชยตุตตรสงฆ์ ธมมาโน อฏฐาสิ. โส กิร สงฺโข วิสตีหตุตสตีโก โหติ, สกั วาตี คาหาเปตฺวา ธมฺนุโต จตฺตารโ มาเส สทฺทํ กิริตฺวา นิสุสทฺโท โหติ. มหากาฬนาครราชา อติเรกปทสเดเน วณฺณํ วทมาโน อฏฐาสิ, มหาพฺรหฺมา เสตจจตุตฺตํ ธารยมาโน อฏฐาสิ.

मारपले पन पोथिमणुत्तुं उपसङ्गमनुते तेसु^१ ऐगोपि जातुं नासकथि, समुख-समुखगुजानेनव पलायिसु. काफनाकराखा प्रजियं निमृच्छित्त्वा पणुजोयचनसतिकं मणुशेरिनाकरवन् कनुत्त्वा कुगोहि हतुधेहि मुखं पीहित्त्वा निपनुने, सगुको विचयुत्तुरसङ्गं पिणुजियं गत्त्वा जगुक्वाप-मुखगुणियं अठ्ठासि, महापुठ्ठमा सेतजजत्तुं जगुक्वापिगुणियं जपेतत्त्वा पुठ्ठमलोकमेव अकमासि, ऐकतेवतापि जातुं समतुठा नाम नाहोसि, महापुठ्ठिसे ऐकगोव निसीथि.

ฝ่ายเทวดาใน ๑ หมื่นจักรวาล ได้พากันขึ้น (สดุดี) กล่าวสรรเสริญ พระมหาสัตว์อยู่, ท้าวสักกเทวราช ได้ประทับขึ้นเป่าสังข์วิชยตุตรอยู่. ได้ยินว่า สังข์นั้นมีขนาด (ยาว) ๑๒๐ ศอก เป่าให้ กินลมครั้งเดียว ก็ดังอยู่ตลอด ๔ เดือน จึงจะเจ็บบเสียง. พญามหากาฬนาคราข ยืนกล่าวสรรเสริญพระคุณ ด้วยบท สรรเสริญมากกว่า ๑ ร้อยบท, ท้าว มหาพรหมได้ขึ้นกับพระเศวตฉัตรถวายเป็น อยู่แล้ว.

แต่พอกองทัพมารยกเข้าประชิดคงไม่โพธิ (ที่ประทับของพระมหาสัตว์) ในบรรดา ทวยเทพเหล่านั้น เทวดาแม้นหนึ่งก็มี อาจจะยืนอยู่ได้ ต่างพากันหนีไปซึ่ง ๆ หน้าทีเดียว. พญากาฬนาคราขได้ดำดึน ไปสู่ภพของนาคอันเป็นมณเฑียรที่สถิต มี(เนื้อที่)ประมาณ ๕๐๐ โยชน์ นอน ปิดหน้าด้วยมือทั้งสอง, ท้าวสักกะได้ทำ สังข์วิชยตุตรไว้ที่หลัง(ของตน)แล้ว เสด็จไป ประทับขึ้นที่ขอบปากจักรวาล, ท้าว มหาพรหมได้วางเศวตฉัตรไว้ที่ขอบจักรวาล แล้วไปสู่พรหมโลกทีเดียว, ไม่มีเทวดาแม่

^๑จ. เตสั.

ตนหนึ่งที่สามารถจะดำรงอยู่(ณ ที่นั้น)ได้, พระมหาบุรุษประทับนั่งอยู่แต่เพียงพระองค์เดียวเท่านั้น.

มาโรปี อุตตโน ปริสั อหา
“ตาตา สุทฺโททนต์เตน สิทฺทตฺเตน
สทิสฺโส อณฺโณ ปฺริสฺโส นาม นตฺถิ,
มยฺ สมนฺมุขา ยฺทฺธํ ทาตุํ น สกฺขิสฺสุสาม,
ปจฺจภาเคน ทสฺสุสามา”ติ. มหาปฺริสฺโสปี
ตีณิ ปสฺสุทานิ โอลิเกตฺวา สพฺพเทวดานํ
ปลาตตฺตา สฺสนฺณานิ อทฺทส.

ฝ่ายพญามารจึงกล่าวกับบริวารของ
ตนว่า “ดูกรพ่อทั้งหลาย ชื่อว่าบุรุษอื่นผู้
จะเทียมเสมอด้วยเจ้าชายสิทธัตถะ โอรส
ของพระเจ้าสุทโธทนะย่อมไม่มี, พวกเรา
ไม่สามารถจะสู้ต่อหน้าได้, พวกเรา
จักโจมตีทางด้านหลัง” ดังนี้. แม้พระ
มหาบุรุษทรงแลดูทั้ง ๓ ด้านแล้วก็ทรงเห็น
แต่ความว่างเปล่า เพราะเทวดาทั้งปวง
หนีไปแล้ว.

ปุณ อุตฺตรปสฺสเสน มารพลั
อชฺโฌตฺตธรมานํ ทิสฺสุวา “อຍံ เอตฺตโก
ชโน มํ เอกกํ สนฺธาย มหฺนุตฺ
วายามํ ปฺรกฺกมํ กโรติ, อิมສຸມີ ຈາເນ
ມຍຸຸຸ ມາຕາປັດໄຣ ວາ ກາຕາ ວາ
ອນຸໂອ ວາ ໂກຈີ ດາຕໂກ ນຕຸຕິ,
ອີມາ ປນ ທສ ປາຣມີໂຍວ ມຍຸຸຸ
ທີ່ສຸຣຕຸຕິ ປຸກຸຈປຣິຊນສທິສາ, ຕສຸມາ
ປາຣມີໂຍວ ຜລກິ ກຕຸວາ ປາຣມິສຕຸເຄເນວ
ປຸຣິຕຸວາ ອຍິ ຟລກາໂຍ ມຍາ ວິທຸຸສັເຕ
ວຸກຸຸຕິ”ຕິ ທສ ປາຣມີໂຍ ອາວຸຸຸຸຸມາໂ
ນິສິທິ.

พระโพธิสัตว์ทอดพระเนตรเห็นกองทัพ
มารประชิดเข้ามาทางทิศอุดรอีก ทรงนั่ง
รำพึงถึงพระบารมีสิบทักษว่า “กองทัพมาร
มี(กำลัง)ประมาณถึงเพียงนี้ ได้กระทำให้
ความพยายามบากบั่นใหญ่หลวง (เห็น
ปานนี้) ก็มุ่งหมาย (ที่จะทำลายล้าง)
เราแต่เพียงผู้เดียว, ในที่นี้ มารดาบิดา
พี่น้อง หรือญาติคนอื่น ๆ ของเรา ก็มีได้มี,
จะมีก็แต่บารมี ๑๐ ทศเหล่านี้เท่านั้น อัน
เป็นเสมือนบริวารชน ที่เราเลี้ยงดูมาเป็น
เวลานาน, เพราะฉะนั้น ควรที่เราจะใช้
บารมีทั้งหลายนี้แลเป็นไฉ่ แล้วเอาศัสตรา

คือบารมีเช่นกัน ประหารกำจัดกองทัพมารเหล่านี้เสีย”.

อถ โข มาโร เทวปุตโต “เอเตเนว สิหุรตถัง ปลาเปสฺสามิ”ติ วาตมณฺหาลัง สมฺภูจาเปสิ, ตงฺขณเียว ปุรตฺถิมาทิเภาทา วาตา สมฺภูจฺหิตฺวา อทฺตมโยชนเอกโยชนทฺวิโยชนติโยชนปฺ- ปมาณานิ ปพฺพตฺตภูฏานิ ปทาเลตฺวา วนคฺจจฺจฺรฺกฺษาทีนึ อุมฺมุเลตฺวา สมฺนฺตาคามนิคฺเคม จฺณฺณวิจฺณฺณํ กาคฺคํ สมตฺตถาปิ มหาปุริสฺสฺส ปุณฺณเตเชน วิหิตานฺนากา วโพธิสฺสตฺตํ ปตฺวา จีวรกณฺณมตฺตํปิ จาเลตฺตํ นาสกฺขีสุ.

เวลาเดียวกันนั่นเอง เทวบุตรมาร (ได้แก่พญาวสวัตตีมาร) ได้คิดว่า “เราจักทำให้สิหุรตถกุมาร หนีไปด้วยอุบายนี้แหละ” ดังนี้ จึงบันดาลให้เกิดลมพายุหมุนขึ้น, ทันใดนั่นเอง ลมพายุต่างๆ มีลมพายุทิศบูรพาเป็นต้น ก็บังเกิดขึ้น (ลมชนิดนั้น) แม้สามารถจะทำลายยอดภูเขาสูงประมาณกิ่งโยชน์ ๑ โยชน์ ๒ โยชน์ และ ๓ โยชน์ ถอนรากกอไม้ และต้นไม้ในปากกว้างเป็นต้น ทำให้บ้านเรือนและหมู่บ้านโดยรอบพังทลาย แหกกละเอียดไปได้ก็ตาม แต่ก็ถูกอำนาจแห่งบุญของพระมหาบุรุษ กำจัดเสียสิ้น อานุภาพ (ลมพายุหมุนนั้น) จึงไม่อาจจะ (พัด) มาต้องพระโพธิสัตว์ได้ แม้เพียงทำให้ชายฉิวรโหว.

ตโต “อุทฺเทน นึ อชฺโฆตฺตฺตริตฺวา มาเรสฺสามิ”ติ มหาวสฺสํ สมฺภูจาเปสิ, ตสฺसानฺนากาเวณ อุปรูปริ สตปฏฺกฺลสฺส- ปฏฺฐาทิเภาทา วลาหกา อฺภูจฺหิตฺวา วสฺสีสฺสุ. วุฏฺฐิจฺฉาธาเวเคน ปจฺวี จิตฺทา อโหสิ. วนฺรฺกฺษาทีนึ อุปริภาเคน

จากนั้น เทวบุตรมารคิดว่า “เราจักทำน้ำท่วมสิหุรตถกุมารให้ตายเสีย” ดังนี้ จึงบันดาลให้ฝนห่าใหญ่เกิดขึ้น, เมฆฝนต่างๆ หลายร้อยหลายพันกลุ่มให้เกิดสูงขึ้นไปเป็นชั้น ๆ แล้วกลายเป็นฝนตกลงมา ด้วยอำนาจแห่งเทวบุตรมารนั้น.

มหาเมโฆ อาคนุตวา มหาสตตสฺส
จิวเร อุตฺตสาวินฺนุทฺตมมตฺตมปี^๑ เตเมตฺตํ
นาสกฺขิ.

พื้นดิน (ถล่มทำลาย) เป็นรอยแยกด้วย
ความแรงของสายฝน. เมฆฝนใหญ่
เคลื่อนมาแล้วเหนือป่าไม้เป็นต้น แต่ไม่
อาจทำจิวรของพระมหาสัตว์ให้เปียกได้
แม้เพียงเท่าหยาดน้ำค้างที่ตกลงมา.

ตโต ปาสาณวสุตฺตํ สมฺภูจาเปสิ,
มหนุตานิ มหนุตานิ ปพฺพตฺตญฺญานิ
ฐมายนุตานิ ปชฺชลนุตานิ อากาเสนา-
คนุตวา โพรสิตฺตํ ปตฺวา
ทิพฺพมालาคุฬภาวํ อาปชฺชิสฺสุ.

จากนั้น เทวบุตรมารได้บันดาลให้ท่าฝน
ก้อนหินเกิดขึ้น, ฝนก้อนหินเหล่านั้น
ทำให้ยอดภูเขาใหญ่ ๆ เกิดเป็นควันไฟ
ลุกโชติช่วง พอลอยมาในอากาศถึง
พระโพธิสัตว์ ก็กลับกลายเป็นพวงดอกไม้
ทิพย์ไปสิ้น.

ตโต ปทรณวสุตฺตํ สมฺภูจาเปสิ,
เอกโตธารากุโธธาราวสิสฺสตฺติชฺรูปปาทโย
ฐมายนุตตา ปชฺชลนุตตา อากาเสนาคนุตวา
โพรสิตฺตํ ปตฺวา ทิพฺพปฺปฺพานิ อหฺลฺสุ.

จากนั้น เทวบุตรมารได้บันดาลให้ท่าฝน
ศีศตราวุธเกิดขึ้น, ศีศตราวุธเหล่านั้น
มีดาบอันมีคมข้างเดียว ดาบอันมีคม
สองข้าง หอกและลูกศรเป็นต้น ได้เกิด
มีควันไฟลุกโชติช่วง พอลอยมาในอากาศ
ถึงพระโพธิสัตว์ก็กลับกลายเป็นดอกไม้ทิพย์
ไปสิ้น.

ตโต องฺคารวสุตฺตํ สมฺภูจาเปสิ,
กีสฺสกวนฺณนา องฺคารา อากาเสนาคนุตวา
โพรสิตฺตตสฺส ปาทมฺมุเล ทิพฺพปฺปฺพานิ

จากนั้น เทวบุตรมารได้บันดาลให้ท่าฝน
ถ่านเพลิงเกิดขึ้น, ถ่านเพลิงอันมีสี
เหมือนดอกทองกวาว ได้ลอยมาใน

^๑ น. อุตฺตสาวินฺนุทฺตญานมตฺตมปี,

ม. อุตฺตสาวินฺนุทฺตญานมตฺตมปี.

หุตวา วิกีรีสุ.

ตโต กุกกุฬวสุสฺสํ สมภูจาเปสิ, อจฺจุโณห
อคฺคิวนฺโณ กุกกุฬิ อากาเสนาคนฺตฺวา
โพธิสฺตฺตฺสฺส ปาทมฺมุเล ทิพฺพจฺนฺทฺนจฺนฺดฺนํ
หุตฺวา นิปฺติ.

ตโต วาลุกาวสุสฺสํ สมภูจาเปสิ, อติสุขฺมา
วาลุกา ฐฺมายนฺตฺวา ปชฺชฺชนฺตฺวา
อากาเสนาคนฺตฺวา โพธิสฺตฺตฺสฺส ปาทมฺมุเล
ทิพฺพปฺปฺผานิ หุตฺวา นิปฺตีสุ.

ตโต กลลฺลวสุสฺสํ สมภูจาเปสิ, ตํ กลลํ
ฐฺมายนฺตํ ปชฺชฺชนฺตํ อากาเสนาคนฺตฺวา
โพธิสฺตฺตฺสฺส ปาทมฺมุเล ทิพฺพวิเลปนํ
หุตฺวา นิปฺติ.

ตโต “อิมินาหํ ภีเสตฺวา สิทฺตฺตํ
ปลาเปสฺสุสามิ”ติ อนุธฺการิ สมภูจาเปสิ,
ตํ จตฺตฺรจฺคสมนฺนาคตํ วิย มหาตมํ หุตฺวา
โพธิสฺตฺตํ ปตฺวา สุริยปฺปฺภาวิหตํ วิย
อนุธฺการิ อนุตฺตรธาเย.

อากาศ แล้วกลายเป็นดอกไม้ทิพย์
โปรยปรายลงแทบเบื้องพระบาท ของ
พระโพธิสัตว์.

จากนั้น เทวบุตรมารได้บันดาลให้ห้าฝน
ถ้ำจริงเกิดขึ้น (คือถ้ำถ่านที่ร้อนระอุ),
ถ้ำจริงมีสีเหมือนไฟ ร้อนจัด ลอยมาใน
อากาศ แล้วกลายเป็นผงไม้จันทร์ทิพย์
ตกลงแทบพระบาทของพระโพธิสัตว์

จากนั้น เทวบุตรมารได้บันดาลให้ห้าฝน
ทรายเกิดขึ้น, ทรายอันละเอียดยิ่งมี
ควันไฟลุกโชติช่วงลอยมาในอากาศ แล้ว
กลายเป็นดอกไม้ทิพย์ ตกลงแทบพระบาท
ของพระโพธิสัตว์.

จากนั้น เทวบุตรมารได้บันดาลให้ห้าฝน
เปือกตมเกิดขึ้น, เปือกตมนั้นมีควันไฟ
ลุกโชติช่วงลอยมาในอากาศ แล้วกลายเป็น
เครื่องลูบไล้อันเป็นทิพย์ ตกลงแทบ
พระบาทของพระโพธิสัตว์.

จากนั้น เทวบุตรมารคิดว่า “เราจักทำให้
ตกใจกลัวด้วยอุบายนี้ แล้วจักให้สิทธิธตฺถ-
กุมารหนีไปให้ได้” ดังนี้ จึงบันดาลให้
ความมืดเกิดขึ้น, ความมืดนั้นเป็น
ความมืดสนิท เหมือนกับความมืด

อันประกอบด้วยองค์ ๔ พอมาถึง
พระโพธิสัตว์ ก็ได้อันตรธานหายไป
ราวกับถูกแสงอาทิตย์ขจัดเสียสิ้น ฉะนั้น.

เอวี่ มาโร อิม่าหิ นวหิ
วาทวสุสปาสาณปหรณงคารุกุกุพวาสุกา-
กลลอนุธการวภูจีหิ โพธิสตุตฺติ ปลาเปตฺตุ
อสกุกุโนโต “กั ภาณ ติฏฺฐถ, อิมั
สิทฺฐตถกุมารั คณฺหถ หนถ ปลาเปธา”ติ
ปริสั อาณาเปตฺวา สยัปี คิริเมฆลสุส
หตฺถิโน ขนฺธะ นิสินฺโน จุกฺกาวุรึ
อาทาย โพธิสตุตฺติ อุปสงฺกमितฺวา
“สิทฺฐตถ อญฺเฐหิ เอตฺสุมะ ปลฺลงฺกา,
นายั ตฺยหึ ปาปฺปณาติ, มยฺหึ เอโส
ปาปฺปณาตี”ติ อาห.

พญามาร เมื่อไม่อาจทำให้
พระโพธิสัตว์หนีไปได้ด้วยลมพายุ ห่าฝน
ห่าฝนก้อนหิน ห่าฝนคัสตราวุธ ห่าฝน
ถ่านเพลิง ห่าฝนถ้ำร้าง ห่าฝนทราย
ห่าฝนเปือกตม และความมืดมิด รวม
๙ ประการเหล่านี้ อย่างนี้ จึงสั่งบริวารว่า
“แน่ะเฮ้ย พวกเจ้าจะมัวยืนเฉยอยู่ทำไม,
จงจับสิทธัตถกุมารนี้ฆ่าเสีย จงขับไล่
ให้หนีไป” ดังนี้ ส่วนตนเองนั่งบน
คอช้างคิริเมฆล ถือจักราวุธเข้าไปหา
พระโพธิสัตว์ แล้วกล่าวว่า “ดูกรสิทธัตถ
ท่านจงลุกขึ้นจากบัลลังก์นี้, บัลลังก์นี้
ไม่ใช่ของท่าน, เป็นของข้าพเจ้าต่างหาก”
ดังนี้.

มหาสตุโต ตสุส วจันํ สุตฺวา อโวจ
“มาร เนว ตยา ทส ปารมิโย
ปุริตา, น อูปารมิโย, น ปรมตฺต-
ปารมิโย, นาปี ปญฺจ มหาปริจฺจาคา
ปริจฺจตฺตา, น ภาตตฺตจฺริยา น
โลกตฺตจฺริยา, น พุทฺธตฺตจฺริยา ปุริตา,
สพฺพา ตา มยาเยว ปุริตา, ตสฺมา

พระมหาสัตว์ทรงสดับถ้อยคำของพญามาร
นั้นแล้ว จึงตรัสว่า “ดูกรมาร บารมี
๑๐ ประการ ท่านไม่ได้บำเพ็ญเลย,
อุปบารมีท่านก็ไม่ได้บำเพ็ญ, ปรมัตถ-
บารมีท่านก็ไม่ได้บำเพ็ญ, แม้มหาปริจาค
ทั้ง ๕ ท่านก็ไม่ได้ทำ, ญาตฺตจฺริยา (คือ
ความประพฤติอันเป็นประโยชน์แก่ญาติ)

นายั ปลุลงโก ตยหิ ปาปุณาติ, มยหิ
เอโส ปาปุณาตี”ติ.

มาโร กุทุโร โภธเวคิ อสหนโต
มหาปริสสสุ จกุกาภูริ วิสสุชเชสิ,
ตนะตสสุ ทส ปารมิโย อวชฺเชนตสสุ
อุปริภาเค มาลาวิตานิ หุตฺวา อฏฺฐาสิ.

ตี กิร ชุรธารจกุกาภูริ อญฺเฐทา เตน
กุทุเรน วิสสุญฺจิ เอกขณปาสาณณฺเฐ
วิสกพีเร วีย ฉินฺหนตฺติ คจฺฉติ, อิทานิ
ปน ตสฺมี มาลาวิตานิ หุตฺวา จิต
อวเสสา มารปริสา “อิทานิ ปลุลงโกโต
วฏฺฐาย ปลาณิสฺสตี”ติ มหนตฺมหนตานิ
เสลกฺกุฏานิ วิสสุชเชสิ, ตานิปิ
มหาปริสสสุ ทส ปารมิโย อวชฺเชนตสสุ

ท่านก็ไม่ได้บำเพ็ญ, โลกัตถจริยา (คือ
ความประพฤติอันเป็นประโยชน์แก่โลก)
ท่านก็ไม่ได้บำเพ็ญ, พุทธตถจริยา (คือ
ความประพฤติอันเป็นประโยชน์ เพื่อ
ความเป็นพระพุทธเจ้า)ท่านก็มีได้บำเพ็ญ,
บารมี ๑๐ ประการเป็นต้นเหล่านั้นทั้งหมด
เรานี้แหละได้บำเพ็ญแล้ว, เพราะฉะนั้น
บัลลังก์นี้จึงไม่ใช่ของท่าน, (แต่)เป็น
ของเรา” ดังนี้.

พญามารโกรธ เมื่อทนกำลังความ
โกรธไม่ได้ จึงขว้างจักรารูธเข้าใส่
พระมหาบุรุษ, เมื่อพระมหาบุรุษนั้นกำลัง
ทรงรำพึงถึงบารมี ๑๐ ประการ (ที่ได้ทรง
บำเพ็ญมาแล้ว)อยู่, จักรารูธนั้นจึงได้
กลายเป็นพุดานดอกไม้ หยุดหนึ่งอยู่
เบื้องบน (เหนือพระเศียร).

ได้ยินว่า จักรารูธซึ่งมีคมเป็นกรดนั้น
ในเวลาอื่น เมื่อพญามารนั้นโกรธขว้าง
(จักรารูธนี้)ออกไปแล้ว ย่อมตัด(สรรพสิ่ง
แม้แต่)เส้าหินทั้งแท่งให้ขาดไปได้ราวกับ
ตัดหน่อไม้ไผ่, แต่ในบัดนี้ เมื่อจักรารูธ
นั้นได้กลายเป็นพุดานดอกไม้ หยุดอยู่
กับที่ พวกมารทั้งหมดจึงกล่าวว่า “คราวนี้
สิทธัตถกุมาร จักต้องลุกจากบัลลังก์

มาลาคุฬภาวํ อาปชฺชิตฺวา ภูมียํ ปตีสฺสุ.

เทวดา จกุกวาทิมุขวณฺณียํ จิตา
คิวั ปสาเรตฺวา สีสํ อุกฺขิปิตฺวา
“นฺนุโจ วต โภ สิทฺถตถกฺุมารสฺส
รูปโสภณคฺคฺปตฺโต อตฺตมาโว, กิ นุ
ไซ กริสฺสตี”ติ โอลิเกนฺติ.

ตโต มหาปุริโส “ปุริตปารมีนํ
โพธิสฺตตฺตานํ อภิสมฺมุชฺฌนทิวเส
ปตฺตปฺลลฺงโก มยฺหิว ปาปฺณาตี”ติ
วตฺวา จิตํ มารํ อห “มาร ตฺยหํ
ทานสฺส ทินฺนภาเว โภ สกฺขี”ติ. มาโร
“อิเม เอตฺตกา ชนา สกฺขีโน”ติ
มารพลาภิมุขํ หตฺถํ ปสาเรสิ. ตสฺมี
ชเน มารปริสาย “อหํ สกฺขี, อหํ
สกฺขี”ติ ปวตฺตสทฺโท ปจฺวีอุณฺทฺริยน-
สทฺทสทฺทิสฺโส อโหสิ.

หนีไปอย่างแน่นอน” แล้วต่างก็ช่วยกัน
ก่อกองหินก้อนใหญ่ ๆ ให้ตก(ทับ),
(ขณะนั้น)เมื่อพระมหาบุรุษทรงรำพึงถึง
บารมี ๑๐ ประการอยู่ ก้อนหินแม่
เหล่านั้น ก็กลายเป็นกองดอกไม้ตกอยู่
บนพื้นดิน.

เทวดาทั้งหลาย ยืนอยู่ที่ขอบปากจักรวาล
ต่างชะเง้อคอดูอยู่ พลังกล่าวว่
“ท่านผู้เจริญ สภากแห่งเรือนร่างอันเลิศ
ด้วยความงามแห่งพระสิริรูปของสิทธัตถ
กุมารพินาศแล้ว (ในคราวนี้) สีนหอ,
สิทธัตถกุมารจักกระทำประการใดเล่า”.

ลำดับนั้น พระมหาบุรุษตรัสว่า
“บัลลังก์ที่ได้ในวันตรัสรู้แห่งพระโพธิสัตว์
ทั้งหลายผู้บำเพ็ญบารมีเต็มเปี่ยม ย่อม
ได้แก่เราแต่ผู้เดียวเท่านั้น” ดังนี้ แล้วตรัส
กับพญามารผู้หยุต(ยืน)อยู่ว่า “ดูกรมาร
ในการที่ท่านให้ท่าน มีใครเป็นผู้เห็นเป็น
พยานบ้างเล่า”. มารกล่าวว่า “ชนเหล่านี้
มีจำนวนเท่านี้ เป็นผู้เห็นเป็นพยาน”
แล้วชี้มือไปทางกองทัพมาร. ขณะนั้นมี
เสียง(รับ)ดังขึ้น ในบริษัทมารว่ “เรา
เป็นผู้เห็นเป็นพยาน เราเป็นผู้เห็นเป็น
พยาน” ดังนี้ เป็น(เสียงก็ก้อง)ราวกับ
เสียงแผ่นดินถล่ม.

อถ มาโร มหาปริสั อหา "สิทุธตถ
 ตยหิ ทานสฺส ทินฺนภาเว โภ สกฺขี"ติ.
 มหาปริสโ "ตยหิ ตาว ทานสฺส
 ทินฺนภาเว สเจตนา สกฺขิโน, มยฺหิ
 ปน อิมสฺมี จาเน สเจตโน โภจิ
 สกฺขี นาม นตฺถิ, ติฏฺฐตฺ ตาว เม
 อวเสสตุตฺตภาเวสฺส ทินฺนทานิ, เวสฺสนฺต-
 รตฺตภาเว ปน จตฺวา มยฺหิ
 สตฺตสฺตกฺกมหาทานสฺส ทินฺนภาเว อัย
 อเจตนาปิ ฆนมหาปจฺวี สกฺขี"ติ
 จีวรคพฺพานฺตรโต ทกฺขิณฺหตฺถิ อภินิหริตฺวา
 "เวสฺสนฺตฺรตฺตภาเว จตฺวา มยฺหิ
 สตฺตสฺตกฺกมหาทานสฺส ทินฺนภาเว ตฺว
 สกฺขี น สกฺขี"ติ มหาปจฺเวียภิมุขิ
 หตฺถิ ปสาเวสิ.

มหาปจฺวี "อหนฺเต ตทา สกฺขี"ติ
 วิวสฺเตน วิวสฺสทฺสฺเสน วิวสฺสทฺสฺสทฺสฺเสน
 มารพฺลั อวตฺถุรมาณา วิย ๑ อุณฺนาทินิ
 อโหสิ. ๑

ลำดับนั้น พญามารกล่าวกับพระมหาบุรุษ
 ว่า "ดูกรสิทธัตถะ ใครเป็นผู้เห็นเป็น
 พยานของท่าน ในการที่ท่านได้ให้ทาน".
 พระมหาบุรุษจึงตรัสตอบว่า "ในการที่
 ท่านให้ทานนั้น ผู้เห็นเป็นพยานของท่าน
 ล้วนมีชีวิตอยู่ทั้งสิ้น, แต่ในที่นี้ เราไม่มี
 ใครเลยที่มีชีวิตอยู่ เป็นผู้เห็นเป็นพยาน,
 ทานที่เราได้ให้แล้วในชาติที่ยังไม่ได้กล่าวถึง
 ของดไว้ก่อน, (เราจะกล่าวถึง)เมื่อครั้งเรา
 เกิดเป็นพระเวสสันดร แผ่นดินผืนใหญ่
 หนานี้แม้ไม่มีชีวิต ก็ได้เป็นผู้เห็นเป็น
 พยานถึงการที่เราได้ให้สัตตสตกมหาทาน"
 ดังนี้ แล้วทรงนำพระหัตถ์เบื้องขวา ออก
 จากภายในกลีบแห่งจีวร เขยียดชี้ตรงไป
 ที่พื้นมหาปฐพี พลังตรัสว่า "ในการ
 ที่เราได้ให้สัตตสตกมหาทาน เมื่อครั้งเกิด
 เป็นพระเวสสันดรนั้น ท่านจะเป็นผู้เห็น
 เป็นพยานให้ได้หรือไม่" ดังนี้.

มหาปฐพีได้บันลือเลื่อนลั่นขึ้น รวากับจะ
 โถมทับกองทัพมาร ด้วยเสียงบันลือ
 นัปร้อย นัพัน และนับแสน (ครั้ง) ว่า
 "ข้าพเจ้าเป็นผู้เห็นเป็นพยานให้ท่านในกาล
 ครั้งนั้น" ดังนี้.

๑-๑ ฉ. อุณฺททิ.

เอวํ คเตสุ ๑ ปน เตสุ :

และเมื่อพญามารและกองทัพมารเหล่านั้น
หนีไปแล้วอย่างนี้ (ได้มีคาถากล่าว
สรรเสริญพระโพธิสัตว์ว่า) :

ชโย หิ พุทฺธสฺส สิริมโต อัย
มารสฺส ๑ ปาปิมโต ปราชโย
อุคฺโขสยฺญํ โพิธมณฺเฑ ปโมทิตา
ชยํ ตทา นาคคณฺา มहेสิโน.

นี้เป็นชัยชนะอย่างแท้จริง ของ
พระพุทธเจ้าผู้ทรงพระสิริ และเป็น
ความพ่ายแพ้ของมารผู้มีบาป ใน
กาลนั้น หมู่นาคทั้งหลาย มีใจ
เบิกบานยินดี ประกาศก้องซึ่ง
ชัยชนะ ของพระมหาฤๅษี ณ ที่
ควงไม้โพธิ.

ชโย หิ พุทฺธสฺส สิริมโต อัย
มารสฺส ๑ ปาปิมโต ปราชโย
อุคฺโขสยฺญํ โพิธมณฺเฑ ปโมทิตา
สุปฺนุณฺณสงฺฆาปิ ชยํ มहेสิโน.

นี้เป็นชัยชนะอย่างแท้จริง ของ
พระพุทธเจ้าผู้ทรงพระสิริ และเป็น
ความพ่ายแพ้ของมารผู้มีบาป ใน
กาลนั้น หมู่ครุฑทั้งหลาย มีใจ
เบิกบานยินดี ประกาศก้องซึ่ง
ชัยชนะ ของพระมหาฤๅษี ณ ที่
ควงไม้โพธิ.

ชโย หิ พุทฺธสฺส สิริมโต อัย
มารสฺส ๑ ปาปิมโต ปราชโย
อุคฺโขสยฺญํ โพิธมณฺเฑ ปโมทิตา
ชยํ ตทา เทวคณฺา มहेสิโน.

นี้เป็นชัยชนะอย่างแท้จริง ของ
พระพุทธเจ้าผู้ทรงพระสิริ และเป็น
ความพ่ายแพ้ของมารผู้มีบาป ใน
กาลนั้น หมู่เทวดาทั้งหลาย มีใจ
เบิกบานยินดี ประกาศก้องซึ่ง
ชัยชนะ ของพระมหาฤๅษี ณ ที่
ควงไม้โพธิ.

ชโย หิ พุทฺธสฺส สิริมโต อัย
มารสฺส จ ปาปิเมโต ปราชโย
อฺคุฆเสมยฺ โฟธิมณฺเฑ ปโมทิตา
ชยฺ ตทา พุรหฺมคณานิ ตาทิโนติ.

อวเสสา ทสฺส จกฺกวาฬฺสหฺสเสสฺ
เทวตา มาลาคนฺธุวิเลปนาทีหิ จ
ปฺุชฺยมานา นานปฺุการา ฤติโย จ
วทมานา อฏฺุจฺสุ. เอวํ อนตฺถงฺคเตเยว
สุริเย มหาบุริโส มารพฺลํ วิธเมตฺวา
จิวฺรูปริตฺมาเนหิ โฟธิรฺกฺขงฺกุเรหิ
รตฺตปฺวาฬฺปฺลลเวหิ วิย ปฺุชฺยมาโน
ปฺุจฺมยาเม ปฺุพฺเพนิวาสถาณํ อนฺุสฺสุริตฺวา
มชฺุณฺมิยาเม ทิพฺพจกฺขุํ วิโสเธตฺวา
ปฺุจฺฉิมยาเม ปฺุฏฺุจฺจสมฺุปฺปาเท ธาณํ
โอตาเรสิ.

นี้เป็นชัยชนะอย่างแท้จริง ของ
พระพุทธเจ้าผู้ทรงพระสิริ และเป็น
ความพ่ายแพ้ของมารผู้มีบาป ใน
กาลนั้น แม้หมู่พรหมทั้งหลาย
มีใจเบิกบานยินดี ประกาศก้อง
ซึ่งชัยชนะ ของพระผู้ค้ำที่ ณ ที่
ดวงไม้โพธิ.

ทวยเทพเหล่าอื่น(นอกจากที่ได้กล่าว
มาแล้ว) ใน ๑ หมื่นจักรวาล ได้ยึนนฺุชา
(พระโพธิสัตว์) ด้วยดอกไม้ของหอมและ
เครื่องลูบไล้เป็นต้น และกล่าวคำ
สรรเสริญนานัปการ. พระมหาบุรุษทรง
กำจัดพญามารและกองทัพมาร(ได้แล้ว)
อย่างนี้ ในเมื่อดวงอาทิตย์ยังไม่(ทัน)
อัสดงคตเลย ทรงเป็นดุจอันเทวดาและ
มนุษย์นฺุชา ด้วยหน่อพระศรีมหาโพธิ์
มีสีดุกแก้วประพาฬสีแดงอ่อนๆ ซึ่งตกไป
อยู่ในเบื้องบนจักรวาลในปฐุมยาม ทรงระลึก
ได้ซึ่งนฺุพเพนิวาสถาณ (คือ ญาณรู้
พระชาติในอดีต), ในมัชฌิมยามทรงยัง
ทิพยจักษุให้หมดจด (ล่วงจักษุของมนุษย์
ทรงเล็งเห็นหมู่สัตว์กำลังจุติและกำลังเกิด
เป็นไปตามผลของกรรม), ในปัจฉิมยาม
ทรงยังญาณให้หยั่งลงในปฏฺุจฺจสมฺุปฺปาท

(คือ ความอาศัยกันและกัน เกิดขึ้นของ
ธรรมชาติ).

อดสูส ทูวาทสงฺคิกิ ปจฺจยาการิ
วภูฏวิภูฏวเสณ อนุโลมปฏิโลมโต
สมฺมสนฺตสูส ทสฺสทสฺสี โลกธาตุ
อุทกปริยนต์ กตฺวา ทูวาทสทฺกขตฺตุ
สงฺกมปิ.

ครั้งนั้น เมื่อพระองค์ทรงพิจารณา
ปัจจยาการมีองค์ ๑๒ (คือ พิจารณา
อาการของปัจจัยว่า ธรรมชาตินี้อาศัย
ธรรมชาติอย่างนี้ เป็นปัจจัยให้เกิดขึ้น
โดยอาการอย่างนี้ ฯ) โดยอนุโลมและ
ปฏิโลม ด้วยอำนาจแห่งวิภูฏะและ
วิภูฏะ (ซึ่ง เป็นกิจของอภัสวชยญาณ)
๑ หมื่นโลกธาตุ สะเทือนไหวแล้ว
๑๒ ครั้ง ไปจนถึงน้ำเป็นที่สุด.

มหาปริโส ปน ทสฺสทสฺสีโลกธาตุ
อุณฺนาเทตฺวา อรุณฺคุคฺคมนเวลาย
สพฺพญตฺตญาณิ ปฏิวิชฺฌิ. ตสฺมี
สพฺพญตฺติ ปตฺเต สกทสฺสทสฺสี
โลกธาตุ อลงฺกตปฺปียตฺตา อโหสิ.

ก็พระมหาบุรุษทรงยัง ๑ หมื่น
โลกธาตุให้สะเทือนเลื่อนลั่นแล้ว ทรง
บรรลुพระสัพพัญญุตญาณ ในเวลา
รุ่งอรุณ. เมื่อพระองค์ทรงบรรลุพระ
สัพพัญญุตญาณแล้ว ทั้งทั้งหมื่นโลกธาตุ
ได้มีการประดับและตกแต่งแล้ว.

ปาจันจกฺกวาฬฺมุขวภูฏิยิ อุตฺตสาปิตานิ
ธชานํ ปฏากานํ รัสิโย ปจฺฉิมจกฺกวาฬ-
มุขวภูฏิยิ ปหรนฺติ, ตถา
ปจฺฉิมจกฺกวาฬฺมุขวภูฏิยิ อุตฺตสาปิตานิ
ปาจันจกฺกวาฬฺมุขวภูฏิยิ, อุตฺตรจกฺกวาฬ-
มุขวภูฏิยิ, อุตฺตสาปิตานิ ทกฺขิณ-
จกฺกวาฬฺมุขวภูฏิยิ, ทกฺขิณจกฺกวาฬ-

รัศมีแห่งธงชายและธงแผ่นผ้า อันเทวดา
ทั้งหลาย ได้ยกขึ้นที่ขอบปากจักรวาล
ด้านทิศปราจีน(ตะวันออก) พวยพุ่งไปจับ
ขอบปากจักรวาลด้านทิศประจิม(ตะวันตก),
รัศมีแห่งธงชายและธงแผ่นผ้า อันเทวดา
ทั้งหลายยกขึ้นที่ขอบปากจักรวาลด้านทิศ
ประจิม พวยพุ่งไปจับขอบปากจักรวาล

มุขวณฺณีย์, อุสุสาปีตานํ อุตฺตรจกฺกวาฬ-
มุขวณฺณีย์ ปหฺรุตฺติ.

ด้านทิศปราจีน, รัศมีแห่งธงชายและธง
แผ่นผ้า อันเทวดาทั้งหลายได้ยกขึ้นที่
ขอบปากจักรวาลด้านทิศอุดร (เหนือ)
พวยพุ่งไปจับขอบปากจักรวาลด้านทิศ
ทักษิณ(ใต้), รัศมีแห่งธงชายและธง
แผ่นผ้า อันเทวดาทั้งหลายได้ยกขึ้นที่
ขอบปากจักรวาลด้านทิศทักษิณ พวยพุ่ง
ไปจับขอบปากจักรวาลด้านทิศอุดร.

ปจฺวีตเล อุสุสาปีตานํ ปน ธฺชานํ
ปฏากานํ พุรฺหมโลกํ อหจฺจ อญฺจํสุ,
พุรฺหมโลกเ อุสุสาปีตานํ ปจฺวีตเล
อหจฺจ ปตฺติฏฺจหีสุ, ทสฺสทสฺสจกฺกวาฬํสุ
บุปฺผบุปฺครุกฺขา บุปฺผํ คณฺหีสุ, ฉลฺลบุปฺครุกฺขา
ผลปิณฺฑติภารภริตา อเหสุ.

ส่วนรัศมีแห่งธงชัยและธงแผ่นผ้าที่ได้ยกขึ้น
บนพื้นดิน พวยพุ่งไปจรดพรหมโลก,
รัศมีแห่งธงชายและธงแผ่นผ้า ที่ได้ยกขึ้น
ในพรหมโลก พวยพุ่งไปจรดพื้นแผ่นดิน,
ต้นไม้ทั้งหลายที่จะมีดอกได้ใน ๑ หมื่น
จักรวาล ก็ผลิดอกสะพรั่ง, ต้นไม้ทั้งหลาย
ที่จะมีผลได้ก็มีพวงผลห้อยย้อยเป็นต้น.

ขนฺเธสุ ขนฺธปทุมานิ บุปฺผีสุ, สาขาสุ
สาขาปทุมานิ, ลตาสฺ ลตاپทุมานิ,
อากาเส โอลฺมพกปทุมานิ, สีลาตลานิ
ภินฺนิตฺตฺวา อุปรฺบริ สฺตตฺ สฺตตฺ นฺตฺตฺวา
ทณฺทกปทุมานิ อญฺจหีสุ.

ชั้นรูปทุม (คือดอกบัวที่ออกตามลำต้น)
ก็ผลิดอกออกที่ลำต้น, สาขาปทุม (คือ
ดอกบัวที่ออกตามกิ่ง)ก็ผลิดอกออกที่กิ่ง,
ลตاپทุม (คือดอกบัวที่ออกตามเถา)
ก็ผลิดอกออกที่เถา, โอลัมพกปทุม (คือ
ดอกบัวที่ห้อยย้อย) ก็มีปรากฏขึ้นใน
อากาศ, ทณทกปทุม (คือดอกบัวมีดอก
ที่ก้าน) ก็ได้ชำแรกพื้นศิลางอกขึ้นมาบน
พื้นดิน ผลิดอกออกที่ก้าน ก้านละ ๗ ดอก
เป็นชั้น ๆ ขึ้นไป.

๕
๖
๗
๘
๙
๑๐
๑๑
๑๒
๑๓
๑๔
๑๕
๑๖
๑๗
๑๘
๑๙
๒๐
๒๑
๒๒
๒๓
๒๔
๒๕
๒๖
๒๗
๒๘
๒๙
๓๐
๓๑
๓๒
๓๓
๓๔
๓๕
๓๖
๓๗
๓๘
๓๙
๔๐
๔๑
๔๒
๔๓
๔๔
๔๕
๔๖
๔๗
๔๘
๔๙
๕๐

ทสสทสสี่ โลกธาดู ฏฏฏฏฏฏ
 วิสสุฏฐมาลาคุฬ่า วย สุตถณจิตปุปผ-
 สนุถาโร วย จ อโหสิ. จกุกวาฬนุตเรสุ
 อฏฺจโยชนสทสสโลกนุตนิรยา สดต-
 สุรียปฺปภายปี อโนภาสิตปุพฺพพา
 เอโกภาสา อเหตุ. จตุรธาสิติโยชน-
 สทสสคมฺภีโร มหาสมฺพุโท มธฺโรทโก
 อโหสิ, นทีโย นปฺปวตฺตีสฺ, ชจฺจณฺธา
 รูปานี ปสฺสี่สฺ, ชาติฬริธา สทฺทํ สฺถนีสฺ,
 ชาติปิจฺสปฺปิโน ปทสา คจฺจีสฺ,
 อนุทฺพนุณฺนาทีนึ ฉิซฺชิตฺตฺวา ปตีสฺ.

เอว อปริมาณน สิริวิภเวณ
 บุชียมาโน มหาบุริโส นานปฺปกาเรสุ
 อจฺจริยธมฺเมสุ ปาตุฏฺเทสุ, สพฺพญฺญตฺ-
 ญาณํ ปฏฺวิชฺฌิตฺตฺวา สพฺพพุทฺธานํ
 อวิชฺหิตํ อุทฺทานํ อุทฺทาเนสิ :

“อเนกชาติสิสําริ
 สนฺธาวิสุสิ อนิพฺพิสิ

๑ เหมือนโลกธาดู เป็นเหมือนพวงมาลัย
 ดอกไม้ ที่เขาหมุนปล่อยโยนไป (ใน
 อากาศ) และเป็นเหมือนกับเครื่องลาด
 ทำด้วยดอกไม้ที่ได้ปูไว้ดีแล้ว. โลกันตนรก
 (อันกว้างยาวถึง) ๘ พันโยชน์ ในระหว่าง
 จักรวาลทั้งหลาย ซึ่งแสงสว่างแห่ง
 ดวงอาทิตย์ ๗ ดวง ไม่ได้เคยส่องเข้าถึง
 ก็ได้มีแสงสว่างทั่วถึง, น้ำในมหาสมุทร
 อันลึก ๘ หมื่น ๔ พันโยชน์ ได้มีรสหวาน,
 แม่น้ำทั้งหลายหยุดไหล, คนที่ตาบอด
 แต่กำเนิดก็มองเห็นรูป, คนหูหนวก
 แต่กำเนิดก็ได้ยินเสียง, คนง่อยเปลี้ย
 แต่กำเนิดก็เดินได้, เครื่องจองจำมีชื่อคา
 เป็นต้น ก็ขาดหลุดลงเอง.

พระมหาบุรุษอันเทวดาทั้งหลาย
 บุษายอยู่ด้วยสิริสมบัติอันหาประมาณมิได้
 ด้วยอาการอย่างนี้ เมื่อเหตุอัศจรรย์
 นานัปการปรากฏแล้ว ได้ทรงบรรลु
 พระสัพพัญญุตญาณ ทรงเปล่งพระอุทาน
 ที่พระพุทธเจ้าทั้งปวง ไม่ทรงละเว้น
 (ที่จะตรัส)แล้วว่า :

“เราแสวงหา นายช่างผู้สร้างเรือน
 (คือตถนหา) เมื่อยังไม่พบจึงได้

คหการี คเวสนโต
ทุกฺขา ชาติ ปุณฺนปฺปนี.

ท่องเที่ยวไปสู่สังสาร(วัฏ) นับชาติ
ไม่ถ้วน ความเกิดหลาย ๆ ครั้ง
เป็นทุกข์.

คหการก ทิฏฺฐโงสิ
ปุณฺ เคนฺ น กาทฺสิ
สพฺพา เต ผาสฺสุกา ภคฺคา
คหญฺญํ วิสฺสงฺขตํ
วิสฺสงฺขารคตํ จิตฺตํ
ตณฺหณํ ขยมชฺชฎคคา"ติ.^๑

ดูกรนายช่างผู้สร้างเรือน เราพบ
ท่านแล้ว ท่านจะสร้างเรือนไม่ได้
อีกต่อไป เราหักซี่โครง(คือกิเลส
ทั้งปวง)ของท่านหมดแล้ว เรา
ทำลายยอดเรือน (คืออวิชชา) แล้ว
จิตของเราถึงวิสังขาร (คือนิพพาน)
แล้ว เราถึงความสิ้นไปแห่งตัณหา
ทั้งหลายแล้ว" ดังนี้.

อิติ ตฺสฺสิตฺปุโรโต ปฏฺฐาย ยาว อัย
โพธิมณฺเฑ สพฺพญฺญตฺตปฺปตฺติ, เอตฺตกํ
จານํ "อวิทูเรนิทานํ นามา"ติ เวทิตพฺพ.

เรื่องราวจำเดิมแต่(พระโพธิสัตว์เสด็จอุบัติ
ใน)ดุสิตบุรี จนถึงการบรรลุพระสัมพัญ-
ญตญาณที่ดวงไมโพธิ์นี้ ก็มีด้วยประการ
ฉะนี้, เรื่องราวทั้งหมดนี้ บัณฑิตพึง
ทราบว่่า "ชื่อว่าอวิทูเรนิทาน".

อวิทูเรนิทานกถา นิฏฺฐิตา.

อวิทูเรนิทานกถา จบ.

^๑ พุ. ธิ. ๒๕/๓๖.

๓. สันติเกนิทานกถา

“สันติเกนิทานัง ปน ภควา
สาวตถิยํ วิหริติ เขตตวเน
อนาถปิณฑิกสุต อาราม. เวสาลียํ
วิหริติ มหาวเน ฎฎาคารศาลายนฺติ
เอวํ เตสุ เตสุ จานเนสุ วิหริโต ตสมึ
ตสมึ จานเนว ลพฺภติ”ติ วุตฺตํ.
ปิฎกจาปิ เอวํ วุตฺตํ, อถปิ ปน ตมฺปิ
อาทิตโต ปฏฺจาย เอวํ เวทิตพฺพํ.

อุทานํ อุทานेतฺวา ชยปลฺลงฺเก
นินฺนุสฺสํ หิ ภควโต เอตทโหสิ
“อนํ กปฺปสฺตสฺสทฺสธาธาธา จตฺตาริ
อสงฺเขยฺยานิ อิมสฺส ปลฺลงฺกสุต
การณา สฺนุธาวิ, เอตตํกํ เม กาลํ
อิมสฺสเสว ปลฺลงฺกสุต การณา. อลฺงฺกตสึสํ
คิวยาย ฉินฺนิตฺตฺวา ทินฺนํ, สฺสอญฺชิตานิ
อกุชฺฉินิ ทพฺพมํสฺสญฺจ อุพฺพตฺเตตฺตฺวา ทินฺนํ,
ชาลีสุมารสทิสสา ปุตฺตฺตา กณฺหาชินา-
กุมาริกาสทิสสา ธีตโร มทฺทีเทวิสทิสสา

๓. สันติเกนิทานกถา

คำที่ข้าพเจ้ากล่าวไว้ว่า “ส่วนที่เป็น
สันติเกนิทาน หมายถึง(เรื่องราวที่เป็น
ไป)เฉพาะในสถานที่นั้นๆ (ในระหว่างที่)
พระผู้มีพระภาคประทับอยู่ ณ สถานที่
นั้นๆ เป็นต้นว่า ‘พระผู้มีพระภาค
ประทับอยู่ ณ พระเชตวันอารามของท่าน
อนาถปิณฑิกเศรษฐี ใกล้เมืองสาวัตถี.
พระผู้มีพระภาคเจ้าประทับอยู่ ณ ฎฎา-
คารศาลา ป่ามหาวน ใกล้เมืองไพศาลี”
อย่างนี้. คำนั้นข้าพเจ้ากล่าวไว้แล้ว
อย่างนี้แม้ก็จริง, แต่อย่างไรก็ตาม
สันติเกนิทานแม้นั้น บัณฑิตพึงทราบ
ตั้งแต่ต้น ดังต่อไปนี้.

จริงอยู่ เมื่อพระผู้มีพระภาค
ประทับนั่งเหนือพระชัฏบัลลังก์(คือบัลลังก์
ที่พระองค์ทรงขณะหม่อมาร) ทรงเปล่ง
พระอุทานแล้ว ได้ทรงมีพระดำรินี้ว่า
“เราท่องเที่ยวไป (ในสังสารวัฏ) ตลอด
๔ อสงไขยกับอีก ๑ แสนกัป เพราะเหตุ
แห่งบัลลังก์นี้, ตลอดเวลา(นาน)ถึงเพียงนี้
เราได้ตัดคอให้ศีรษะอันประดับตกแต่ง
(เป็นทาน)แล้ว, ดวงตาที่หยอดดีแล้ว
และเนื้อหัวใจ เราก็ควักให้แล้ว, บุตร

ภริยาโย จ ปเรสํ ทาสตถาย ทินฺนา,
 อัย เม ปลฺลงฺโก ชยปลฺลงฺโก
 วรปลฺลงฺโก จ, เอตถ เม นิสินฺนสฺส
 สงฺกปฺปา ปริปุณฺณา, น ตาว อิตฺ
 วุญฺจหิสฺสามิ"ติ อเนกโกฏิสฺสทสฺสหา
 สฺมาปตฺติโย สฺมาปชฺชนฺโต สฺตฺตาทํ
 ตตฺถเว นิสีทิ. ยํ สฺนุชฺชาย วุตฺตํ "อถ
 โช ภควา สฺตฺตาทํ เอกปลฺลงฺเกน
 นิสีทิ วิมุตฺติสฺสขํ ปฏิสฺสเวที"ติ^๑

ทั้งหลาย เช่น ชาลีกุมาร ธิดาทั้งหลาย
 เช่น กัณหาชินากุมาริกา และภริยา
 ทั้งหมด เช่น พระมัทรีเทวี เราได้ให้แล้ว
 เพื่อเป็นทาสของชนเหล่าอื่น ก็เพราะเหตุ
 แห่งบัลลังก์นี้แหละ, บัลลังก์ของเรานี้เป็น
 บัลลังก์แห่งความชนะ และเป็นบัลลังก์
 อันประเสริฐ, เมื่อเรานั่งอยู่บนบัลลังก์นี้
 แล้ว ความดำริ(ของเรา)บรรลุผลสำเร็จ
 แล้ว, เราจะไม่ลุกจากบัลลังก์นี้ก่อน"
 พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ประทับนั่งเข้าสมาบัติ
 หลายแสนโกฏิบนพระบัลลังก์นั้นแหละ
 ตลอดเวลา ๗ วัน. ซึ่งพระธรรมสังคาห-
 กจารย์หมายเอากล่าวไว้ว่า "ครั้งนั้นแล
 พระผู้มีพระภาคเจ้าประทับนั่งโดยบัลลังก์
 เดียว (โดยไม่เสด็จลุกขึ้นเลย) ได้เสวย
 วิมุตติสุขตลอดเวลา ๗ วัน".

อถ เอกจฺจํ ทเวตานิ "อชฺชปิ
 ฆฺน สิทฺถตฺถสฺส กตฺตพฺพกิจฺจํ อตฺถิ,
 ปลฺลงฺกสฺมี หิ อาลยํ น วิชฺหตี"ติ
 ปริวิตกฺโก อฺพปาทิ. สฺตฺถา ทเวตานิ
 ปริวิตกํ ฅตฺวา ตาสํ วิตกฺกวุปฺสมนฺตํ
 เวหาสํ อพฺพคฺคนฺตฺวา ยมกปาฏิหาริยํ
 ทสฺเสสิ. มหาโพธิมณฺฑลสฺมี หิ

ลำดับนั้น ทเวดาบางพวกเกิด
 ปริวิตกขึ้นว่า "แม้วันนี้กิจที่พระสิทธัตถะ
 จะพึงทำยังมีอยู่เป็นแน่, เพราะว่าพระ
 สิทธัตถะยังไม่ทรงละความอาลัย ใน
 พระบัลลังก์". พระศาสดาทรงทราบความ
 ปริวิตกของพวกทเวดาทั้งหลาย เพื่อจะ
 ทรงระงับความวิตกแห่งทเวดาเหล่านั้น

^๑ พ. ช. ๒๕/๗๓, วิ. มหา. ๔/๑.

กตยมกปาฏิหาริยญ^๑ ภาติสภาคเม
กตปาฏิหาริยญ ปาฏลีปุตตสภาคเม^๒
กตปาฏิหาริยญ สพุพ คณฺฐามพ-
รฺกฺขมฺมุเล^๓ ยมกปาฏิหาริยสทิส อโหสิ.

เอวํ สตุธา อิมินา ปาฏิหาริเยน
เทวดานํ วิตกุกํ วุสสเมตฺวา ปลฺลฺงฺกโต
อีสกํ ปาจันนินฺสฺสึเต อุตฺตรทิสภาเค
จตุวา "อิมสฺมี วต เม ปลฺลฺงฺเก
สพุพญฺญตฺตวณฺํ ปฏฺวิวิทฺธฺนฺ"ติ จตุตฺตาริ
อสงฺเขยฺยานิ กปฺปสฺตสทฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺส
ปาวมีนํ ผลาธิกมณฺญจฺจันํ ปลฺลฺงฺกํ
โพธิรฺกฺขญฺญ อนิมิเสหิ อุกฺขีหิ
โอบลิกยมาโน สตุตฺตาทํ วิตินาเมสิ, ตํ
จฺจันํ อนิมิสเจตฺติยํ นาม ชาตํ.

จึงเสด็จเหาะไปยังกลางหาบ แล้วทรง
แสดงยมกปาฏิหาริย์. ยมกปาฏิหาริย์ที่
ทรงทำที่ดวงแห่งต้นมหาโพธิ ปาฏิหาริย์
ที่ทรงทำในที่ชุมนุมพระญาติ และ
ปาฏิหาริย์ที่ทรงทำในที่ชุมนุม ณ เมือง
ปาฏลีบุตร ทั้งหมด(นี้)ก็เหมือนกับยมก-
ปาฏิหาริย์ที่โคนต้นคันทามพฤกษ์ (ต้น
มะม่วงของนายคันทะ).

พระศาสดาทรงระงับความวิตกของ
เทวดาทั้งหลาย ด้วยพระปาฏิหาริย์นี้
อย่างนี้แล้ว ประทับยืน ณ ด้านทิศเหนือ
เฉียงไปทางตะวันออกเล็กน้อย แต่พระ
บัลลังก์ ทรงดำริว่า "สัพฺพญฺญตฺตวณฺ
เราเข้าใจตลอดแล้วบนบัลลังก์นี้หนอ"
แล้วทรงทอดพระเนตรพระบัลลังก์และ
โพธิพฤกษ์ อันเป็นที่ทรงบรรลุมผลแห่ง
พระบารมีทั้งหลาย ที่ทรงบำเพ็ญแล้ว
ตลอด ๔ อสงฺไชย ๑ แสนกัปโดยมิได้
กระพริบพระเนตรเลย(อย่างนี้) จนเวลา
ผ่านพ้นไป ๑ สัปดาห์, สถานที่นั้น
จึงมีชื่อว่า อนิมิสเจตฺติย.

^๑ อ. กตปาฏิหาริยญ.

^๒ อ. ปาฏิกปุตตสภาคเม.

^๓ อ. กณฺฐามพฺรฺกฺขมฺมุเล.

อถ ปลลฺงฺกสฺส จ จิตฺตฺตฺตฺตฺตฺต
 จ อนฺตฺเร จงฺกมํ มาเปตฺวา
 ปฺรตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺต
 จงฺกมฺนฺโต สฺตฺตฺตฺตฺตฺต
 จานํ รตฺนจงฺกมเจตฺตฺตฺตฺต
 ชาตํ.

จตุตฺเถ ปน สฺตฺตฺตฺตฺต
 ปจฺจิมฺตฺตฺตฺตฺตฺต
 มาปยีสฺส, ตตฺถ ปลลฺงฺเกน นิสฺสิตฺตฺต
 อภิรฺมฺมฺปิฏกํ วิเสสฺโต เจตฺถ อนนฺตฺต
 สมนฺตฺตฺตฺตฺต จิจินฺนฺโต สฺตฺตฺต
 วิตฺตฺตฺตฺต. อภิรฺมฺมิกา ปนาหุ
 "รตฺนจงฺกมฺนฺตฺต น สฺตฺตฺต
 สฺตฺตฺตฺตฺต ปน ปกฺรณฺนํ สมนฺตฺต
 'รตฺนจงฺกมฺนฺตฺต จุจฺจติ'ติ.

ยสฺมา ปเนตฺถ อุโปเปเต ปริยาเย
 ยุชฺชนฺตฺติ, ตสฺมา อุภยเมตํ คเหตุพฺพเมว.
 ตโต ปฏฺจาย ปน ตํ จานํ รตฺนจงฺกม
 เจตฺตฺตฺตฺตฺต ชาตํ. เอวํ โฟธิสฺมีเปเยว

ลำดับนั้น พระศาสดาทรงเนรมิต
 ที่จงกรม ระหว่างพระบัลลังก์กับสถานที่
 ประทับยืน(อยู่ทางทิศเหนือของต้นโพธิ)
 แล้วเสด็จจงกรมบนรัตนจงกรมอันยาว
 จากทิศตะวันออกไปทิศตะวันตก จนเวลา
 ผ่านพ้นไป ๑ สัปดาห์, สถานที่นั้นจึง
 ชื่อว่า รัตนจงกรมเจดีย์.

อนึ่ง ในสัปดาห์ที่ ๔ ทเวดาทั้งหลาย
 เนรมิตเรือนแก้วทางด้านทิศตะวันตกเฉียง
 เหนือแต่ต้นโพธิ, พระศาสดาประทับนั่ง
 โดยบัลลังก์(คือนั่งขัดสมาธิ) ณ เรือนแก้ว
 นั้น ทรงพิจารณาพระอภิธรรมปิฎก และ
 พระสมันตปฏิฐาน อันมีนัยหาประมาณ
 มิได้ ในอภิธรรมปิฎกนี้โดยละเอียดตลอด
 จนเวลา ๑ สัปดาห์ผ่านพ้นไป. ฝ่าย
 อาจารย์ผู้เป็นนักอภิธรรมกล่าวว่า "ชื่อว่า
 เรือนแก้ว (ในที่นี้) ไม่ใช่เรือนอันทำด้วย
 แก้ว ๗ ประการ, แต่สถานที่ที่พระองค์
 ทรงพิจารณาปกรณ์ทั้ง ๗ (นั้น) เรียกว่า
 'เรือนแก้ว'".

ก็เพราะในเรื่องนี้ คำบรรยายทั้ง ๒ ฝ่าย
 เหล่านี้ถูกต้อง ฉะนั้น คำนี้จึงควรจะรับ
 (ฟัง)ได้ทั้งคู่ทีเดียว. ตั้งแต่นั้นมา สถานที่
 นั้นจึงมีชื่อว่า รัตนจงกมเจดีย์. ก็พระศาสดา

จตุตตาริ สตุตตาทานิ วิดีนาเมตฺวา
 ปญฺจเม สตุตฺตาเห โพรธิรุกฺขมุลา เยน
 อชฺपालนิโครธึ เตนุปสงฺกมิ, ตตฺตราปี
 ธมฺมํ วิจันนุโตเยว วิมุตฺติสฺสขั
 ปฏิสัเวเทนุโต นิสีทิ.

ตสฺมี สมเย มาโร เทวปุตฺโต
 “เอตฺตํ กาลึ ออนุพฺนฺธฺนุโต โอบารา-
 เปกฺโขปิ อิมสฺส กิณฺจึ ขลิตํ นาทุทสฺ,
 อติกฺกนุโตทานิ เอส มม วิสยนุ”ติ
 โทมนสฺสปฺปุตฺโต มหามคฺเค นิสีทิตฺวา
 โสฬส การณานิ จินฺตฺนุโต ภูมียํ
 โสฬส เลขา กชฺฐมิ “อหึ เอโส วิย
 ทานปารมี น ปุเรสี, เตนมฺหิ อิมินา
 สทิสฺโส น ชาโต”ติ เอกํ เลขํ กชฺฐมิ.
 ตถา “อหึ เอโส วิย สีลปารมี
 เนกขมฺมปารมี ปญฺญาปารมี วิริยปารมี
 ขนฺติปารมี สจฺจปารมี อธิฏฺฐานปารมี
 เมตฺตปารมี อุเบกฺขาปารมี น ปุเรสี,
 เตนมฺหิ อิมินา สทิสฺโส น ชาโต”ติ
 ทสมํ เลขํ กชฺฐมิ.

ทรงปล่อยเวลาให้ล่วงไป (ทรงยับยั้งโดย
 ประทับอยู่ในบริเวณ) ใกล้ต้นโพธิ์อย่างนี้
 นี้แหละตลอด ๔ สัปดาห์ ในสัปดาห์ที่ ๕
 (เสด็จออก) จากควงต้นโพธิ์พุทธุชฺ เข้าไป
 ยั้งต้นอชฺपालนิโครธ, ประทับนั่งพิจารณา
 ธรรม เสวยวิมุตติสุขอยู่ ณ ที่นั้นแหละ.

ในสมัยนั้น เทวบุตรมารนั่งอยู่ที่
 หนทางใหญ่ มีความโหม่นสว่า “เรา
 ติดตามอยู่ตลอดเวลาถึงเพียงนี้ แม้จะ
 ฝ้าคอยหาโอกาส(เข้ารุกราน) ก็ไม่ได้
 เห็นความผิดพลาดใด ๆ ของพระสิทธัตถะ
 นี้เลย, บัดนี้ พระสิทธัตถะนี้ล่วงพ้นวิสัย
 ของเราเสียแล้ว” เมื่อคิดถึงเหตุ ๑๖
 ประการ จึงซีดรอย ๑๖ รอยลงบนพื้นดิน
 (คือ) คิดว่า “เราไม่ได้บำเพ็ญทานบารมี
 เหมือนพระสิทธัตถะนี้ เพราะเหตุนั้น
 เราจึงเป็นอย่างพระสิทธัตถะนี้ไม่ได้” จึง
 ซีดลง ๑ รอย. แล้วคิดต่อไปว่า “เรา
 ไม่ได้บำเพ็ญศีลบารมี, เนกขัมบารมี,
 ปัญญาบารมี, วิริยบารมี, ขันติบารมี,
 สัจบารมี, อธิษฐานบารมี, เมตตบารมี
 (และ) อุเบกขาบารมี เหมือนพระสิทธัตถะ
 นี้ เพราะเหตุนั้น เราจึงเป็นอย่าง
 พระสิทธัตถะนี้ไม่ได้” แล้วซีดลงเป็นรอย
 (ที่ ๒ ถึง) ที่ ๑๐.

ตถา “อหิ เอโส วีย อสธารณสุส
อินุทริยปโรปริยตตถาณสุส ปฏิเวธาย
อุปนิสฺสยภูตา ทส ปารมิโย น ปุเรสี,
เตนมฺหิ อิมินา สทิสเณ น ชาโต”ติ
เอกาทสมํ เลขํ กทฺธมิ.

อนึ่ง คิดว่า “เรามีได้บำเพ็ญบารมี ๑๐
อันเป็นอุปนิสัย แห่งการเข้าใจตลอด
อินุทริยปโรปริยตตถาณ (ญาณอันหยั่งรู้
อินุทริย์ ๖ อันยิ่งหย่อนของสัตว์) อัน
เป็นของเฉพาะ(พระพุทธเจ้า) เหมือน
พระสิทธัตถะนี้ เพราะเหตุนั้น เราจึงเป็น
อย่างพระสิทธัตถะไม่ได้” แล้วซัดลงเป็น
รอยที่ ๑๑.

ตถา “อหิ เอโส วีย อสธารณสุส
อาสยานุสยถาณสุส มหากรฺณา-
สมาปตฺติถาณสุส ยมก ปาฏิหาริย-
ถาณสุส อนาวรณถาณสุส
สพฺพญฺญตถาณสุส ปฏิเวธาย
อุปนิสฺสยภูตา ทส ปารมิโย น ปุเรสี,
เตนมฺหิ อิมินา สทิสเณ น ชาโต”ติ
โสฬสมํ เลขํ กทฺธมิ. เอวํ อิเมหิ
การณเห นิ มหามคฺเค โสฬส เลขา
กทฺธมาโน นิสฺสีทิ.

อนึ่ง คิดว่า “เรามีได้บำเพ็ญบารมี ๑๐
อันเป็นอุปนิสัย แห่งการเข้าใจตลอด
อาสยานุสยถาณ(คือรู้อัธยาศัยและอนุสัย
มีกามราคะเป็นต้นของสัตว์) มหากรฺณา
สมาปตฺติถาณ (คือรู้การเข้าสมาบัติ มี
มหากรฺณาเป็นอารมณ์) ยมกปาฏิหาริย-
ถาณ (คือสามารถแสดงปาฏิหาริย์คู่
โดยมีน้ำกับไฟออกพร้อมกัน) อนาวรณ-
ถาณ (คือรู้ไม่มีขัดข้อง) และสัพฺพญฺญ-
ตถาณ อันเป็นของเฉพาะพระพุทธเจ้า
เหมือนพระสิทธัตถะนี้, เพราะเหตุนั้น
เราจึงเป็นอย่างพระสิทธัตถะนี้ไม่ได้” แล้ว
ซัดลงเป็นรอยที่ ๑๖. ด้วยเหตุเหล่านี้
เทวบุตรมารนั่งซัดรอย ๑๖ รอยในหนทาง
ใหญ่ ด้วยประการฉะนี้.

ตสุมิ สมเย ตณฺหา อรตี รากา
 จาติ ติสฺโส มารธิตโร "ปีตา โน น
 ปญฺญาติ, กหิ นุ โข เอตฺรหิ"ติ
 โอลิภยมาณา ตํ โทมนสุสฺสปตฺตํ ภูมि
 วิเลฆมานํ นิสินฺนํ ทิสฺวา ปิตุ สนฺตํ
 คนฺตฺวา "กสฺมา ตาต ทฺกฺษี ทุมฺมโนสี"ติ
 ปุจฺฉิสฺสุ. "อมฺมา อยํ มหาสมณฺเณ มยฺหิ
 วสํ อติกฺกนฺโต, เอตฺตํ กาลํ
 โอลิเกนฺโต โอลิตารมฺมสฺส ทฺกฺขุ นาสกฺษี,
 เตนานํ ทฺกฺษี ทุมฺมโน"ติ. "ยทิ เอวํ
 มา จินฺตยิตฺถ, มยเมตํ อตฺตโน วเส
 ปวตฺตํ กตฺวา อาทาย อาคมิสฺสามา"ติ.
 "น สกฺกา อมฺมา เอส เกนจิ วเส
 กาดุํ อจฺลาเย สทฺธาเย ปติภฺจฺจิตฺโต เอส
 บุริโส"ติ. "ตาต มยํ อิตฺถิโย นาม
 อิทาเนว ตํ รากปาสาทิหิ พนฺธิตฺวา
 อาเนสฺสาม, ตุมฺเห มา จินฺตยิตฺถา"ติ
 ภควนฺตํ อุปสงฺกมิตฺวา "ปาเท เต
 สมณฺ ปริจาเรมา"ติ อาหํสฺ. ภควา
 เนว ตาสํ วจนํ มนสิ อกาสิ, น
 อกฺษิณี อุมฺมิเลตฺวา โอลิเกสิ, อนฺตฺตเร
 อุปริสฺงฺเขย วิมฺุตฺตมานโส วิเวกฺสุขญฺเณว
 อนฺกวนฺโต นิสิตฺติ.

ในสมัยนั้น ธิดามารทั้ง ๓ นาง คือ
 นางตณหา นางอรตี และนางรากา กำลัง
 มองหาอยู่ว่า "เราไม่เห็นบิดาของเราเลย,
 เวลานี้ท่านอยู่ที่ไหนหนอ" ก็เห็นบิดานั้น
 ผู้ถึงความโทมัส นิ่งซัดพื้นดินอยู่ จึง
 ตรงไปหาบิดา แล้วถามว่า "ข้าแต่พ่อ
 พ่อมีความทุกข์มีความเสียใจ เพราะ
 เหตุไร" เทวบุตรมารจึงกล่าวว่า "ดูกรมแม่
 ทั้งหลาย พระมหาสมณะนี้ พันอำนาจ
 ของเราไปเสียแล้ว, เรา(เฝ้าจับตา)ดูอยู่
 เป็นเวลานานถึงเพียงนี้ ก็ยังไม่อาจพบ
 ข้อผิดพลาดของพระมหาสมณะนั้นเลย,
 เพราะเหตุนั้น เราจึงมีความทุกข์มีความ
 เสียใจ". ธิดามารจึงทูลว่า "ถ้าอย่างนั้น
 พ่ออย่าคิดเสียใจเลย, พวกลูกจะทำให้
 พระมหาสมณะนั้นตกอยู่ในอำนาจของ
 พวกลูก แล้วนำตัวมาให้". เทวบุตรมาร
 จึงกล่าว(ต่อไป)ว่า "ดูกรมแม่ทั้งหลาย พระ
 มหาสมณะนี้ไม่มีใครเลยที่จะสามารถทำให้
 อยู่ในอำนาจได้, บุรุษผู้นี้ตั้งมั่นแล้ว ด้วย
 ศรัทธาอันไม่หวั่นไหว". ธิดามารก็ทูล(อีก)
 ว่า "ข้าแต่พ่อ พวกลูกเป็นหญิง จะผูก
 พระมหาสมณะนั้นด้วยปวงคือรากจะเป็นต้น
 แล้วนำตัวมาให้พ่อในบัดนี้ที่เดียว, ขอพ่อ
 อย่ากังวลเลย" แล้วเข้าไปเฝ้าพระผู้มี-

อริฏฐาสี"ติ, ตั น คเหตุพหุ. น หิ
 สตุถา เอวรूपิ อริฏฐานัง กโรติ. ภควา
 ปน "อเปถ ตุมะห, กิ ทิสฺวา เอว
 วายมถ, เอวรूपิ นาม อวีตราคาทีน
 ปุโรโต กาคู วฏฺฐติ, ตถาคตฺสฺส ปน
 ราโค ปหีนो, โทโส โมโห"ติ อตฺตโน
 กิเลสปปหานัง อารพฺภา :

หม่อมฉันทั้งหลายจะบำเรอบาทพระองค์".
 พระผู้มีพระภาคมิได้ทรงสนพระทัย (ถึง)
 ถ้อยคำนั้น โดยที่พระองค์ทรงพ้นแล้ว
 ในธรรมเป็นที่สิ้นไป แห่งอุปธิอันยิ่งยวด
 นั้นแล. อาจารย์บางพวกกล่าวว่า "พระ
 ผู้มีพระภาคทอดพระเนตรเห็นหญิงเหล่านั้น
 เข้าไปเฝ้า โดยแปลงร่างเป็นหญิงที่นทีก
 ทรงอธิษฐานว่า 'ขอหญิงเหล่านี้ จงมี
 พันหักผมหงอกอย่างนี้ ๆ', คำนั้นยังไม่
 ควรจะรับฟัง. เพราะว่า พระศาสดา
 ย่อมไม่ทรงอธิษฐานเห็นปานนี้. แต่พระ
 ผู้มีพระภาคตรัสว่า "พวกเธอจงหลีกไป,
 พวกเธอเห็นอย่างไร จึงพยายามอย่างนี้,
 การที่พวกเธอทำการเห็นปานนี้ ต่อหน้า
 บุคคลทั้งหลายผู้ยังไม่ปราศจากราคะ
 เป็นต้น จึงจะควร, แต่เราตถาคต
 ละราคะ, โทสะ โมหะได้ขาดแล้ว"
 ทรงปรารภการละกิเลสของพระองค์เอง
 (เป็นมูลเหตุ)แสดงธรรม ตรัส ๒ พระคาถา
 ในพุทธวรรคในพระธรรมบท ดังนี้ว่า :

"ยสฺส ชิตัง นาวชียติ ชิตมสฺส
 โนยาติ โภจิ โลกํ ตัง พุทฺธัง
 อนนฺตโคจรั อปทํ เกน ปเทน
 เนสฺสถ. ยสฺส ชาลีนี วิสตุตฺติกา

"พระสัมมาสัมพุทธเจ้า พระองค์ใด
 ทรงข้ามกิเลสได้แล้ว ไม่กลับแพ้
 อีก, กิเลสใด ๆ ในโลกจะติดตาม
 กิเลส ที่พระพุทธรเจ้าพระองค์นั้น

สตตาทหททลิกาย อุปปุนนาย สีตาทิ-
 ปฏิวาหนตุถิ มุจลินฺเทน นาม
 นาคราชาชน สตตททตตุ โภเคหิ
 ปริกขิตโต อสมุพาทาย คนธกุฎิยิ
 วิหรนฺโต วีย วิมุตติสฺสขิ ปฏิสเวทียมาโน
 สตตทานิ วิตตินาเมตฺวา ราชายตนิ
 อุปสงกมิตฺวา ตตฺถาปี สตตทานิ
 วิมุตติสฺสขิ ปฏิสเวทียมาโนเยว นิสสิทิ.
 เอตฺตาวตฺตา สตต สตตทานานิ
 ปรีปนฺณานานิ. เอตฺตณฺตเร เนว มุขโรวณิ,
 น สรีรปฏิกคณิ, น ออาหารกิจจ
 อโหสิ, ฉานสฺสเชน มคฺคสฺสเชน
 ผลสฺสเชเนว วิตตินาเมสิ.

ณ ที่นั้น ตลอดเวลาผ่านไปแล้ว
 ๑ สัปดาห์ จึงเสด็จไปยังโคนไม้มุจลินท์
 (ไม้จิก). ณ ที่นั้น เมื่อเกิดฝนตกพริ้ว
 ตลอด ๗ วัน พญานาคชื่อว่ามุจลินท์
 มาวงด้วยขนด(ล้อมพระวรกาย)ถึง ๗ รอบ
 เพื่อป้องกันความหนาวเป็นต้นถวาย
 พระผู้มีพระภาคได้เสวยวิมุตติสฺสข รวากับ
 ว่าประทับอยู่ในพระคันธกุฎีที่ไม่คับแคบ
 ฉะนั้น ตลอดเวลาผ่านไป ๑ สัปดาห์
 แล้ว จึงเสด็จเข้าไปยังต้นไม้วราชายตนะ
 (ไม้เกด) ประทับนั่งเสวยวิมุตติสฺสข ณ
 ที่นั้นตลอดเวลาผ่านไป ๑ สัปดาห์
 เช่นเดียวกัน. นับแต่ที่ทรงบรรลुพระ
 โพธิญาณแล้ว จนถึงประทับนั่งเสวย
 วิมุตติสฺสข ณ โคนไม้ราชายตนะ ตามที่
 กล่าวมานี้ก็เป็นอันครบ ๗ สัปดาห์ (๔๙
 วัน). ในระหว่างนี้มิได้มีการบ้วน
 พระโอษฐ์, มิได้มีการปฏิบัติกิจเนื่องด้วย
 พระสรีระ (หมายความว่า มิได้มีการ
 สรงสนานพระวรกาย และการทรงพระ
 บังคนหนัก พระบังคนเบาตลอด ๗
 สัปดาห์นั้น), มิได้มีการกิจด้วย(การเสวย)
 พระกระยาหาร, ทรงยังเวลาให้ล่วงไป
 (ทรงยังบั้งอยู่) ด้วยสุขอันเกิดแต่ฉาน

สุขอันเกิดแต่มรรค (และ)สุขอันเกิดแต่ผล
เท่านั้น.

อดสุส ตสุมี สตุตสตุตตามตตเก
เอกุนปญญาสมทิวเส ตตถ นิสินุสสุส
“มุขี โหวิสุสามี”ติ จิตตัม อุกปาติ.
สกุโก เทวานมินุโท อตตนา อคทหรีตัก
อาหริตวา อทาสี, สตุถา ตัม ปริภุณชฺชิต,
เตนสุส สวีรวลณฺชํ อโหสิ. อดสุส
สกุโกเยว นาคลตาทนุตกฏจณฺเฏ
มุขโรวนอุทกญฺจ อทาสี. สตุถา ตัม
ทนุตกฏจํ ขาทิตฺวา อโนตตตททอุทเกน
มุขี โหวิตฺวา ตตเถว ราชายตนมฺมุ
ณิสฺสึติ.

ตสุมี สมเย ตปุสสุภลลิกา นาม
เทว วาณิชา ปญฺจหิ สกฏสเตหิ
อุกฺกลา ชนปทา มชฺฌิมปฺพเทสํ
คจฺจนฺตยา อตฺตโน ภาติสาลโหิตาย
เทวตยา สกฏานิ สนนฺนิรมฺภิตฺวา สตุถ
อาหารสมฺปาทเน อุสฺสาหิตา มนฺถญฺจ

ครั้งนั้น เมื่อพระผู้มีพระภาค
พระองค์นั้นประทับอยู่ ณ ดันราชายตนะ
นั้น ในวันที่ ๔๙ อันเป็นวันสุดท้ายแห่ง
๗ สัปดาห์ ทรงมีพระพุทธดำริเกิดขึ้นว่า
“เราจะบ้วนปาก”. ทำวสัฏกະผู้เป็น
จอมเทพ จึงทรงนำผลสมอ อันเป็น
พระโอสถมาถวายด้วยพระองค์เอง, พระ
ศาสดาเสวยผลสมอนั้นแล้ว, ด้วยการ
เสวยผลสมอนั้น พระพุทธองค์จึงได้ทรงมี
การลงพระบังคน. จากนั้น ทำวสัฏกະ
นั้นแหละ ได้ถวายไม้ชำระพระทนต์ชื่อ
นาคลตา (เกาวัลย์งู) และน้ำบ้วน
พระโอษฐ์แด่พระองค์. พระศาสดาทรง
เคี้ยวไม้ชำระพระทนต์นั้น แล้วทรงบ้วน
พระโอษฐ์ด้วยน้ำจากสระอนินดาต แล้ว
ประทับที่ควงดันราชายตนะนั้นเอง.

ในสมัยนั้น พ่อค้า ๒ คนชื่อตปุสสะ
และภัลลิกะ เดินทางจากอุกกลชนบท
ไปยังมัจฉิมประเทศ (เพื่อค้าขาย) ด้วย
เกวียน ๕๐๐ เล่ม (เมื่อเดินทางไปถึง
ตำบลนั้น) ถูกเทวดาผู้(เคย)เป็นญาติ
ร่วมสายโลหิตของตน(ดลใจให้)หยุดเกวียน

นิสินนมหตตสุเสว อตตนา อธิคตสุส
 ธมมสุส คมูภีรตี ปจฺจเวกฺขนฺตสุส
 สพุพพุธานัน อัจฉินฺโณ "อธิคโต โข
 มายํ ธมฺโม"ติ ปเรสํ ธมฺมํ
 อเทเสตฺถกมฺยตากรปฺวตฺโต วิตฺถโก
 อูทปาที.

อถ พุรฺรหฺมา สหฺมปฺตี "นสฺสตี วต
 โภ โลโก, วินฺสฺสตี วต โภ โลโก"ติ
 ทสฺหิ จกฺกวาฬฺสทฺสเสหิ สกฺกสฺยาม-
 สนฺตฺสึตฺสฺนิมฺมิตฺวสฺวตฺติมหาพุรฺรหฺมาโน
 อาทาย สตฺถุ สนฺตฺกํ คนฺตฺวา "เทเสตฺถ
 ภาวเต ภควา ธมฺมนฺ"ติอาทินา นเยน
 ธมฺมเทสนํ อายาจิ.

สตุถา ตสฺส ปฏฺิณฺณํ ทตฺวา
 "กสฺส นฺ โข อหํ ปจฺมํ ธมฺมํ
 เทเสยฺยมนฺ"ติ จินฺตฺเตนฺโต "อาฬฺวาโร
 ปณฺฑิตฺโต, โส อิมํ ธมฺมํ ชิปปิ
 อาชานิสฺสตี"ติ จิตฺตํ อูปฺปาเทตฺวา ปฺน

นิโครธ(นั้น). ครั้นเมื่อพระองค์ประทับนั่ง
 ณ ที่นั้น ได้ทรงพิจารณาถึงความลึกซึ้ง
 ของพระธรรมที่พระองค์ทรงบรรลุแล้ว ก็
 ทรงมีพระวิตก อันเป็นความประพฤติของ
 พระพุทธเจ้าทุกพระองค์ ซึ่งเป็นไปโดย
 อាកารแห่งความใคร่ที่จะไม่ทรงแสดงธรรม
 แก่ชนเหล่าอื่น เกิดขึ้นว่า "ธรรมนี้ อัน
 เราบรรลุแล้ว" ดังนี้.

ลำดับนั้น ท้าวสหัมบดีพรหมกล่าว
 (แก่เทพทั้งหลาย)ว่า "ท่านผู้เจริญ
 โลกจะฉิบหายหนอ, ท่านผู้เจริญ โลกจะ
 พินาศหนอ" แล้วทรงพาท้าวสักกะ
 ท้าวสุยาม ท้าวสันตฺสึต ท้าวสุนิมมิต
 ท้าววสวัตตี และท้าวมหาพรหม
 จาก ๑ หมื่นจักรวาล ไปเฝ้าพระศาสดา
 กราบทูลอาราธนา ให้ทรงแสดงธรรม
 โดยนัยเป็นต้นว่า "ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ
 ขอพระผู้มีพระภาคจงทรงแสดงธรรม
 เกิด".

พระศาสดา ทรงประทานปฏิญญา
 (คือ คำรับรอง) แก่ท้าวสหัมบดีพรหมนั้น
 แล้วทรงดำริว่า "เราควรแสดงธรรมแก่
 ใครก่อนหนอแล" ทรงหวนระลึกขึ้นว่า
 "อาฬารดาบสเป็นบัณฑิต, เธอจะรู้ทั่วถึง

ระหว่างทาง ตรัสบอกความที่พระองค์เป็น
พระพุทธรเจ้าแก่อาชีวกนั้น แล้วได้เสด็จ
ถึงป่าอิสิปตนะในเวลาเย็นวันนั้นนั่นเอง.

ปณฺจวคฺคิยา เถรา ตถาคตฺติ
ทฺูรโตว อาคจฺจนฺตํ ทิสฺวา "อโย อวฺุโส
สมณเณ โคตโม ปจฺจยพาทุสฺสลา
อวตฺตติตฺวา ปรีปฺณณกาโย ปีนฺนินฺทริโย
สุวณฺณวณฺณเณ หุตฺวา อาคจฺจติ, อิมสฺส
อภิวาทนาทีนินฺน กริสฺสาม,
มหากุลปฺปสฺสูโต โข ปเนส อาสนาภินาโร
อรหติ, เตนสฺส อาสนมตฺตํ
ปณฺญาเปสฺสามา"ติ กตฺติ อภิสุ.

พระเถระเบญจวัคคีย์ทั้งหลาย เห็น
พระตถาคตเจ้าเสด็จมาแต่ไกล จึงทำการ
นัดหมายกันว่า "ดูกรอาวุโส พระ
สมณโคดมนี้ ทรงหวนกลับไปเป็นผู้
มักมากในปัจจุบัน มีพระวรกายบริบูรณ์
พระอินทรีย์อิมเอิบ พระ(จวี)วรรณงาม
เหมือนทอง กำลังเสด็จมา, พวกเราจะ
ไม่ทำความเคารพ มีการกราบไหว้เป็นต้น
แก่พระสมณโคดมนี้, แต่พระสมณโคดมนี้
มีพระกำเนิดในตระกูลใหญ่ จึงสมควรจัด
อาสนะไว้ให้, เพราะเหตุนี้ พวกเราจะ
ปูลาดเพียงอาสนะ ไว้ให้พระสมณโคดม
นั้น".

ภควา สเทวกลฺลสฺส โลกสฺส จิตฺตวารี
ชานนสมตฺถเณ ธาเณน "กีนุ โข
อิมเณ จินฺตยีสฺสู"ติ อวชฺเชตฺวา จิตฺตํ
อณฺเณสาสิ. อถ เณ สพฺพเทวมนุสฺสเสสฺสุ
อโนทิสฺสทวเสน ฌรณสมตฺถํ เมตฺตาคิตฺตํ
สงฺฆิปิตฺวา โอทิสฺสทวเสน เมตฺตาคิตฺตเณ
ผริ.

พระผู้มีพระภาคทรงรำพึงว่า "ภิกษุเหล่านี้
คิดอย่างไรหนอ" ได้ทรงทราบความคิด
(ของภิกษุปัญจวัคคีย์เหล่านั้น) ด้วย
พระญาณอันสามารถรู้วาระจิตของสัตว์โลก
พร้อมทั้งเทวโลก. ลำดับนั้น พระผู้มี
พระภาคทรงรวมพระเมตตาคิจิตที่สามารถ
จะแผ่ไปในเทวดาและมนุษย์ทั้งปวง โดย
ไม่เจาะจง แล้วทรงแผ่พระเมตตาคิจิต

ครั้นถึงวันนักขัตตโยคแห่งเดือนอุตราสาธม คือเดือน ๘ หลัง (พระผู้มีพระภาค) ผู้มีพรหมจำนวน ๑๘ โภฏี แวดล้อม ได้ตรัสเรียกพระเถระเบญจวัคคีย์มา แล้วทรงแสดงธรรมจักกัปปวัตนสูตร.

เตสุ อญญาโกณฑญญตเถโร เทสนานุสาเรน ฌาณํ เปเสนโต สุตตปริโยसानะ อฏฐารสสิ พุรหมโภฏีหิ สหุธิ โสตาปัตติผล ปตัญญาสิ. สตุถา ตตุถาวสุสิ อุปคนตุวา ปุนทิวเส วุปตุเถโร โอวทนโต วิหาเรเยว นิสีหิ. เสสา จตุตาโร ปิณฑาย จริสุ. วุปตุเถโร ปุพพญะเยว โสตาปัตติผล ปาปุณิ. เอเตเนว อุปาเยน ปุนทิวเส ภาทิตยตุเถโร, ปุนทิวเส มหานามตเถโร, ปุนทิวเส อสสชิตฺตเถรนุติ สพุเพ โสตาปัตติผล ปตัญญาเปตุวา ปญจิมิยํ ปกขสุส ปญจปิชเน สนุnipาตาเปตุวา อนตฺตลกฺขณ- สุตฺตฺนตฺตี^๑ เทเสสิ, เทสนาปริโยसानะ ปญจปี เถรา อรหตฺเต^๒ ปตัญญาสิ.

บรรดาพระเถระเหล่านั้น พระอัญญาโกณฑัญญเถระ ส่งญาณไปตามกระแสแห่งพระเทศนา ในเวลาจบพระสูตรได้ตั้งอยู่แล้วในโสดาปัตติผล พร้อมด้วยพรหมจำนวน ๑๘ โภฏี. พระศาสดาทรงเข้าจำพรรษา ณ ป่าอิสิปตนะนันทน์เอง วันรุ่งขึ้น ประทับนั่งตรัสสอนพระวัปปเถระ ณ ที่วิหารนั้นแหละ. พระเถระทั้ง ๔ ที่เหลือเที่ยวไปบิณฑบาต. พระวัปปเถระได้บรรลุโสดาปัตติผลในเวลาเช้านั้นเอง. พระศาสดาทรงยังพระเถระทั้งหมด ให้บรรลุโสดาปัตติผล โดยอุบายนี้เหมือนกัน คือในวันรุ่งขึ้นพระภททียเถระ, ในวันรุ่งขึ้น (อีกวันหนึ่ง)พระมหานามเถระ, ในวันรุ่งขึ้น (อีกวันหนึ่ง)พระอัสสชิตเถระ, ในดิถีที่ ๕ แห่ง(กาฬ)ปักข์ ทรงให้ภิกษุทั้ง ๕ รูปประชุมกันแล้วทรงแสดงอนัตตลักขณสูตร,

^๑ ส. ขนุธ. ๑๗/๘๒. วิ. มหา. ๔/๒๔.

^๒ ฉ. อรหตฺตผล.

อด สตุถา ยสกุลปุตตสฺส อุปนิสฺสยํ
 ทิสฺวา ตํ รตฺติภาเค นิพฺพิชฺชิตฺวา
 เคนํ ปหาย นิกฺขนฺตํ "เอหิ ยสา"ติ
 ปกฺโกสิตฺวา ตสฺมีเยว รตฺติภาเค
 โสตาปตฺติมฺเล ปติฏฺฐาเปสิ, ปุณฺทิวเส
 อรหตฺเต ปติฏฺฐาเปตฺวา อปเรปี ตสฺส
 สหายเก **จตุปฺปญฺจาส** **ชเน**
 เอหิภิกฺขุปฺพุทฺธชาย ปฺพุทฺธาเชตฺวา
 อรหตฺตํ ปาเปสิ.

เอวํ โลกเ เอกสฺสภูจฺฉิยา อรหนฺเตสฺสุ
 ชาเตสฺสุ สตุถา วุตฺตวสฺโส ปวาระตฺวา
 "จรธ ภิกฺขเว จาริกนฺ"ติ สฺสภูจฺฉิ ภิกฺขุ
 ทิสาสฺสุ เปเสตฺวา สยํ อรุเวลํ คจฺจนฺโต
 อนฺตรามคฺเค กปฺปาสิกวนสฺสนฺเท ตีส
 ชเน **ภทฺทวคฺคิยฺกุมาร** วิเนสิ.

เตสฺสุ สพุทฺธปจฺฉิมโก โสตาปนฺโน,
 สพุทฺธอุตฺตโม อนาคามี อโหสิ. เตปี
 สพุทฺธ เอหิภิกฺขุภาเวเนว ปฺพุทฺธาเชตฺวา

ในเวลาจบเทศนา พระเถระทั้ง ๕ ได้
 บรรลุพระอรหัต.

ครั้งต่อมา พระศาสดาทรงเห็นอุปนิสัย
 ของ**ยสกุลบุตร** จึงตรัสเรียกยสกุลบุตร
 นั้นซึ่งเปื้อนหนำย แล้วละบ้านเรือนออกมา
 ในเวลากลางคืนว่า "มาเถิดยสะ" แล้ว
 ทรงให้ตั้งอยู่ในโสตาปัตติมผล ในเวลา
 กลางคืนนั่นเอง, ในวันรุ่งขึ้น ทรงให้ตั้งอยู่
 ในพระอรหัต ทั้งทรงให้สหายของพระยสะ
 อีก ๕๔ คน บรรพด้วยการบวชโดยเอหิภิกขุ
 แล้ว ทรงแสดงธรรมโปรดให้บรรลุพระ
 อรหัต(ทั้งหมด).

เมื่อพระอรหันต์จำนวน ๖๑ องค์
 เกิดขึ้นแล้วในโลกอย่างนี้ พระบรม-
 ศาสดาทรงออกพรรษา ปวารณาแล้ว
 ทรงส่งภิกษุจำนวน ๖๐ รูป ไปยังทิศ
 ทั้งหลาย ด้วยพระดำรัสว่า "ดูกรภิกษุ
 ทั้งหลาย พวกเธอจงเที่ยวจาริกไป"
 แล้วพระองค์เองเสด็จไปยังตำบลอรุเวลา
 ทรงเทศนาโปรด **ภทฺทวคฺคิยฺกุมาร**จำนวน
 ๓๐ คน ในป่าไร่ฝ้ายในระหว่างทาง.

บรรดาภทฺทวคฺคิยฺกุมาร ๓๐ คนนั้น (เมื่อ
 ได้ฟังธรรมแล้ว) คนที่บรรลุธรรมต่ำสุด
 กว่าคนทั้งหมดเป็นพระโสดาบัน, คนที่

ทิสาสู เปเสตวา อรุเวลั คนุตวา
 อทมุฑฒานิ ปาฏิหาริยสหัสสานิ
 ทสเสตวา อรุเวลกสสปาทย สหสสชฎิล-
 ปริวาเร **เตภาติกชฎิเล** วิเนตวา
 เอนิภิกขุภาเวเนว ปพพาเซตวา
 คยาสิเส นิสีทาเปตวา **อาทิตตปริยาย-**
เทศนาย^๑ อรหตเต ปติฏจาเปตวา
 เตน อรหนตสหัสเสน ปริวุโต
 “พิมพิสาร์รณเณ ทินนั ปฎิณณั
 โมเจสุสามิ”ติ ราชคหิ คนุตวา
 นครูปจาเร ลุกุจิวญยานัน อคมาสิ.

ราชา อุชยานปาลสสุ สนตिका “สตถา
 อาคโต”ติ สุตวา ทวาทสนนุเตหิ
 พุราหมณคหปติเกหิ ปริวุโต สตถารั
 อุปสงกมิตวา จกุกวิจิตตตเลสุ สุวณณ-
 ปฎุฏวิทานัน วิย ปกาย สมุทย^๒

บรรลุธรรมสูงสดกว่าคนทั้งหมด เป็น
 พระอนาคามี. พระบรมศาสดาทรงให้คน
 เหล่านั้นทั้งหมดบวชด้วยเอหิภิกขุเหมือนกัน
 แล้วทรงส่งไปยังทิศทั้งหลาย พระองค์เอง
 เสด็จไปยังตำบลอรุเวลา ทรงแสดงพระ
 ปาฏิหาริย์ ๓,๕๐๐ อย่าง ไปรตชฎิล
 สามพี่น้อง มีอรุเวลกัสนปะเป็นต้น ซึ่ง
 มีชฎิล ๑ พันเป็นปริวาร ทรงให้(ชฎิล
 ทั้งหมด)บวชด้วยเอหิภิกขุเหมือนกัน แล้ว
 ให้ภิกษุทั้งนั้นนั่งประชุมกัน ที่ตำบล
 คยาสิสประเทศ ทรงแสดงธรรมโปรด ให้
 ตั้งอยู่ในพระอรหัตด้วยอาทิตตปริยาย
 เทศนา แล้วแวดล้อมด้วยพระอรหันต์
 ๑ พัน ทรงดำริว่า “เราจะปลดเปลื้อง
 ปฎิญาที่ให้ไว้แก่พระเจ้าพิมพิสาร์” จึง
 เสด็จสู่กรุงราชคฤห์ แล้วเสด็จไปยังสวน
 ลัฎฐิวัน(ป่าตาล) ไกลัพระนคร.

พระราชาทรงสดับ (ข่าว) จากคนเฝ้า
 สวนหลวงว่า “พระศาสดาเสด็จมาแล้ว”
 จึงแวดล้อมด้วยพราหมณ์และคฤหบดี
 ประมาณ ๑๒ นหุต^๑ เสด็จเข้าไปเฝ้า
 พระศาสดา แล้วทรงน้อมพระเศียรลง

^๑ วิ. มหา. ๔/๖๒.

^๒ ฉ. ปกาสมุทย.

^๑ นหุต = ๑๐,๐๐๐.

วิสุตฺตชนฺเดสฺสุ ตถาคตฺสฺส ปาเทสฺสุ
สิรสา นิปิตฺตวา เอกมนฺตํ นิสีทึ
สทฺธิํ ปริสาย.

อด โข เตสํ พุราหฺมณคหปติกานํ
เอตทโหสิ "กึ นฺุ โข มหาสมณเ
อุรุเวลกสฺสเป พุราหฺมจริยํ จรติ, อุทาทุ
อุรุเวลกสฺสโป มหาสมณเ"ติ. ภควา
เตสํ เจตสา เจโตปริวิตกฺกมณฺเฎาย
เถวํ คากาย อชฺฌณภาสิ

"กิเมว ทิสฺวา อุรุเวลวาสิ
ปหาสิ อคฺคิ กิสโกวทาโน
ปฺุจฺฉามิ ตํ กสฺสโป เอตมตฺถํ
กถํ ปหีนํ ตว อคฺคิหุตฺตนฺุ"ติ.^๑

แทบพระบาททั้งสองของพระตถาคต อัน
มีพื้น(ฝ่าพระบาท) วิจิตรด้วย(ลาย)จักร
เปล่งออกซึ่งแสงแห่งพระรัศมีราวกับเพดาน
แผ่นทอง แล้วประทับนั่ง ณ ที่สมควร
ข้างหนึ่งพร้อมด้วยข้าราชบริพาร.

ลำดับนั้นแล พุราหฺมณและคฤหบดี
เหล่านั้น ต่างคิด(ฉงน)ว่า "พระมหาสมณะ
ทรงประพฤติพรหมจรรย์ (ยอมเป็นศิษย์)
ในอุรุเวลกัสนฺปะหรือว่าท่านอุรุเวลกัสนฺปะ
ประพฤติพรหมจรรย์ (ยอมเป็นศิษย์) ใน
พระมหาสมณะ". พระผู้มีพระภาค
ทรงทราบความคิดของพราหฺมณ และ
คฤหบดีเหล่านั้นด้วยพระทัย จึงได้ตรัส
กับพระอุรุเวลกัสนฺปะเถระด้วยพระคาถาว่า

"ดูกรกัสนฺปะผู้อยู่ ณ อุรุเวลา ท่าน
เป็นอาจารย์สั่งสอนดาบส ผู้ชูปนม
(เพราะบำเพ็ญตบะบูชาไฟ) เห็น
อย่างไรเล่าจึงละ (การบูชา) ไฟ
ดูกรกัสนฺปะ เราขอถามท่านถึง
ความข้อนี้ อย่างไรเล่า ท่านจึง
ละทิ้งการบูชาไฟเสีย".

^๑ วิ. มหา. ๔/๖๖.

เถโรปี ภควโต อธิปายัม วิทิตวา

ฝ่ายพระเถระ รู้พระประสงค์ของพระผู้มีพระภาค จึงกล่าวคาถานี้ว่า

“รูปเป จ สทเท จ อโธ รเส จ
กามิตุติโย จาภิวทนต์ติ ยญญา
เอตัม มลนุตติ อปฐิสฺสุ ฌตฺวา
ตสฺมา น ยิญฺเจ น หุต
อรวณฺชิโน”^๑”

“(ในลัทธิ) การเช่นสรวงบูชาทั้งหลาย (มีแต่) สรรเสริญกาม คือ รูป เสียง (กลิ่น) รส และผู้หญิง (ว่าเป็นของดี) ข้าพระองค์รู้แล้วว่า สิ่งเหล่านั้นเป็นมลทินในอุบธิ (คือขันธทั้งหลาย) เพราะเหตุนั้น จึงไม่ยินดีในการเช่นสรวง (หรือ) ในการบูชาไฟ”

อิมิ คากัม วตฺวา อตฺตโน สวากภาวป-
ปกาสนตฺถิ ตถาคตสฺส ปาทปิฏฺเจ สีสํ
จเปตฺวา “สตฺถา เม ภนฺเต ภควา,
สวากโหมสมิ”^๑ติ วตฺวา เอกตาลํ
ทฺวิตาลนฺตติ ยาว สตฺตตาลปฺปมาณํ
สตฺตทฺขตฺตํ เวหาลํ อพฺภุคฺคฺนฺตฺวา
โอรุญฺห ตถาคตํ วทิตฺวา เอกมนฺตํ
นีสิติ.

เพื่อประกาศความที่ตนเป็นสาวก จึงน้อมศีรษะลงบนหลังพระบาทของพระตถาคต แล้วกราบทูลว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ พระผู้มีพระภาค เป็นพระศาสดาของข้าพระองค์ ข้าพระองค์เป็นสาวก” แล้วเหาะสู่กลางหาวช้า ๑ ลำตาล ช้า ๒ ลำตาล จนถึงประมาณช้า ๗ ลำตาลรวม ๗ ครั้ง จึงลงมาถวายบังคมพระตถาคตแล้วนั่ง ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง.

ตํ ปาฏิหาริยํ ทิสฺวา มหาชนิน “อโห
มหานุภาโว พุทฺโธ, เอวํ ถามคตทิฏฺฐิจิโก
นาม อตฺตานํ อรหติ มญฺญมาโน

มหาชนเห็นปาฏิหาริย์นั้นแล้วพากันกล่าวสรรเสริญคุณของพระศาสดาว่า “โอ พระพุทธเจ้าทรงมีอานุภาพยิ่งใหญ่, แม้

^๑ วิ. มหา. ๔/๖๖.

อุรุเวลกัสสปไปปิ ทิฏฐิชาลัม ภินทิตฺวา ตถาคเตน ทมิโต”ติ สตุถุ คุณกถิเยว กเถสิ.

ภควา “นาหิ อิทานิเยว อุรุเวลกัสสปิ ทเมมิ, อตีเตปิ เอส มยา ทมิโตเยวา”ติ วตฺวา อิมิสฺสา อตฺตูปฺตติยา **มหานารทกัสสปชาตกั**^๑ กเถตฺวา จตฺตารี สจฺจานิ ปกาเสสิ. มคฺชราชา เอกาทสนฺนุเตหิ สทฺธิ โสตาปตฺติผล ปติฏฺฐาสิ, เอกนหฺตัม อุปาสกตฺตัม ปฏฺวิเทสิ. ราชา สตุถุ สนฺติเก นิสิโนเยว ปญฺจ อสฺสาสเก ปเวเทตฺวา สรณฺ์ คนฺตฺวา สุวตฺตนาถ นิมนฺเตตฺวา อาสนา วุฏฺฏาย ภควนฺตัม ปทกฺขิณํ กตฺวา ปกฺกามิ.

ท่านอุรุเวลกัสสปะ ซึ่งขึ้นชื่อว่ามีความประพฤติสำคัญตนว่า เป็นพระอรหันต์ ก็ยังถูกพระตถาคตทรงทรมานทำลายข้ายคือทิวี่เสียได้”.

พระผู้มีพระภาคตรัสว่า “เราทรมานภิกษุอุรุเวลกัสสปะ ในบัดนี้เท่านั้น ก็หาไม่ได้, แม้ในอดีต เราก็ได้ทรมานภิกษุอุรุเวลกัสสปะนี้มาแล้วเหมือนกัน” อาศัยเหตุที่เกิดขึ้นนี้ จึงตรัส(เล่าเรื่อง) **มหานารทกัสสปชาตก** แล้วทรงประกาศสังข์จะ ๔. พระราชาแห่งแคว้นมคธ พร้อมด้วยพราหมณ์และคฤหบดีจำนวน ๑๑ นหฺต ได้บรรลุโสตาปัตติผล, อีก ๑ นหฺตประกาศ(ตน)เป็นอุปาสก. พระราชาขณะประทับนั่งในสำนักพระศาสดานั้นเอง ทรงประกาศความมุ่งหวัง (ความโล่งพระทัยที่ได้สมพระราชประสงค์) ๕ ประการ ให้ทรงทราบ ทรงถึง(พระรัตนตรัย)เป็นที่พึ่ง แล้วทูลอาราธนาเพื่อเสวยภัตตอาหารในวันรุ่งขึ้น จึงเสด็จลุกจากพระราชอาสน์ ทรงทำประทักษิณพระผู้มีพระภาค แล้วเสด็จหลีกไป.

^๑ พ. ช. ๒๘/๒๙๒.

ปุนทิวเส เยหิ ๑ ภควา ทิฏฺฐโจะ
 เยหิ ๑ อทิฏฺฐโจะ, สพฺเพปิ ราชคหฺวาสิโน
 อฏฺฐารสโกฏิสงฺขา มนุสฺสสา ตถาคตฺ
 ทฏฺฐกามา ปาโตว ราชคหโต
 ลฏฺฐิจฺฉินฺนุญฺยานํ อคฺมฺสฺ. ติดากฺวโต มคฺโค
 นปฺปโหสิ, สกฺลํ ลฏฺฐิจฺฉินฺนุญฺยานํ นิรฺนตฺรํ
 ฌฏฺฐํ^๑ อโหสิ.

มหาชนโน ทสพลสฺส รูปโสภคฺคปฺปตฺตํ
 อตฺตภาวํ ปสฺสณฺโต ติตฺตํ กาคฺ
 นาสกฺขิ. วณฺณณฺภูมิ นามเสสา. เหวรูปสฺสุ
 หิ จาเปสฺสุ ตถาคตสฺส ลกฺขณานุ-
 พฺยณฺชนาหิปปภาทา สพฺพาปี รูปกายสิริ
 วณฺณณตพฺพา.

เอวํ รูปโสภคฺคปฺปตฺตํ ทสพลสฺส สิริ
 ปสฺสมานเณ มหาชนเนน นิรฺนตฺรํ ฌฏฺฐเ
 ฉฺฉินฺนุญฺยานเณ ๑ มคฺเค ๑ เอกภิกฺขุสฺสปี

วันรุ่งขึ้น ประชาชนชาวกรุงราชคฤห์
 ทั้งที่เคยเห็นและไม่เคยเห็น พระผู้มี
 พระภาคเจ้า นั้นได้(ประมาณ) ๑๘ โกฏิ
 ต่างใคร่จะได้เฝ้าพระตถาคต จึงพากัน
 (ออก)จากกรุงราชคฤห์ ไปยังสวนลัญจิววัน
 แต่เช้าตรู่. ระยะทาง(จากกรุงราชคฤห์ถึง
 สวนลัญจิววัน) ประมาณ ๓ คาวุต ไม่พอ
 (ให้คนเดิน), ทิวทั้งสวนลัญจิววัน ประชาชน
 เบียดเสียดกันจนหาที่ว่างไม่ได้.

มหาชนเห็นพระรูปกายอันถึงความงามเลิศ
 ของพระทศพล ก็มีอากัฏฐิ์ที่จะทำให้อิมใจได้.
 (การไม่อิมในการที่จะชมพระรูปกาย ของ
 พระทศพล)นี้ ชื่อว่าวณฺณณฺภูมิ (ฐานะ
 อันควรที่จะสรรเสริญพระรูปกาย ของ
 พระพุทธเจ้า). จริงทีเดียว พระสิริแห่ง
 พระรูปกายทั้งหมด กอปรด้วยพระ
 (มหาปริส)ลักษณะ และพระอนุพยัญชนะ
 เป็นต้นของพระตถาคต บัณฑิตพึง
 สรรเสริญได้ในฐานะทั้งหลายเห็นปานนี้.

ในพระราชอุทยานและในหนทางที่มหาชน
 ผู้พากันชมพระ(พุทธ)สิริระของพระทศพล
 อันถึงความงามแห่งพระรูปอันเลิศ (ต้อง)

^๑ ฉ. ฌฏฺฐ.

นิกขมโนกาไส นาโหสิ. ตัม ทิวสํ กิร
ภควา จินฺนภตฺโต ภเวยฺย, ตัม มา
อโหสิตี สกุกฺกุสฺส นิสินฺนาสนํ อุณฺหการํ
ทสฺเสสิ, โส อวชฺชมาโน ตัม การณํ
ยตฺวา มาณวภวณฺณํ อภินิมฺมิตฺวา
พฺพุทฺธมฺมสํมปฺปฏิสํยุตฺตา ฤติโย วทมาโน
ทสฺพลสฺส ปฺรโต โอตริตฺวา
เทวานุภาเวน^๑ โอกาสํ กตฺวา :

“ทนฺโต ทนฺเตหิ สห ปฺรธาณชฺฌิเลหิ
วิปฺปมุตฺโต วิปฺปมุตฺเตหิ สิงฺคินิกฺข-
สวณฺุณเณ ราชคฺห์ ปาวิสิ ภควา.

เบียดเสียดกันหาช่องว่างนี้ได้แบบนี้ แม้
ภิกษุรูปเดียว ก็ไม่มีโอกาสที่จะออกไปได้.
เล่ากันว่าในวันนั้น อาสนะที่ท้าวสักกะ
ประทับนั่ง แสดงอาการร้อนให้รู้ว่า พระ
ผู้มีพระภาคจะพึงขาดภัตตาหาร, ขอ
เหตุการณ์เช่นนั้นอย่าได้มีเลย, เมื่อท้าว
สักกะทรงพิจารณาดู ก็ทรงทราบเหตุนั้น
จึงทรงเนรมิตเพศเป็นมาณพน้อยเสด็จ
ลงมา ณ เบื้องพระพักตร์ของพระทศพล
พร้อมทั้งกล่าวคำสรรเสริญอันประกอบด้วย
(การพรรณนาถึง)พระพุทฺธเจ้า พระธรรม
และพระสงฆ์ ทำ(ให้มี)ช่องว่างได้ด้วย
อานุภาพแห่งเทวดา เดินนำไปเบื้องหน้า
กลางกล่าวสรรเสริญพระศาสดา ด้วย
คาถาเหล่านี้ว่า :

“พระผู้มีพระภาคทรงมีพระขีววรรณ
งามดังทองคำบริสุทธิ์ ทรงมีอินทรีย์
อันทรงฝึกแล้ว ทรงหลุดพ้น (จาก
สรรพกิเลส) อย่างเด็ดขาด
พร้อมกับเหล่าภิกษุปรมาณชฺฌิล ผู้ฝึก
(ตนดี)แล้ว ผู้หลุดพ้นอย่างเด็ดขาด
เสด็จเข้าไปสู่กรุงราชคฤห์.

^๑ จ. เทวดานุภาเวน.

มุตโต มุตเตหิ สห ปุราณชฎิเลหิ
วิปฺปมุตโต วิปฺปมุตเตหิ สิงฺคินีกุข-
สวณฺเณ ราชคฺห์ ปาวิสฺสี ภควา.

ติณฺเณ ติณฺเณหิ สห ปุราณชฎิเลหิ
วิปฺปมุตโต วิปฺปมุตเตหิ สิงฺคินีกุข-
สวณฺเณ ราชคฺห์ ปาวิสฺสี ภควา.

สนฺโต สนฺเตหิ สห ปุราณชฎิเลหิ
วิปฺปมุตโต วิปฺปมุตเตหิ สิงฺคินีกุข-
สวณฺเณ ราชคฺห์ ปาวิสฺสี ภควา.

ทสฺวาโส ทสฺพโล ทสฺรมฺมวิทฺทู
ทสฺภิ จุเปโต โส ทสฺสตปรีวาโร
ราชคฺห์ ปาวิสฺสี ภควา"^๑

อิมานิ คาถานิ สตฺถุ วณฺณํ วทฺมานโน
ปุรโต ปายาสี.

พระผู้มีพระภาค ทรงมีพระฉวีวรรณ
งามดังทองคำบริสุทธิ์ ทรงพ้นแล้ว
ทรงหลุดพ้น พร้อมกับเหล่าภิกษุ
ปุราณชฎิลผู้พ้นแล้ว ผู้หลุดพ้น
ฯลฯ.

พระผู้มีพระภาค ทรงมีพระฉวีวรรณ
งามดังทองคำบริสุทธิ์ ทรงข้ามพ้น
แล้ว ทรงหลุดพ้น พร้อมกับเหล่า
ภิกษุปุราณชฎิล ผู้ข้ามพ้นแล้ว
ผู้หลุดพ้น ฯลฯ.

พระผู้มีพระภาค ทรงมีพระฉวีวรรณ
งามดังทองคำบริสุทธิ์ ทรงสงบแล้ว
ทรงหลุดพ้น พร้อมกับเหล่าภิกษุ
ปุราณชฎิล ผู้สงบแล้ว ผู้หลุดพ้น
ฯลฯ.

พระผู้มีพระภาค ทรงมี(อริย)
วาสนธรรม ๑๐ ทรงทศพล(ญาณ)
๑๐ ทรงรู้ธรรม (คือกรรมบถ) ๑๐
และทรงประกอบด้วยองค์ (แห่ง
พระอเสขะ)๑๐ ทรงมีปรีวาร ๑ พัน
เสด็จเข้าไปสู่กรุงราชคฤห์".

^๑ วิ. มหา. ๔/๗๐.

ตทา มหาชนโน มาณวกสฺส รูปสิริ
ทิสฺวา “อติวिय อภิรุโป อัย มาณวโก,
น โข ปนเมหติ ทิฏฺฐปฺพุโพ”ติ
จิณฺเดตฺวา “กุโต อัย มาณวโก,
กสฺส วา อยฺนุ”ติ อาน. ตํ สุตฺวา
माणโว

ในกาลนั้น มหาชนเห็นความสง่างามแห่ง
เรือนร่างของมาณพน้อย จึงคิดว่า
“มาณพน้อยผู้นี้มีรูปร่างมิ่งนัก, อัน
พวกเราไม่เคยเห็นมาก่อนเลย” แล้ว
กล่าวกันว่า “มาณพน้อยผู้นี้มาจากไหน,
หรือว่า มาณพน้อยผู้นี้เป็นของใคร”.
มาณพได้ฟังคำนั้น จึงกล่าวคาถาว่า

“โย ธีโร สพุทธิ ทนฺโต
สุทฺโธ อปฺปฏิปฺคฺคโล
อรหํ สฺคโต โลเก
ตสฺสหาํ ปิจารโก”ติ^๑

คาถิ อาน.

“พระสัมมาสัมพุทธเจ้า พระองค์ใด
ทรงเป็นนักปราชญ์ ทรงฝึก
(พระองค์เองดี)แล้ว ในธรรมทั้งปวง
เป็นผู้บริสุทธิ์ หาบุคคลเปรียบมิได้
ในโลก เป็นพระอรหันต์ (ผู้ไกลจาก
กิเลส) เป็นพระสุคต (ผู้เสด็จไป
ดีแล้ว) ข้าพเจ้าเป็นผู้คอยรับใช้
พระสัมมาสัมพุทธเจ้า พระองค์
นั้น”.

สตฺถา สกฺเคน กโตกาสิ มคฺคํ
ปฺฏิบฺชิตฺวา ภิกฺขุสฺสทสฺสปริวุโต ราชคฺหํ
ปาวิสฺสิ. ราชฯ พุทฺธปฺมุขสฺส ภิกฺขุสฺสํสฺส
มหาทานํ ทตฺวา “อหํ ภาณฺเด ตีณฺนิ
รตนานิ วินา วตฺติตฺตํ น สกฺขิสฺสสามิ,
เวลาย วา อเวลาย วา ภควโต

พระศาสดา ทรงดำเนินไปตามทาง
ที่ทำวสัฏกะ ทรงทำให้มีช่องว่างถวาย
ทรงแวดล้อมด้วยภิกษุ ๑ พันรูป เสด็จ
เข้าไปสู่กรุงราชคฤห์. พระราชาถวาย
มหาทานแก่ภิกษุสงฆ์ มีพระพุทธเจ้าเป็น
ประมุขแล้ว กราบทูลว่า “ข้าแต่

^๑ วิ. มหา. ๔/๗๐.

สนุดิกิ อาคมิสฺสามิ, ลฺภูจิวฺนุญฺยานิ
นาม อติทุเร, อิทํ ปน อมฺหากิ
เวฬุวนนฺนาม อุญฺยานิ นาทิทุเร
นาจุจาสฺนเน คมนาคมนสมฺปนฺนํ
พุทฺธารหิ เสนาสนํ. อิทํ เม ภควา
ปฏิกุคฺคฺหาตุ"ติ สุวณฺณภิงฺคาเรน
ปฺปฺฝคฺคฺนฺวาสิตํ มณฺวิวณฺณํ อุทกํ
อาทาย เวฬุวนํ อุญฺยานํ ปริจฺจขฺนุโต
ทสพลสฺส หตฺถเ อุทกํ ปาเตสิ.

ตสมิ อารามปฏิกุคฺคฺหน "พุทฺธสาสนสฺส
มฺูลานิ โอตินฺณานํ"ติ มหาปจฺวี
กมฺปิ. ชมฺพุทฺธิปสฺสมิ นิ จเปตฺวา
เวฬุวนํ อณฺถํ มหาปจฺวี
กมฺเปตฺวา คหิตเสนาสนนฺนาม นตฺถิ.
ตามุพฺพณฺณิที่เปปี จเปตฺวา มหาวิหาริ
อณฺถํ ปจฺวี กมฺเปตฺวา คหิตเสนา-
สนนฺนาม นตฺถิ. สตฺถา เวฬุวนารามิ
ปฏิกุคฺคฺเหตุวา รณฺโณ อนุโมทนํ กตฺวา
อุจฺจายาสฺนา ภิกฺขุสฺสํปิโต เวฬุวนํ
อคมาสิ.

พระองค์ผู้เจริญ ข้าพระองค์เว้นรตนะ
ทั้ง ๓ จะไม่อาจดำรงอยู่ได้, ข้าพระองค์
จะมายังสำนักของพระผู้มีพระภาคในเวลา
บ้างมิใช่เวลาบ้าง, สอนลัทธิวันอยู่ไกล
เกินไป, แต่สวนชื่อเวฬุวันของข้าพระองค์นี้
อยู่ไม่ไกลนักและไม่ใกล้นัก ไปมาสะดวก
เป็นเสนาสนะ อันสมควรแต่พระพุทฺธเจ้า.
ขอพระผู้มีพระภาค จงทรงรับสวนเวฬุวัน
ของข้าพระองค์นี้เถิด" แล้วทรงจับ
พระเต้าทอง(อันเต็มด้วย)น้ำมีสีดังแก้วมณี
อบด้วยดอกไม้และของหอม เมื่อจะทรง
บริจาคพระราชอุทยานเวฬุวันถวาย ได้
ทรงหลั่งน้ำลงที่พระหัตถ์ของพระทศพล.

ในขณะที่พระศาสดาทรงรับพระอารามนั้น
แผ่นดินใหญ่ได้ไหว (ดูจะให้สาธุการ)ว่า
"พระพุทฺธศาสนาได้หยั่งรากลงแล้ว".
จริงอยู่ ในชมพูทวีป ชื่อว่า เสนาสนะ
แห่งอื่นที่พระพุทฺธเจ้าทรงรับแล้ว ทำให้
แผ่นดินใหญ่ไหว นอกจากสวนเวฬุวัน
หาไม่มี. แม้ในเกาะตามพืณฺณิ(ลังกา)
ชื่อว่า เสนาสนะแห่งอื่นที่ภิกษุทั้งหลาย
รับแล้ว ทำให้แผ่นดินไหว นอกจาก
มหาวิหารก็ไม่มี. พระศาสดาทรงรับ
เวฬุวนารามแล้ว ทรงทำอนุโมทนาแต่

ตถาคเต ปน ตสมึเวย
 เวฬุวนุชยานเ วิหรนุเต สุตุโชน-
 มหาราชา "ปุตโต กิร เม ฉ วสุธานี
 ทุกกรการิกิ จริตวา ปรมากิสมุโพธิ
 ปตฺวา ปวตฺติตปวรรณุมจกโก ราชคหิ
 อุนิสฺสาย เวฬุเวเน วิหรตี"ติ สุตฺวา
 อญฺญตริ อมจจํ อามนฺเตสิ "เอหิ
 ภณฺเ, ปุริสสทฺสฺสปริวาริ ราชคหิ
 คนฺตฺวา มม วจเนน ปิตา โว
 สุตุโชนมหาราชา ทฏฺฐกาไม'ติ วตฺวา
 ปุตฺตํ เม คนฺหิตฺวา เอหิ"ติ อาห.

โส "เอวํ เทวา"ติ รมฺโถ เวยนํ
 สิริสา สมฺปฏิจฺฉิตฺวา ปุริสสทฺสฺสปริวาริ
 ชิปฺปเมว สฏฺฐิจิโยชนมคฺคิ คนฺตฺวา
 ทสพลสฺส จตฺตฺปริสมชฺเฒ นิสีทิตฺวา
 รมฺมเทสนาเวลาย วิหาริ ปาวิสิ. โส
 "ติฏฺฐตฺ ตาว รมฺโถ ปหิตฺสาสนนุ"ติ
 ปริสปริยนฺเต^๑ จิตฺ สตฺถุ รมฺมเทสนํ
 สุตฺวา ยถาจิไตว สทฺธิ ปุริสสทฺสฺสเณ

ก็เมื่อพระตถาคตประทับอยู่ ณ
 สวนเวฬุวันนั่นเอง พระเจ้าสุทโชน-
 มหาราชได้ทรงทราบข่าวว่า "ได้ยินว่า
 บุตรของเราบำเพ็ญทุกรกิริยาถึง ๖ ปี ได้
 บรรลุพระปรมาภิเชกสัมโพธิญาณแล้ว
 ทรงประกาศพระธรรมจักร อันประเสริฐ
 (บัดนี้) ประทับอยู่ ณ เวฬุวนาราม ใกล้
 กรุงราชคฤห์" จึงตรัสเรียกอำมาตย์คนหนึ่ง
 มาแล้วตรัสว่า "นี่แน่ะพนาย เธอจงมา,
 พร้อมด้วยบุรุษ ๑ พันเป็นบริวาร จงไป
 ยังกรุงราชคฤห์แล้วกราบทูล(พระศาสดา)
 ตามคำของเราว่า 'พระเจ้าสุทโชน-
 มหาราช พระบิดาของพระองค์ทรงมี
 พระราชประสงค์จะได้พบ' แล้วจงอัญเชิญ
 บุตรของเรามา".

อำมาตย์ผู้นั้นน้อมเกล้ารับพระราชโองการ
 ว่า "ได้พระเจ้าข้า" แล้วมีบุรุษเป็นบริวาร
 ๑ พัน ออกเดินทางโดยด่วน สิ้นหนทาง
 ประมาณ ๖๐ โยชน์ (ก็ถึงกรุงราชคฤห์)
 เข้าไปยัง(พระเวฬุวัน)วิหาร ในเวลาที่
 พระทศพลกำลังประทับ แสดงธรรม
 ท่ามกลางบริษัท ๔. อำมาตย์คิดว่า "ข่าว
 ที่มีพระราชโองการส่งมานั้น จดไว้ก่อน

^๑ ฉ. ปริยนเต.

นิญาเปตฺวา ตฺถหีนฺตฺวา ตตฺถว วิหริสฺสุ.

ราชา สาสนมตฺตํปี อหริตฺวา
 อัจฉิขนฺตํ อลภิตฺวา จินฺตฺสึ “เอตฺตกา
 ชนา มยิ สีนฺหาภาเวน สาสนมตฺตํปี
 น ปจฺจฺหาหริสฺสุ, โก นุ โข เม วจฺนํ
 กริสฺสฺสตี”ติ สพฺพํ ราชพลํ โอลฺโลเกนฺโต
 กาพฺุทฺทายี อทุทฺส. โส กิร รมฺญโณ
 สพฺพตฺตสฺสาโก อมจฺใจ อพฺุณฺตริโก
 อติวियวิสุสฺสาสิโก โพรสิสฺตฺเตน สทฺธิ
 เอกทิวเส ชาโต สหปฺุสฺสกีพฺุโก สหาโย.

อถ นํ ราชา อามนฺตฺสึ “ตาด
 กาพฺุทฺทายิ อหํ มม ปฺุตฺตํ ปฺุสฺสิตฺตกาโม
 นว ปฺุริสฺสหฺสฺสาณิ เปเสสิ, เอกปฺุริโสปี
 อาคนฺตฺวา สาสนมตฺตํ อโรเจนฺโตปี
 นตฺถิ, ทฺุชฺชาโน โข ปน เม

ได้ส่งอำมาตย์ไปถึง ๙ คน แต่ละคนมี
 บุรุษ ๑ พันเป็นบริวาร, อำมาตย์ทั้งหมด
 ทำกิจของตนสำเร็จ (คือบรรลพพระอรหัต)
 แล้ว ก็นั่งเฝ้าอยู่ ณ พระเวฬุวันมหา-
 วิหารนั่นเอง.

พระราชาทรงหาคนที่จะนำเพียงแต่
 ข่าวมากราบทูลไม่ได้(อีก)แล้ว ทรงพระ
 ราชดำริ(ด้วยความน้อยพระทัย) ว่า “คน
 จำนวนถึงเพียงนี้ “ไม่(มีสักคนเดียวที่จะ)
 นำแม้เพียงข่าวกลับมา เพราะไม่จงรัก
 รักดีต่อเรา, ใครหนอจะทำตามคำ
 ของเราได้บ้าง” ทรงพิจารณาเหล่า
 ข้าราชการทั้งปวงแล้วทรงเห็นอำมาตย์
 ชื่อกาพฺุทฺทายี (พอจะไว้วางพระราชหฤทัย
 ได้แน่). ได้ยินว่ากาพฺุทฺทายีนั้นเป็นอำมาตย์
 ผู้สำเร็จราชการทุกอย่าง เป็นคนภายใน
 ราชสำนักมีความคุ้นเคยมาก เกิดใน
 วันเดียวกันกับพระโพธิสัตว์ เป็นสหาย
 เล่นเล่นด้วยกันมา.

ครั้นแล้ว พระราชาจึงตรัสเรียกอำมาตย์
 กาพฺุทฺทายีมาเฝ้า ตรัสว่า “แน่พอกาพฺุทฺทายี
 เราใคร่จะเห็นบุตรของเรา จึงส่งคนไปถึง
 ๙ พันคนแล้ว, (แต่)แม้แต่คนเดียว ไม่มี
 กลับมาบอกข่าวเลย, ชีวิตของเราจะเป็น

ชีวิตนุตราโย, อหิ ชีวมานิว ปุตต์
ทญฺ์ อิจฺฉามิ, สกฺขิสฺสสฺสิ นุ โข เม
ปุตต์ ทสฺเสตฺตฺนุ"ติ. "สกฺขิสฺสสามิ เทว,
สเจ ปพฺพชิตฺตุ ลภิสฺสามิ"ติ. "ตาต ตฺวํ
ปพฺพชิตฺวา วา อปพฺพชิตฺวา วา มม
ปุตต์ ทสฺเสหิ"ติ อห. โส "สาธ
เทวา"ติ รณฺโณ สาสนํ อาทาย
ราชคหํ คนฺตุวา สตฺถุ ฐมฺมเทสฺนาเวลาย
ปฺริสฺปฺริยนฺเต จิตฺ ฐมฺมํ สุตฺวา
สปริวาโร อรหตฺตผลํ ปตฺวา
เอหิภิกฺขุภาเว ปตฺวิจฺจาสิ.

สตฺถา พุทฺโธ หุตฺวา ปจฺมํ
อนฺโตวสฺสํ อธิสฺปตฺเน วสิตฺวา วุตฺถวสฺโส
ปฺวาเรตฺวา อฺรุเวลล์ คนฺตุวา ตตฺถ ตโย
มาเส วสนฺโต เตภาตฺติกชฺฎฺฐิเล วิเนตฺวา
ภิกฺขุสฺสทสฺสปริวารโร ปุสฺสมาสฺปฺนฺณมายํ^๑
ราชคหํ คนฺตุวา เทว มาเส วสิ.

อันตรราย(ไปหรืออย่างไร) ก็รู้ได้ยาก, เมื่อ
ยังมีชีวิตอยู่ที่นี่แหละ เราอยากจะได้บุตร
(ของเรา), เธอสามารถจะพานุตรของเรา
มาให้เราเห็นได้หรือไม่". กาทุทายีอำมาตย์
กราบทูลว่า "ข้าพระองค์สามารถ
พระเจ้าข้า, ถ้าข้าพระองค์จะได้บวช".
พระราชาก็ตรัสว่า "นี่แน่พ่อ เธอจะ
บวชหรือไม่บวชก็ตาม จง(พา)บุตรของเรา
มาให้เราเห็นให้ได้". กาทุทายีอำมาตย์
นั้น กราบทูลว่า "ข้าแต่พระองค์
ผู้สมมติเทพ พระเจ้าข้า" แล้วนำชาว
พระราชาก็ไปสู่กรุงราชคฤห์(ถึงพระเวฬุวัน-
วิหาร) ในเวลาที่พระศาสดากำลังทรง
แสดงธรรม จึงยื่นฟังธรรมอยู่ท้ายบริษัท
ครั้งได้สดับธรรมแล้ว ก็บรรลุพระอรหัตผล
พร้อมกับบบริวาร (ทูลขอบรรพชาแล้ว)
ดำรงอยู่ในความเป็นเอหิภิกขุ.

(เมื่อ) พระศาสดาตรัสรู้เป็นพระ-
พุทธเจ้าแล้ว ประทับอยู่ ณ ป่าอิสิปตนะ
ตลอดภายในพรรษาแรก ทรงออกพรรษา
ปวารณา แล้วเสด็จไปยังตำบลอฺรุเวลา
ประทับอยู่ ณ ตำบลอฺรุเวลานั้นตลอด
เวลา ๓ เดือน ทรงสอนชฺฎฺฐิ ๓ พี่น้องแล้ว

^๑ จ. ม. ผุสฺสมาสฺปฺนฺณมายํ.

เอตตวาทา พาราณสีโต นิขนุตสสุ
ปญจ มาสา ชาตา, สกลเหมนุโต
อติกกุโตะ.

กาฬุทายิตเถระสสุ อาคตทิวสโต ปฏุจาย
สตุตฏุจ ทิวสา วีติวตตา, โส
ผคฺคณปฺนุณมาสิย^๑ จินฺตสิ "อติกกุโตะ
เหมนุโต, วสนุตสมโย อนุปฺตโต,
มนุสฺเสหิ สสุสาทีนิ อุทฺธริตฺวา
สมมุขสมมุขฏฺจาเนหิ มคฺคา ทินฺนา,
หริตติณสญฺจนา ปจฺวี, สุปฺปิตา
วนสญฺชา, ปฏิปฺชชนกฺขโม มคฺโค,
กาโล ทสพลสฺส ณาติสฺงคฺหิ กาทฺนุ"ติ.

อถ ภควนฺตํ อุปสงฺกमितฺวา

ทรงมีภิกษุ ๑ พันเป็นบริวาร เสด็จไปถึง
กรุงราชคฤห์ ในวันเพ็ญเดือนยี่ ประทับ
อยู่สิ้น ๒ เดือน. เมื่อพระองค์เสด็จออกจาก
กรุงพาราณสีแล้ว ด้วยระยะทางเพียง
เท่านั้น เป็นเวลา ๕ เดือน, เหมันตฤดู
ทั้งสิ้นก็ผ่านพ้นไป.

นับแต่วันที่พระกาฬุทายีเถระมาถึง เวลา
ผ่านไป ๗-๘ วันแล้ว, ในวันเพ็ญเดือน๔
พระกาฬุทายีเถระคิดว่า "เหมันตฤดูผ่าน
พ้นไปแล้ว, ฤดูใบไม้ผลิก็ย่างเข้ามา
พวกมนุษย์เก็บเกี่ยวข้าวกล้าเป็นต้น แล้ว
ให้ทางสัญจรไปได้ทุกที่ (ทางที่จะไป
สะตวก), แผ่นดินก็ดารดาษไปด้วยหญ้า
เขียวขจี, ข้าวป่ามีดอกไม้บานสะพรั่ง,
หนทางสมควรจะเสด็จพุทธดำเนินได้,
(บัดนี้) เป็นเวลาอันสมควรที่พระทศพล
จะทรงทำการสงเคราะห์พระประยูรญาติ
แล้ว".

ลำดับนั้น พระกาฬุทายีเถระจึงไปเฝ้า
พระผู้มีพระภาค ทูลพรรณนาถึง
ความงามแห่งหนทางที่จะเสด็จพุทธดำเนิน
เพื่อต้องการเสด็จไปยังพระนคร แห่ง

^๑ อ. ม. ผคฺคณปฺนุณมาสิย.

ราชตระกูลของพระศพล ด้วยพระคาถา
ประมาณ ๖๐ พระคาถาว่า

“องคาริโนทานิ ทูมา ภาทนต์
ผลสิโน ฉนํ วิปฺปหาย
เต อจฺจิมนฺโต ว ปภาสยฺนฺติ
สมโย มหาวีร องค์กรฺสานํ ฯ เปฯ

“ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ บัดนี้ ต้นไม้
ทั้งหลายเหล่านั้น ผลัดใบแก่ผลิ
ยอดอ่อนมีสีแดงดังถ่านเพลิง (ผลิ-
ดอก)ออกผล (ยังป่า) ให้สว่างไสว
ดุจดั่งมีเปลวไฟฉะนั้น ข้าแต่พระ
มหาวีรเจ้า สมัยนี้เป็นสมัยแห่ง
พระอังกีรส (จะเสด็จพุทธดำเนิน
แล้ว) ฯฯ

นาตีสิตํ นาติอุณฺหํ
นาติทฺพฺภิกฺขจฺจาทกํ
สทฺทลา หริตา ภูมि
เอส กาโล มหามฺณี”ติ
สภูจิมตฺตานิ คาถานิ ทสพลสฺส
กุลนคฺรคฺมณฺตฺตาย คฺมนวณฺณํ วณฺณเณสิ.

(ธรรมชาติในกาลนี้) ไม่หนาวเกินไป
ไม่ร้อนเกินไป ทพภิกขุภัยและ
จฺจาทกภัยอย่างร้ายแรง ก็ไม่มี
พื้นแผ่นดิน ก็มีหญ้าแพรกเขียวขจี
ข้าแต่พระมหามณี เวลาคือเป็นเวลา
อันควร (จะเสด็จพุทธดำเนิน)
ดังนี้ เป็นต้น.

อถ นํ สตุถา “กิณฺนุ โข
อุทายิ มจฺจรสฺสเรณ คฺมนวณฺณํ
วณฺณเณสิ”ติ อาห. “ภานฺเต ตฺมฺหากํ
ปีตา สฺสทฺโรทฺทมนฺหาราชา ปสฺสสิตฺตกาโม,
กโรถ ภาตกาณํ สงฺคฺหนฺ”ติ. “สาธุ
อุทายิ, กิริสฺสามิ ภาตกาณํ สงฺคฺหนฺ,
ภิกฺขุสฺมฺสฺส อาโรเจหิ, คมิกวตฺตํ

ลำดับนั้น พระศาสดาตรัสกะพระ
กาฬุทายีเถระนั้นว่า “ดูกรกาฬุทายี เธอ
พรรณนาความงามแห่งหนทางที่จะไปด้วย
เสียงอันไพเราะ เพราะเหตุอะไรหนอแล”.
พระกาฬุทายีเถระจึงกราบทูลว่า “ข้าแต่
พระองค์ผู้เจริญ พระเจ้าสุทโธทนมหาราช
พระพุทธรูปบิดาของพระองค์ทรงปรารถนา

๖
๗
๘
๙
๑๐
๑๑
๑๒
๑๓
๑๔
๑๕
๑๖
๑๗
๑๘
๑๙
๒๐
๒๑
๒๒
๒๓
๒๔
๒๕
๒๖
๒๗
๒๘
๒๙
๓๐
๓๑
๓๒
๓๓
๓๔
๓๕
๓๖
๓๗
๓๘
๓๙
๔๐
๔๑
๔๒
๔๓
๔๔
๔๕
๔๖
๔๗
๔๘
๔๙
๕๐

ปุเรสสนุตี”ติ. “สาธู ภนฺเต”ติ เถโร
เตสํ อารุเจสิ.

ภควา องฺคมคควาสินี กุลปุตฺตานี
ทสฺหิ สทฺสเสหิ กปิลวตฺตฺวาสินี ทสฺหิ
สทฺสเสหีติ สพฺเพเหว วิสฺติสทฺสเสหิ
ชีณาสวภิกฺขุหิ ปริวุโต ราชคหา
นิกฺขมิตฺวา ทิวเส ทิวเส โยชนมคฺคํ
คจฺจติ. “ราชคหโต สฏฺฐิจโยชนํ
กปิลวตฺตํ ทวีหิ มาเสหิ ปาปฺณิสฺสามี”ติ
อตุริตจาริกํ ปกฺกามิ.

เถโรปี “ภควโต นิกฺขนฺตภาวํ รมฺโถ
อารุเจสฺสามี”ติ เวหาลํ อพฺภุคฺคฺนฺตฺวา
รมฺโถ นิเวสเน ปาตุรโหสิ. ราชา
เถรํ ทิสฺวา ตฺมุจฺจิตฺโต มหารเห
ปลฺลฺงเก นิสีทาเปตฺวา อตฺตโน

จะทอดพระเนตรเห็นพระองค์, ขอพระองค์
จงทรงทำการสงเคราะห์พระประยูรญาติ
ทั้งหลายเถิด”. พระผู้มีพระภาคตรัสว่า
“ดีละอุทัย, เราจะทำการสงเคราะห์
พระประยูรญาติทั้งหลาย, เธอจงบอกแก่
ภิกษุสงฆ์, ภิกษุทั้งหลายจะได้บำเพ็ญ
คัมภีร์ (ธรรมนิยมของภิกษุผู้เตรียม
จะไป)”. พระเถระกราบทูลว่า “ดีละ
พระเจ้าข้า” แล้วบอกแก่ภิกษุเหล่านั้น.

พระผู้มีพระภาค ทรงมีภิกษุผู้เป็น
พระชีณาสพทั้งหมดด้วยกัน ๒ หมื่นรูป
คือ กุลบุตรชาวอังคะและมคธะ ๑ หมื่น
ชาวกบิลพัสดุ์ ๑ หมื่นแวดล้อม เสด็จ
ออกจากกรุงราชคฤห์ เสด็จพุทธดำเนิน
ไปสิ้นหนทางวันละ ๑ โยชน์. ทรงพระดำริ
ว่า “เราจะ(ออก)จากกรุงราชคฤห์ถึงกรุง
กบิลพัสดุ์ (อันมี ระยะเวลาทาง) ๖๐ โยชน์
โดย ๒ เดือน” แล้วเสด็จจาริกไป
โดยไม่รีบด่วน.

ส่วนพระเถระคิดว่า “เราจะถวายพระพร
แด่พระราชาถึงความที่พระผู้มีพระภาคเจ้า
เสด็จออกเดินทางแล้ว” จึงได้เหาะไป
ทางอากาศ ปราบกฏตัวในพระราชานิเวศน์.
พระราชาทอดพระเนตรเห็นพระเถระแล้ว

ปฏิกยาทิตสูส นานคฺครสโกชนสูส ปตฺตํ
ปุเรตฺวา อทาสี.

เถโร อญฺญาชย คมนาการิ ทสฺเสสิ.
“นีสีทิตฺวา ภูณฺช ตาตา”ติ. “สตุฏฺ
สนฺตํกํ คนฺตฺวา ภูณฺชิสฺสามิ มหาราชฺา”ติ.
“กนฺํ ปน ตาต สตุฏฺทา”ติ. “วีสฺติสฺหสฺส-
ภิกฺขุปฺริวาโร ตุมฺหากํ ทสฺสนฺตฺถาย
จาริกํ นิฏฺชนฺโต มหาราชฺา”ติ.

ราชา ตญฺจมานโส อห “ตุเมห อิมํ
ปฺริภุณฺชิตฺวา ยาว มม ปฺตุโต อิมํ
นครํ ปาปุณฺนาติ, ตาวสูส อิตฺว
ปิณฺชปาตํ หรธา”ติ. เถโร อธิวาสฺสิ.
ราชา เถโร ปฺริวีสิตฺวา ปตฺตํ คนฺธจฺณฺณณ
อุพฺพตฺเตตฺวา อุตฺตมโกชนสูส ปุเรตฺวา
“ตถาคตสูส เทธา”ติ เถรสฺส หตฺถ
ปติฏฺฐาเปสิ.

มีพระทัยยินดี ทรงนิมนต์ให้นั่งบนบัลลังก์
อันมีค่ามาก แล้วทรงบรรจฺบาตรให้เต็ม
ด้วยโภชนะมีรสเลิศต่าง ๆ ที่เขาจัดไว้
สำหรับพระองค์ถวาย.

พระเถระแสดงอาการจะลุกไป. พระราชา
ตรัสว่า “นิมนต์นั่งฉันที่นี่เถิด พระคุณเจ้า”.
พระเถระถวายพระพรว่า “มหาบพิตร
อาตมภาพจะไปยังสำนักของพระศาสดา
แล้วจึงฉัน”. พระราชารับสั่งถามว่า
“พระคุณเจ้า ก็พระศาสดาอยู่ที่ไหนเล่า”.
พระเถระถวายพระพรว่า “มหาบพิตร
พระศาสดามีภิกษุ ๒ หมื่นรูป แวดล้อม
เสด็จออกจาริกมาแล้ว เพื่อพระประสงค์
จะเฝ้าเยี่ยมมหาบพิตร”.

พระราชาทรงดีพระทัยจึงตรัสว่า พระ-
คุณเจ้า จงฉันโภชนะนี้ แล้วจงนำ
บิณฑบาตจากที่นี่แหละไปเพื่อบุตรของ
ข้าพเจ้านั้น จนกว่าบุตรของข้าพเจ้าจะถึง
พระนครนี้”. พระเถระรับพระราชดำรัส
แล้ว. พระราชาทรงอํงคาสพระเถระแล้ว
ทรงให้อบบาตรด้วยผงแห่งของหอม ใส
พระกระยาหารอันดีเลิศจนเต็ม (บาตร)
แล้วให้ถวายในมือของพระเถระด้วยพระ
ดำรัสว่า “ขอพระคุณเจ้าจงถวายแด่
พระตถาคตเถิด”.

เถโร สพุเพสั ปสฺสนุตานันเวย ปตฺตํ
 อากาเส ชิปีตฺวา สยปี เวหาลํ
 อพฺภุคฺคฺนฺตฺวา ปิณฺฑปาตํ อหริตฺวา
 สตฺถุ หตฺถเวย จเปสิ. สตฺถา ตํ
 ปริภุญฺชิ. เอเตนุปาเยน เถโร ทิวเส
 ทิวเส อหริ, สตฺถาปี อนุตฺรามคฺเค
 รมฺโถเวย ปิณฺฑปาตํ ปริภุญฺชิ.

เถโรปี ภตฺตกิจฺจาวสานเ ทิวเส ทิวเส
 “อชฺช เอตฺตํ กิควา อาคโต, อชฺช
 เอตฺตกนฺ”ติ พุทฺธคฺคณปฏิสัสมุตฺตาย
 รมฺมกถาย สกฺลราชกฺลํ สตฺถุ ทสฺสนัน
 วินาเวย สตฺถริ สญฺชาตปฺปสาทํ อกาสิ.
 เตเนว นํ กิควา “เอตทคฺคํ ภิกฺขเว
 มม สวากานํ ภิกฺขุณํ กุลปฺปสาทกานํ
 ยทิตํ กาฬุทายี”ติ^๑ เอตทคฺเค จเปสิ.

สาภิยาปี โข “อนุปฺตเต ภควติ
 อมฺหากํ ภาติเสฏฺฐจํ ปสฺสิสฺสามา”ติ

เมื่อชนทั้งปวงดูอยู่นั่นเอง พระเถระโยน
 บาตรขึ้นไปในอากาศแล้ว ตนเองก็เหาะ
 ไปทางอากาศ นำอาหารบิณฑบาต
 มาถวายในพระหัตถ์ของพระศาสดา.
 พระศาสดาก็เสวยอาหารบิณฑบาตนั้น.
 พระเถระนำอาหารมาทุก ๆ วัน ด้วยวิธีนี้,
 แม้พระศาสดาก็เสวยแต่อาหารบิณฑบาต
 ของพระราชาเท่านั้นในระหว่างทาง.

แม้พระเถระ ได้ทำให้ราชสกุลทั้งสิ้นเกิด
 ความเลื่อมใสในพระศาสดา โดยยังมีได้
 เห็นพระศาสดาเลย ด้วยกรรมกถาอัน
 เนื่องด้วยพระพุทฺธคฺคณ โดยพรรณนาว่า
 “วันนี้ พระผู้มีพระภาคเสด็จมาแล้ว
 สิ้นทางมีประมาณเพียงนี้, วันนี้ เสด็จมา
 แล้ว สิ้นทางมีประมาณเพียงนี้” ทุก ๆ วัน
 ในเวลาฉันภัตตาหารเสร็จ. ด้วยเหตุนี้
 นี้แหละ พระผู้มีพระภาคจึงทรงตั้ง
 พระกาฬุทายีเถระ ในตำแหน่งเอตทคฺเค
 ว่า “ดูกรภิกษุทั้งหลาย กาฬุทายีภิกษุนี้
 เป็นเลิศกว่าภิกษุทั้งหลาย ผู้เป็นสาวก
 ของเราผู้ทำสกุลให้เลื่อมใส”.

แม้เจ้าศากยะทั้งหลายเล่าคิดว่า
 “เมื่อพระผู้มีพระภาคเสด็จมาถึงแล้ว

^๑ อจ. เอก. ๒๐/๓๒.

สนุนิปติตวา ภควโต วสนนุจານํ
 วิมํสมานา “นิโครธสกุสฺส อาราโม
 รมณีย”ติ สลฺลกุเขตฺวา ตตฺถ สพุํ
 ปฏิชฺคนวโร กาวเรตฺวา คนฺธปฺปฬหตฺถา
 ปจฺจุคฺคมนํ กรอนฺดา สพุพาลงฺการ-
 ปฏิมณฺชิเต ทหฺรทหฺเร นาคฺรทวเร จ
 นาคฺรทวริกาโย จ ปจฺมํ ปหิณฺสี,
 ตโต ราชกฺุมารे จ ราชกฺุมาริโย^๑ จ,
 เตสํ อนฺตรํ สามํ คนฺธปฺปฬจฺจนฺดาทีหิ
 ปุชฺชมานา ภควนฺตํ คเหตุวา
 นิโครธารามเมว อคฺมํสุ.

ตตฺถ ภควา วิสฺตีสหฺสฺสชฺีณาสว-
 ปริวฺโต ปณฺณตฺตปวฺรพุทฺธาสเน นิสฺสิทฺติ.
 สากิยา นาม มานชาตिका มานตฺถทฺธา,
 เต “สิทฺถตฺถกฺุมาริ อเมหิ ทหฺรทโร,
 อมฺหากํ กนิฏฺโฐ, ภาคิเนยฺโย, ปุตุโต,
 นตฺตา”ติ จินฺเตตฺวา ทหฺรทหฺเร

พวกเราทั้งหลาย ก็จะได้เห็นพระญาติผู้
 ประเสริฐสุดของพวกเขา” จึงประชุมกัน
 พิจารณาสถานที่สำหรับเป็นที่ประทับของ
 พระผู้มีพระภาค แล้วต่างกำหนดว่า
 “สวนของเจ้าศากยนิโครธเป็นที่น่ารื่นรมย์”
 จึงให้ทำการปฏิบัติทุกอย่าง (เช่น แผ้วถาง
 ก่อสร้าง ตกแต่ง) ณ ที่นั้น ทรงถือ
 ของหอมและดอกไม้ทำการต้อนรับอยู่
 ทรงส่งพวกเด็กชายและเด็กหญิงชาวเมือง
 รุ่นเด็ก ๆ ผู้ประดับด้วยเครื่องอลังการ
 ทั้งปวงไปรับเสด็จก่อน, จากนั้น จึงทรง
 ส่งพวกราชกุมาร และพวกราชกุมารีไป,
 ส่วนพวกพระองค์เอง ทรงบูชาอยู่ด้วย
 ของหอม ดอกไม้ และจุนเป็นต้น ใน
 ระหว่างแห่งราชกุมารและราชกุมารีเหล่านั้น
 แล้วทูลเชิญเสด็จพระผู้มีพระภาคไปยัง
 นิโครธารามเลยทีเดียว.

ณ ที่นั้น พระผู้มีพระภาค มี
 พระชฎีณาสพ ๒ หมิ่นแวดล้อม ประทับนั่ง
 บนพุทธอาสน์อันประเสริฐที่ปูลาดแล้ว.
 ธรรมดาเจ้าศากยะทั้งหลาย เป็นผู้ถือตัว
 ในเรื่องชาติ (ชาตินิยม) กระด้างด้วย
 มานะ, เจ้าศากยะเหล่านั้นพากันคิดว่า

^๑ ฉ. ราชกุมาริกาโย.

ราชากุมาร อาหิสฺสุ “ตุเมห วนุทธ, มยํ
ตุมุหํ ปิภูจฺโต นิสฺสิทิสฺสามา”ติ.

“สิทฺธัตถราชากุมาร ทรงแเป็นเด็กกว่า
พวกเรา, ทรงแเป็นพระกนิษฐภคินา
(น้องชาย), เป็นพระภาคินัย (หลาน -
ลูกของพี่สาวหรือน้องสาว), เป็นพระโอรส,
เป็นพระนัดดา (หลาน - ลูกของลูก)
ของพวกเรา” จึงตรัสกับราชากุมาร ผู้ทรงแ
พระเยาว์ว่า “พวกเจ้าจงไหว้ พวกเรา
จะนั่งข้างหลังพวกเจ้า”.

เตสฺส เอวํ อวณฺทิตฺวา นิสฺสินฺเนสฺสุ
ภควา เตสฺส อชฺฌมาสยํ โอลิเกตฺวา
“น มํ ภาตโย วนุทฺตติ, หนุทฺทํ
เต วนุทฺทาเปสฺสุสามิ”ติ อภินฺญาปาทํ
จตุตฺตชฺฌมานํ สมาปชฺชิตฺวา ตโต
วุฏฺฐาย อากาสํ อพฺภุคฺคฺนตฺวา เตสฺส
สึเส ปาทปัสฺสุ โอลิกรฺมาโน วีย
คณฺฑามพฺภุชฺชฺมุเล ยมกปาฏิหาริยสทิสฺส
ปาฏิหาริยํ อกาสิ.

เมื่อเจ้าศากยะเหล่านั้น ประทับนั่ง
ไม่ถวายบังคมอย่างนี้แล้ว พระผู้มี
พระภาค ทรงแตรวจดูอัธยาศัยของ
เจ้าศากยะเหล่านั้น แล้วทรงแดำริว่า
“พระประยูรญาติทั้งหลาย ไม่ไหว้เรา,
เอาเถิด เราจะทำให้เจ้าศากยะเหล่านั้น
ไหว้ให้ได้” แล้วทรงแเข้าจตุตถฌานอัน
เป็นมูลฐานแห่งอภิญญาเสด็จลุกจากที่นั้น
เหาะไปยังอากาศ ทรงแกระทำปาฏิหาริย์
เช่นเดียวกับยมกปาฏิหาริย์ ที่ควงต้น
คันทามพุกษ (คือ ต้นมะม่วงของ
นายคันทะ) ราวจะว่าทรงแไปรยละของ
พระบาทลงบนพระเศียร ของพระ
ประยูรญาติเหล่านั้น.

ราชา ตํ อจฺจริยํ ทิสฺสุวา อาห “ภควา
ตุมุหํ ชาติทิวเส อิสฺสิกาพฺเทวิสฺสุส

พระราชาทอดพระเนตรเห็นความอัศจรรย์
นั้น จึงตรัสว่า “ข้าแต่พระผู้มีพระภาค

วณฺหนตฺถํ อุนฺนิตานํ โว ปาทะ
 ปริวตเตตฺวา พุราหุมนฺนสฺส มตฺถเก
 ปตฺติฎฺฐิตะ ทิสฺวาปี อหํ ตุมฺเห วณฺที,
 อยํ เม ปจฺมวณฺหนา. วปฺปมจฺจทิวเส
 ชฺมฺพุชฺชายาย สิริสยเน นิสินฺนํ โว
 ชฺมฺพุชฺชายาย อปริวตฺตํ ทิสฺวาปี ปาทะ
 วณฺที, อยํ เม ทุตฺติยวณฺหนา. อิทานิ
 อิมํ อทฺธิฎฺฐปฺพุพฺพํ ปาฎิหาริยํ ทิสฺวาปี
 ตุมฺหากํ ปาทะ วณฺทามิ, อยํ เม
 ตตฺติยวณฺหนา”ติ. รณฺญา ปน วณฺทีเต
 ภควนฺตํ อวณฺทีตฺวา จาตุํ สมตฺโถ
 นาม เอกสาภิโยปี นาโหสิ, สพุเพ
 วณฺทีสุเยว.

อิตฺติ ภควา ภาตโย วณฺทาเปตฺวา
 อากาสโต โอตริตฺวา ปญฺญตฺเต อาสเน
 นิสีทิ. นิสินฺเน ภควติ สีชาปฺปตฺโต
 ภาตีสมาคโม อโหสิ, สพุเพ
 เอกคฺคจิตฺตา หุตฺวา นิสีทิสฺสุ.

ในวันทีพระองค้ประสูติ เมื่อเขานำเข้าไป
 เพื่อให้ทรงไหว้พระฤาษีกาฬเทวิล หม่อม
 ฉั่นได้เห็นพระยุคลบาทของพระองค้ กลับ
 ขึ้นไปประดิษฐานอยู่บนกระหม่อมของ
 พราหมณ์ จึงถวายบังคมพระองค้, นี้เป็น
 การถวายบังคมครั้งแรกของหม่อมฉั่น. ใน
 วันพิธีมงคลแรกนาขวัญ เมื่อพระองค้
 ประทับนั่งบนพระที่สิริไสยาสน์ในร่มเงา
 ไม้หว่า หม่อมฉั่นเห็นเงาไม้หว่าไม่คล้อย
 ไป จึงถวายบังคมพระบาทของพระองค้,
 นี้เป็นการถวายบังคมครั้งที่ ๒ ของ
 หม่อมฉั่น. บัดนี้ หม่อมฉั่นเห็นปาฎิหาริย
 ทีไม่เคยเห็นมาก่อนเลย นี้จึงถวายบังคม
 พระบาทของพระองค้, นี้เป็นการถวาย
 บังคมครั้งที่ ๓ ของหม่อมฉั่น”. เมื่อ
 พระราชาถวายบังคมแล้ว แม้เจ้าศากยะ
 พระองค้หนึ่ง ชื่อว่าผู้สามารถจะไม่ถวาย
 บังคมพระผู้มีพระภาคเจ้า แล้วจึงประทับ
 มิได้มีเลย, เจ้าศากยะทั้งหลายต่างถวาย
 บังคมตามกันทั้งหมด.

พระผู้มีพระภาค ทรงทำให้พระ
 ประยูรญาติทั้งหลาย ถวายบังคมด้วย
 ประการฉนี้แล้ว เสด็จลงจากอากาศ
 ประทับนั่งบนอาสนะที่ปูลาดแล้ว. เมื่อ
 พระผู้มีพระภาคประทับนั่งแล้ว ได้มีการ

ประชุมพระประยูรญาติครั้งสำคัญ คือ
ทุกพระองค์ทรงประทับนั่ง มีพระทัย
แน่วแน่เป็นหนึ่ง.

ตโต มหาเมโฆ โปกขรวสุสฺสึ วสุสฺสิ.
ตามุพพณฺณํ อุกกั ญฺเฐสา วิธวณฺตี
คจฺจติ, เตมิตฺตกาโมว เตเมติ,
อเตมิตฺตกาเมสฺส สรีเร เอกวิญฺฑุมตฺตปิ
น ปตติ.

ขณะนั้น เมฆก้อนใหญ่ตกลงมาเป็นฝน
โปกขรพรรษ. น้ำ(ฝน)มีสีดั่งทองแดง ไหล
ลงไปข้างล่าง, ผู้ปรารถนาจะให้เปียก
เท่านั้นจึงเปียกชุ่ม, ผู้ไม่ปรารถนาจะให้
เปียก ก็มีได้ตกต้องที่ร่างกายแม้สักหยาด
เดียว.

ตํ ทิสฺวา สพฺเพ อจฺจริยพฺพตฺตจิตฺตา
ชาตา "อโห อจฺจริยํ, อโห อพฺพตฺตญฺ"ติ
กถํ สมฺมูจฺจาเปสฺสุ. สตฺถา "น อิทาเนว
มยฺหํ ภาติสฺมาคเม โปกขรวสุสฺสึ วสุสฺสิ,
อตีเตปิ วสุสฺสิ"ติ อิมิสฺสา อตฺตูปฺตติยา
เวสฺสสันฺดรชาตกั กเถสิ. ฆมฺมเทสํ
สุตฺวา สพฺเพ อญฺจาย วนฺทิตฺวา
ปุกฺกมีสุ. เอโกปิ ราชา วา
ราชมฺหามตฺโต วา "เสว อมฺหากิ
ภิกฺขุ คณฺเฎหา"ติ วตฺวา คโต นาม
นตฺถิ.

ทุก ๆ คนเห็นปาฏิหาริย์นั้นแล้ว ต่างเกิดมี
ความคิดเป็นอัศจรรย์และพิศวง สนทนา
กันว่า "โอ น่าอัศจรรย์, โอ น่าพิศวง".
พระศาสดาตรัสว่า "ฝนโปกขรพรรษจะ
ตกในที่ประชุมแห่งพระประยูรญาติของเรา
ในบัดนี้เท่านั้นก็หามิได้, แม้ในอดีตฝน
โปกขรพรรษก็ตกแล้ว" จึงทรงเล่าเรื่อง
เวสสันดรชาดก เพราะความบังเกิดขึ้น
แห่งเหตุนี้. ทุกคนฟังพระธรรมเทศนา
จบแล้ว ก็ลุกขึ้นถวายบังคมหลีกไป.
พระราชาหรือราชมหาอำมาตย์สักคนหนึ่ง
ที่จะกราบทูลว่า "ขอพระองค์จงทรงรับ
ภิกษาของข้าพระองค์ในวันพรุ่งนี้" แล้ว
จึงหลีกไป หา มิได้.

สตฺถา ปุณฺทิวเส วิสฺติภิกฺขุสฺสหฺสฺส-

ปริจฺจโต กปิลวตฺถุ ปิณฺฑทาย ปาวิสิ.
 ตํ น โกจิ คนฺตุวา นิมนฺเตสิ, ปตฺตํ
 วา อคฺคเหสิ. ภควา อิฺนฺทซีเล จิตฺว
 อวชฺเชสิ “กถํ นุ โข ปุพฺพพุทฺธา
 กุลนคฺเร ปิณฺฑทาย จรีสุ, กิ นุ
 อุปฺปฏิปาฏิยา อิสฺสรชฺชนานํ ชฺรานิ
 อคมฺสฺ, อุทาทุ สปทานจาริกิ จรีสุ”ติ.

ตโต เอกพุทฺธสุสาปิ อุปฺปฏิปาฏิยา
 คมนํ อทิสฺวา “มยาปีทานิ อยเมว
 วิโส, อยํ เม ปเวณิ ปคฺคเหตุพฺพา,
 อายติญฺจ เม สวากาปิ มมญฺเวย
 อนฺสิกฺขนฺตา ปิณฺฑทจาริกวตฺตํ
 ปริปุเรสุสนฺตี”ติ โกฏิยํ นิวิฏฺฐเคหโต
 ปฏฺฐาย สปทานํ ปิณฺฑทาย จริ. “อญฺโย
 กิร สิทฺถตฺถกฺมาโร ปิณฺฑทาย จรตี”ติ
 ทฺวิฏฺฐมิกตฺติมิกาทิสฺ^๑ ปาสาทฺเส
 สีหปฺลยฺชเร วิวริตฺวา มหาชน
 ทสฺสนพฺยาวุฏฺโฏ อโหสิ.

ในวันรุ่งขึ้น พระศาสดามีภิกษุ
 ประมาณ ๒ หมื่นรูปแวดล้อม เสด็จ
 เข้าไปบิณฑบาตยังกรุงกบิลพัสดุ์. ใคร ๆ
 จะไปทูลเสด็จพระพุทธรองค์หรือรับบาตร
 ก็ไม่มี. พระผู้มีพระภาคประทับยืนที่ธรณี
 ประดู(พระนคร) ทรงรำพึงว่า “พระ-
 พุทธเจ้าทั้งหลายในปางก่อน เสด็จเที่ยว
 ไปบิณฑบาตในพระนครแห่งตระกูล
 ใดๆหนอ, คือเสด็จไปยังเรือนของ
 อิศรชนโดยข้ามลำดัด, หรือว่าเสด็จ
 เที่ยวไปตามลำดัด”.

แต่นั้น พระศาสดาไม่ทรงเห็นพระพุทธรเจ้า
 แม้พระองค์เดียว เสด็จไปข้ามลำดัด
 ทรงดำริว่า “อย่างนี้แน่แหละเป็นวงศ์ คือ
 ประเพณี แม้ของเราในบัดนี้, เราก็ควร
 ยกย่องประเพณีนี้ไว้, ต่อไป แม้สาวก
 ทั้งหมดของเรา ศึกษาตามเราอยู่
 นั้นแหละ จะบำเพ็ญบิณฑจาริกวัตร (คือ
 การเที่ยวไปบิณฑบาตเป็นวัตร)” แล้ว
 เสด็จเที่ยวไปบิณฑบาตตามลำดัด ตั้งแต่
 เรือนที่อยู่ปลายแถว. มหาชนเปิดหน้าต่าง
 ปราสาทชั้น ๒ และชั้น ๓ เป็นต้น
 กระตือรือร้นที่จะดู(ด้วยความประหลาดใจ)

^๑ จ. ทฺวิฏฺฐมิกตฺติมิกาทิสฺ.

ว่า “ได้ข่าวว่า พระลูกเจ้าสิทธัตถกุมาร
เสด็จเที่ยวไปเพื่อก้อนข้าว”.

ราหุลมาตาปี เทวี “อวยยุตฺโต
กิริ อิมสมึเวยว นคเร มหนฺเตน
ราชานุกาเวน สุวณฺณสีวิกาทีหิ วิจริตฺวา
อิทานิ เกสมสฺสุ อโหาเรตฺวา กาสาย-
วตฺถวสโน กปาลหตฺโต ปิณฺฑทาย จรติ,
โสภติ นุ โช”ติ สีหปญฺชริ วิวริตฺวา
โอบโลกยฺมานา ภควนฺตํ นานาวิราค-
สมฺมุชฺชลา ย สรีรปฺภาย นครวีถิโย
โอบาเสตฺวา พฺยามปฺภวาปริกฺเขป-
สมฺพุพฺพุหยา^๑ อสีตฺยานุพฺยณฺชนา-
วภาสีตฺยา ทฺวตฺตีสมหาปฺริสลกฺขณ-
ปฺฏิมนฺชิตฺยา อโนปฺมาย พุทฺธสิริยา
วิโรจฺมานํ ทิสฺวา อุณฺหิสฺโต ปญฺจาย
ยาว ปาทตฺลา :

ฝ่ายพระเทวี ผู้เป็นพระมารดา
พระราหุล ทรงทราบข่าวว่า “ข่าวว่า พระ-
ลูกเจ้า ที่เคยเสด็จเที่ยวไปในพระนครนี้
นี้แหละ ด้วยพระวอทองเป็นต้น ด้วย
พระราชานุกาพใหญ่หลวง บัดนี้ ทรง
ปลงพระเกศาและพระมัสสุ ทรงนุ่งหม้อ
กาสายะ (ผ้าย้อมน้ำฝาด) มีมือถือ
กระเบื้องเที่ยวไปเพื่อก้อนข้าว, พระลูกเจ้า
จะทรงงดงามหรือหนอ” จึงทรงเปิด
สีหปญฺชริ (พระแกล) ทอดพระเนตรเห็น
พระผู้มีพระภาคเจ้าผู้ทรงทำให้ถนนใน
พระนครทั้งหลาย สว่างไสวด้วยพระรัศมี
แห่งพระสิริระอันสุกสว่างด้วยสีต่าง ๆ ทรง
รุ่งเรืองด้วยพระพุทฺธสิริอันหาที่เปรียบมิได้
ประดับด้วยพระมหาปฺริสลักษณะ ๓๒
ประการ งามสง่าด้วยพระอนุพยัญชนะ
๘๐ ประการ เนืองแน่นด้วยแวดวงแห่ง
พระรัศมี ๑ วา จึงทรงสรรเสริญตั้งแต่
พระอุณฺหิสฺลลงมาจนถึงพื้นผ้าพระบาท
ด้วยพระคาถาชื่อ นรสีหะ ๘ พระคาถานี้
อย่างนี้ว่า :

^๑ ฉ. พยามปฺภวาปริกฺเขปสมฺมุคฺคิตฺยา.

“สินิทุฐนึลุมทุญฺจิตเกโส
 สุริยนิมฺมลตลาภินลาญฺ
 ยุตตตุงคฺมทุกายตนาโส
 วิชฺชาลวิตโต นรสีโห.

จกฺกวรฺงกิตฺรตฺตสุปาโท^๑
 ลกฺขณมณฺฑิตอายตปณฺหิ
 จามริหตฺถวิภูสิตปณฺห
 เอส หิ ตฺยหํ ปิตา นรสีโห.

สกุญฺจมาโร วรโห สฺขุมาล
 ลกฺขณวิจิตฺตปสนฺนสรโร
 โลกहितาย อาคโต นรวิโร
 เอส หิ ตฺยหํ ปิตา นรสีโห.

“พระลูกเจ้า ทรงมีเส้นพระเกศาอัน
 อ่อน เวียนเป็นทักษิณาวรรต มีสีดำ
 สนิท ทรงมีพื้นพระนลาฏ(หน้าผาก)
 งามยิ่งนัก ดุจ(มณฑลแห่ง)ดวง
 อาทิตย์ อันปราศจากมลทิน มีพระ
 นาสิกโด่งพอสสมควร ทั้งอ่อนและ
 ยาว ทรงมีชายแห่งพระรัศมีแผ่ชาน
 ไป ทรงเป็นพระนรสีหบุรุษ.

พระองค์ทรงมีฝ่าพระบาท อันงาม
 มีสีแดง วิจิตรด้วยกจกรอัน
 ประเสริฐ มีสันพระบาทยาว
 ประดับด้วยพระลักษณะ ทรงมี
 พระหัตถ์และพระบาทงามอ่อนนุ่ม
 ดุจขนของจามรี พระนรสีหบุรุษ
 พระองค์นี้แหละ เป็นพระบิดา
 ของเจ้า.

พระองค์เป็นศากยกุมาร ผู้ให้ธรรม
 อันประเสริฐ ทรงเป็นพระสุขุมาล-
 ชาติ ทรงมีพระสร้อยอันวิจิตรด้วย
 พระลักษณะและน้ำเสื่อมใส ทรง
 เป็นนระผู้แก้แค้นแล้ว เสด็จมาแล้ว
 เพื่อประโยชน์แก่อกุล แก่ชาวโลก

^๑ ก. . . ปาทา.

อายุตยุตตสุสณฺจิตโสโต โคปมฺโข
อภินีลเนตฺโต อินฺทณฺนุอภินีลภมฺโก
เอส หิ ตฺยหฺมํ ปิตา นรสีโห.

ปฺกณฺณจฺนุทนิโก มฺขวณฺณเณ
เทวนรานํ ปิโย นรนาโค
มตฺตคฺชินฺทวิลาสิตคามี
เอส หิ ตฺยหฺมํ ปิตา นรสีโห.

สินฺทิสฺสคฺมภีรมณฺชฺสโมโส
หิงฺคฺลวณฺณนรตฺตสุชิโว
วิสฺตฺวิสฺตฺติเสตฺตฺสทฺนฺโต
เอส หิ ตฺยหฺมํ ปิตา นรสีโห.

พระนรสีหบุรุษพระองค์นี้แหละ เป็น
พระบิดาของเจ้า.

พระองค์ทรงมีพระโสดยาว สมส่วน
ตั้งอยู่แล้วด้วยดี ทรงมีขนพระเนตร
ดั่งขนตาโค มีพระเนตรดำสนิท มี
พระขนงดำสนิท ไค้ดั่งคันศรพระ-
อินทร์ พระนรสีหบุรุษพระองค์นี้
แหละเป็นพระบิดาของเจ้า.

พระองค์ มีผิวพระพักตร์ผุดผ่อง
เหมือนดวงจันทร์ในวันเพ็ญ ทรง
เป็นนระผู้ประเสริฐ ทรงเป็นที่รัก
ของเทวดาและนรชนทั้งหลาย ทรง
พระดำเนินงาม ดุจพญาคเชนทรผู้
ขี่ม้ามัน พระนรสีหบุรุษพระองค์นี้
แหละ เป็นพระบิดาของเจ้า.

พระองค์ ทรงมีพระสุรเสียงอ่อน-
หวานลึกซึ้งและไพเราะยิ่งนัก ทรง
มีพระชีวหาอันงาม มีสีแดงสด
คล้ายสีชาด ทรงมีพระทนต์ขาวงาม
(สะอาด) ทั้งบนและล่าง ข้างละ
๒๐ ซี่ พระนรสีหบุรุษพระองค์นี้
แหละ เป็นพระบิดาของเจ้า.

ขตติยสมภวอศุคกุลินโท
 เทวมนุสฺสนมสฺสิตปาโท
 สีสฺสสมาธิปติภูจิตฺตจิตฺโต
 เอส หิ ตฺยหํ ปิตา นรสีโห.

พระองค์ ทรงเป็นจอมแห่งตระกูล
 อันเลิศ โดยทรงบังเกิดเป็นกษัตริย์
 ทรงมีพระบาท อันเทวดาและมนุษย์
 ถวายนมัสการแล้ว ทรงมีพระหฤทัย
 ตั้งมั่นแล้วในศีลและสมาธิ พระ
 นรสีหนุรุษพระองค์นี้แหละ เป็น
 พระบิดาของเจ้า.

วภูฏสฺวภูฏสฺสณฺจิตฺตคีโว
 สีสฺสหนุมิคฺราษสรีโร
 กณฺจณสฺสุจฺฉวอิุตฺตมวณฺเณ
 เอส หิ ตฺยหํ ปิตา นรสีโห"ติ

พระองค์ ทรงมีลำพระศอกกลมงาม
 ดุจกลิ้ง ตั้งอยู่ดีแล้ว ทรงมีพระหู
 (คาง) ดุจคางราชสีห์ มีพระสร้อย
 ดุจ(กึ่ง)กายท่อนหน้า) พญาเนื้อ
 (ราชสีห์) ทรงมีพระฉวีงามดุจทอง
 มีวรรณะ(เปล่งปลั่ง)สูงสุด พระ
 นรสีหนุรุษพระองค์นี้แหละ เป็น
 พระบิดาของเจ้า"

เอวมิมานิ อฏฺฐหิ^๑ นรสีหคานาหิ นาม แล้วกราบทูลแด่พระราชาวา "ได้ข่าวว่า
 อภิตฺตวิตฺตวา "ตุมหากํ ปุตฺตโต กิร อิทานิ บัดนี้ พระราชบุตรของพระองค์เที่ยวไป

^๑ ฉ. ทสฺหิ.
 "อณฺชนสมวณฺณสนฺนึลเกโต
 กณฺจณปฏฺฐวีสฺสุทฺถนลาโภ
 โอสฺสธิปณฺนชฺรสุทฺถสฺสุณฺเณ
 เอส หิ ตฺยหํ ปิตา นรสีโห.
 คจฺฉนฺโตนิลปเต วีย จนฺโท
 ตาราคณปวิรทฺตมิตฺรูป
 สวากมชฺฉมคโต สมนฺนินฺโท
 เอส หิ ตฺยหํ ปิตา นรสีโห"ติ
 อิมมา เทว คานา อติเรกา.

๙
๒
๓
๔
๕
๖
๗
๘
๙
๑๐
๑๑
๑๒
๑๓
๑๔
๑๕
๑๖
๑๗
๑๘
๑๙
๒๐

ปิณฑุทาย จรตี"ติ รณุโณ อาโรเจสิ.
 ราชา สํวิคฺคหทยิ หตุเถน สากฺกั
 สณฺุจเปนฺโต ตฺริตตฺริตี นิภูขมิตฺวา
 เวเคน คนฺตุวา ภควโต ปฺรโต จตฺวา
 อาห "กั ฆนฺต อเมห ลชฺชชาเปถ,
 กิมตฺถํ ปิณฑุทาย จรต, กั 'เอตฺตคานํ
 ภิกฺขุณฺโณ น สกฺกา ภตฺตี ลทฺธฺนฺ'ติ
 สณฺุณํ กริตฺถา"ติ. "วีสจาริตฺตเมตฺ
 มหาราช อมฺหากนฺ"ติ. "นนฺ ฆนฺเต
 อมฺหากํ มหาสมฺมตชตฺตติยวีสํ นาม
 วีสํ, ตตฺถ ๑ เอกชตฺตติยปิ ภิกฺขาจโร
 นาม นตฺถิ"ติ. "อัย มหาราช ราชวีส
 นาม ตว วีสํ, อมฺหากํ ปน ที่ปงฺกุโร
 โภณฺุทฺทวโณ ๕เปฯ กสฺสโปติ อัย
 พุทฺธวีสํ นาม. เอเต ๑ อดฺเณ ๑
 อเนกสทฺสสสงฺขา พุทฺธา ภิกฺขาจรา,
 ภิกฺขาจาเรเนว ชีวตี กปฺเปสฺนฺ"ติ
 อนฺตรวีสํ จิตฺว :

เพื่อก่อนข้าว". พระราชาทรงสดพระ
 หฤทัย ขณะที่ใช้พระหัตถ์จัดผ้าสาฎกให้
 เรียบร้อยอยู่ รีบเสด็จออกไปโดยเร็ว
 ประทับ ณ เบื้องพระพักตร์พระผู้มี
 พระภาค แล้วตรัสว่า "ข้าแต่พระองค์
 ผู้เจริญ ทำไมพระองค์ จึงทำให้พวก
 หม่อมฉันได้รับความอับอาย, พระองค์
 เสด็จเที่ยวขอก่อนข้าว(เขามาเสวย)เพื่อ
 อะไร, พระองค์ทรงเข้าพระทัยว่า
 'หม่อมฉันไม่อาจจะได้ภัตมาเพียงพอเพื่อ
 ภิกษุทั้งหลาย มีประมาณเพียงนี้' หรือ".
 พระผู้มีพระภาคตรัสว่า "ขอถวายพระพรนี้
 เป็นจารีตแห่งวงศ์ของอาตมภาพทั้งหลาย".
 พระราชาจึงตรัสทูลว่า "ข้าแต่พระองค์
 ผู้เจริญ วงศ์ของหม่อมฉันทั้งหลายชื่อว่า
 ไนมมหาสมมตชตฺตติยวงศ์, และใน
 มหาสมมตชตฺตติยวงศ์นั้น ไม่มีกษัตริย์
 ที่เที่ยวขอทานแม้แต่พระองค์เดียวไม่ใช่
 หรือ". พระผู้มีพระภาคตรัส (อธิบาย)ว่า
 "ขอถวายพระพร นี้เป็นวงศ์ของมหาบพิตร
 ชื่อว่าพระราชวงศ์, แต่วงศ์ของอาตมภาพ
 คือพระที่ปงฺกุรพุทธเจ้า พระโณทฺทญฺญ-
 พุทธเจ้า ๕ลฯ พระ กัสสปพุทธเจ้า
 นี้ชื่อว่าพระพุทฺธวงศ์. พระพุทฺธเจ้าเหล่านี้
 และเหล่าอื่นจำนวนตั้งหลายพัน ล้วนแต่

เที่ยวภิกขาจาร ทรงเลี้ยงชีวิตด้วยการ
ภิกขาจารเท่านั้น” ทรงประทับยืนใน
ระหว่างถนนนั่นเอง ตรัสพระคาถานี้ว่า :

“อุตุติฏฺฐเจ นปฺปมชฺชเชยฺย
ธมฺมํ สุจฺริตฺติ จเร
ธมฺมจารี สุขํ เสติ
อสุมฺมึ โลกเ ปรมฺหิ จา”ติ^๑

“ภิกษุไม่พึงประมาท ในบิณฑชะ
(ก้อนข้าว) ที่ตนพึงลุกขึ้นยืนรับ
พึงประพฤติธรรมให้เป็นสุจริต ผู้มี
ปรกติประพฤติธรรม ย่อมอยู่
เป็นสุขทั้งในโลกนี้และโลกหน้า”

อิมี คาถมาท, คาถาปริโยสานเ ราชา
ไสตาปตฺติผล ปติฏฺฐาสสิ.

ในเวลาจบพระคาถา พระราชาทรงดำรง
อยู่แล้วในไสตาปตฺติผล.

พระราชาทรงสดับพระคาถานี้ว่า

“ธมฺมญฺเจเร สุจฺริตฺติ
น ตํ ทฺวจฺริตฺติ จเร
ธมฺมจารี สุขํ เสติ
อสุมฺมึ โลกเ ปรมฺหิ จา”ติ^๑

“บุคคลพึงประพฤติธรรมให้สุจริต ไม่
พึงประพฤติธรรมนั้นให้ทุจริต ผู้มี
ปรกติประพฤติธรรม ย่อมอยู่
เป็นสุขทั้งในโลกนี้และโลกหน้า”.

อิมี ปน คาคํิ สุตฺวา สกทาคามิผล
ปติฏฺฐาสสิ, มหาธมฺมปาลชาตกํ^๒ สุตฺวา
อนาคามิผล ปติฏฺฐาสสิ, มรณสมเเย
เสตจฺจตฺตสุส เหนฺจจา สิริสยเน
นิปนฺโนเเยว อรหตฺตํ ปาปฺถนิ.

แล้วทรงตั้งอยู่ในสกทาคามิผล, ทรงสดับ
มหาธรรมปาลชาตกแล้ว ทรงตั้งอยู่ใน
อนาคามิผล, ในสมัยใกล้เสด็จสวรรคต
ขณะบรรทมบนพระแท่นสิริไสยาสน์
ภายใต้พระเศวตฉัตร ทรงบรรลุพระอรหัต

^๑ ชุ. ติ. ๒๕/๓๗-๘.

^๒ ไป. ธมฺมปาลชาตกํ.

อรณฺณวาเสณ ปน. ปธานานุโยคกิจจํ
รณฺเณ นาโหสิ.

โสตาปัตติผลํ สจฺจิกตฺวาเยว ปน
ภควโต ปตฺตํ คเหตุวา สปริสํ ภควนฺตํ
มหาปาสาทํ อโรเปตฺวา ปณีเตน
ชาทนีเยน โกชนีเยว ปริวิสิ. ภตฺตกิจฺจ-
ปริโยสานเณ สพุพฺ อิตฺถาคารํ อาคนฺตฺวา
ภควนฺตํ วนฺทึ จเปตฺวา ราหุลมาตริ.

สา ปน "คจฺฉ. อยฺยปฺตฺตํ วนฺทาหี"ติ
ปริชเนน วุจฺจมานาปี "สเจ มยฺหิ
คฺุณเณ อตฺถิ, สยเมว เม สนฺตฺกิ
อยฺยปฺตฺโต อาคมิสฺสติ, อาคตเมว นํ
วนฺทิสฺสามิ"ติ น อคมาสิ.

ภควา ราชานํ ปตฺตํ คาหาเปตฺวา
ทฺวิหิ อคฺคสาวเกหิ สทฺธิ ราชธิตาย
สิริคพฺภํ คนฺตฺวา "ราชธิตา ยถารุจฺ
วนฺทมานา น กิณฺจลึ วตฺตพฺพา"ติ
วตฺวา ปญฺญตฺเต อาสเน นิสฺสิทึ. สา
เวเคนาคนฺตฺวา โคปฺมเกสฺสุ คเหตุวา

แล้ว. กิจที่จะต้องประกอบความเพียร
ด้วยการอยู่ในป่ามิได้มีแก่พระราชา.

ก็พระราชา ครั้นทรงกระทำให้แจ้งซึ่ง
โสตาปัตติผลแล้วนั้นแล ทรงรับบาตรของ
พระผู้มีพระภาค ทูลเชิญเสด็จพระผู้มี
พระภาค พร้อมกับบริษัทขึ้นสู่พระ
มหาปราสาท ทรงอังกาสด้วยของ
ควรเคี้ยวของควรฉันอันประณีต. ในเวลา
เสร็จภัตกิจ ฝ่ายในทั้งหมด มาถวาย
บังคมพระผู้มีพระภาค เว้นแต่พระมารดา
ของพระราหุล.

เมื่อนางกำนัลทูลว่า "ขอพระองค์จงเสด็จ
ไปถวายบังคมพระลูกเจ้าเกิด" พระนาง
ตรัสว่า "ถ้าความดีของหม่อมฉันมีอยู่,
พระลูกเจ้าจะเสด็จมายังสำนักของหม่อมฉัน
เองทีเดียว, หม่อมฉันจะถวายบังคม
พระองค์ผู้เสด็จมาหาเท่านั้น" แล้วไม่ยอม
เสด็จไป.

พระผู้มีพระภาคทรงให้พระราชา
รับบาตรแล้ว เสด็จไปยังห้องอันมีสิริของ
พระราชาธิดา พร้อมด้วยพระอัครสาวก
ทั้งสองแล้วตรัสว่า "ให้พระราชาธิดาไหว้
ตามชอบพระทัย ใคร ๆ ไม่ฟังพูดอะไร"
แล้วประทับนั่งบนอาสน์ ที่ปูลาดแล้ว.

ปาทปิฏจีย์ สีลั ปริวตเตตวา
ยถาชฺฌาสมยั วนฺทิ.

ราชา ราชธิดาย ภควติ สีเนหพหุ-
มานาหิตุณสมฺปตฺติโย กเถสิ “ภนฺเต มม
ธิดา, ‘ตุเมหิ กาสายานิ วตฺถานิ
นิวาสิทานี’ติ สุตฺวา ตโต ปฏฺจาย
กาสายวตฺถนิวตฺถา ชาตา, ตุมฺหากิ
เอกภตฺติกาภวํ สุตฺวา เอกภตฺติกา
ชาตา, ตุมฺเหหิ มหาสยฺนสฺส จฺจทิตฺทา
สุตฺวา ปฏฺฐิกามญฺเจเยว นิปฺนฺนา,
ตุมฺหากิ มาลาคนฺธาทีหิ วิรหิตฺทา
ภตฺวา วิรหิตมาลาคนฺธาว ชาตา,
อตฺตโน ภาตเกหิ “มยํ ปฏฺฐคฺคิสุสามา”ติ
สาสเน เปสิเตปิ เอกิ ภาตกัปิ น
โอิโลเกสิ, เอวํ คุณสมฺปนฺนา เม
ธิดา ภควา”ติ.

พระนางเสด็จมาโดยเร็ว ทรงจับข้อ
พระบาททั้งสอง น้อมพระเศียรลงเกลือก-
กเลี้ยงบนหลังพระบาท แล้วถวายบังคม
ตามพระอภัยาคัย.

พระราชธิดารัสถึงคุณสมบัติ มีความ
สิเนหา และความนับถือเป็นอันมาก
เป็นต้น (ที่มี) ในพระผู้มีพระภาคเจ้าของ
พระราชธิดาว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ
พระธิดาของหม่อมฉัน ได้ทรงสดับว่า
‘พระองค์ทรงนุ่งผ้ากาสายะ (ผ้าย้อมด้วย
น้ำฝาด)’ ตั้งแต่นั้นมา ก็ได้ทรงนุ่งผ้า
กาสายะ, ทรงสดับว่าพระองค์เสวย
พระกระยาหารเพียงมือเดียว ก็ได้เสวย
พระกระยาหารเพียงมือเดียวเช่นกัน, ทรง
สดับว่า พระองค์ทรงทิ้งที่นอนใหญ่ ก็
บรรทมบนพระแท่นบรรทมที่มีเพียงภูเขา
เท่านั้น, ทรงทราบว่าคุณพระองค์ทรงเว้น
ดอกไม้และของหอมเป็นต้น ก็ทรงงดเว้น
ดอกไม้และของหอมเช่นเดียวกัน, แม้เมื่อ
พระประยูรญาติทั้งหลายของตนส่งข่าวสาส์น
ไปว่า “หม่อมฉันทั้งหลายจะรับเลี้ยงดู”
ก็ไม่ทรงไยดีพระประยูรญาติ แม้แต่
พระองค์เดียว, ข้าแต่พระผู้มีพระภาค
พระธิดาของหม่อมฉันสมบุรณ์ด้วยคุณดี
อย่างนี้”.

“อนจจริยัม มหาราชา, ยัม อิทานิ ตยา
 รกฺขิยามานา ราชธิดา ปรีปกุเก ฌาณ
 อุตตานัม รกฺขเษย, เอสา ปุพฺเพ
 อนารกฺษา ปุพฺพตปาเท วิจรमानา
 อปรีปกุเก ฌาณ อุตตานัม รกฺษี”ติ
 วตฺวา **จันทกีนนรีชาตกั**^๑ กเถตฺวา
 อฏฺฐายาสนา ปกฺกามิ.

ทุตฺยทิวเส ปน นนฺทสุ
 ราชกุมารสุ อภิเสกเคหปุเปวสนวิวาห-
 มงฺคเลสฺ วตฺตมานเอสฺ ตสุสฺ เคหิ
 คนฺตฺวา กุมาริ ปตฺตติ คานาเปตฺวา
 ปุพฺพาเซตฺกานิ มงฺคลิ วตฺวา
 อฏฺฐายาสนา ปกฺกามิ. ชนปทกฺลยาณิ
 กุมาริ คจฺจนฺตํ ทิสฺวา “ตฺวภูํ ไซ
 อยุยปฺตฺต อาคจฺเจยฺยาสี”ติ วตฺวา คิวิ
 ปสาเรตฺวา โอลิเกสิ.

โสปี ภคฺวณฺตี “ปตฺตติ คนฺถา”ติ
 วตฺตํ อวิสฺหามาโน วิหาริเยว อคฺมาสิ,

พระผู้มีพระภาคตรัสว่า “ขอถวายพระพร
 ข้อที่พระราชธิดาซึ่งพระองค์ทรงดูแลอยู่
 เมื่อญาณแก่กล้าแล้ว พึงรักษาตนได้ใน
 บัดนี้นั้น ไม่น่าอัศจรรย์เลย, เมื่อก่อน
 พระราชธิดานี้ไม่ได้รับการดูแล เทียบไป
 อยู่ที่เชิงเขา เมื่อญาณไม่แก่กล้าก็ยัง
 รักษาตนไม่ได้” จึงตรัสเล่าเรื่อง
จันทกีนนรีชาดกแล้ว เสด็จจุลกจาก
 อาสนะหลีกไป.

แต่ในวันที่สอง ครั้นเมื่อนานวิวาห-
 มงคลเป็นที่เชิญเข้าตำหนัก เพื่ออภิเษก
 สมรสของพระนันทราชกุมารเป็นไปอยู่
 พระผู้มีพระภาค เสด็จไปสู่ตำหนักของ
 พระนันทราชกุมารนั้น ทรงให้พระกุมาร
 รับบาตร ทรงมีพระประสงค์จะให้
 พระกุมารบรรพชา จึงตรัสมงคลอวยพร
 แล้ว เสด็จจุลกจากอาสนะหลีกไป. นาง
 ชนบทกัลยาณิเห็นพระกุมารเสด็จไป จึง
 ชะงัดคอดู พลาญทูลว่า “ข้าแต่พระลูกเจ้า
 ขอพระองค์พึงรีบเสด็จกลับมา”.

แม้พระนันทราชกุมารนั้น เมื่อไม่อาจจะ
 กราบทูลพระผู้มีพระภาคว่า “ขอพระองค์

^๑ ช. ชา. ๒๗/๓๖๘.

ตี อนิจฺจมานันฺยว ภควา ปพฺพาเชลฺลิตฺติ ภควา กปิลวตฺถุํ คนฺตุวาทตฺตยทิวเส นนฺทํ ปพฺพาเชลฺลิตฺติ.

สตฺตเม ทิวเส ราชูลมาตา กุมารํ อลงฺกกริตฺวา ภควโต สฺนฺตํ เปเสลฺลิตฺติ “ปฺลฺส ตาตฺ เอตํ วิสฺตีสทฺสสมณปริวฺตํ สฺวณฺณวณฺณํ พุรฺหมรฺฐวณฺณํ สมณํ, อโย เต ปิตา, เอตฺสสฺส มหฺนฺตา นิธโย อหฺลํ, ตฺยาสฺส นิกฺขมนกาลโต ปฏฺจาเย น ปฺลฺสสาม, คจฺจ, ตํ ทายชฺชํ ยาจ ‘อนฺหิ ตาตฺ กุมารโ อภิสํกํ ปตฺวา จกฺกวตฺตํ ภวิสฺสามิ, ธเนน เม อตฺถิ, ธนํ เม เทหิ, สามิโก หิ ปฺตฺโต ปิตุ สฺนฺตกฺสฺสา”ติ.

ทรงรับบาตร” จึงได้ตามเสด็จไปถึง พระวิหารที่เดียว, พระผู้มีพระภาคทรงให้ พระกุมารนั้นผู้ไม่ปรารถนาเลย บรรพชา แล้ว. พระผู้มีพระภาคได้เสด็จไปยัง กรุงกบิลพัสดุ์ ทรงให้พระนันทะบรรพชา แล้วในวันที่ ๓ ด้วยประการฉะนี้.

ในวันที่ ๗ พระมารดาของพระราหุล ทรงประดับพระกุมารแล้ว ทรงส่งไปยัง ที่ประทับของพระผู้มีพระภาค ด้วย พระดำรัสว่า “พ่อเอ๋ย เจ้าจงดูพระสมณะ นี้ ทรงมีสมณะ ๒ หมื่นรูปแวดล้อม ทรง มีพระฉวีวรรณดุจดั่งทอง มีพระรูปโฉม ประดุจพรหม, พระสมณะนี้เป็นพระบิดา ของเจ้า, พระบิดาของเจ้านี้ มีขุมทรัพย์ ใหญ่หลายขุม, ตั้งแต่เวลาที่พระองค์ ออกผนวช พวกเราก็ไม่เห็นขุมทรัพย์ เหล่านี้, เจ้าจงไปทูลขอมรดกนั้นว่า ‘ข้าแต่พระบิดา ข้าพระองค์เป็นพระราช- กุมาร จะได้รับการอภิเษกเป็นพระเจ้า จักรพรรดิ, ข้าพระองค์ต้องการทรัพย์, ขอพระองค์ จงประทานทรัพย์ให้แก่ ข้าพระองค์เถิด, เพราะว่าบุตรย่อมเป็น เจ้าของทรัพย์สมบัติของบิดา”.

กุมารโ จ ภควโต สนฺตํ คนฺตฺวา
 ปิตุ สีนํ ปฏฺลิภิตฺวา หนฺจตฺตฺวจิ
 "สุขา เต สมณ ฉายา"ติ วตฺวา
 อญฺญํ พุํ อตฺตโน อนุรูปํ วทฺนฺโต
 อญฺจาสฺสิ. ภควา กตภตฺตํกฺจใจิ อนุโมทฺนํ
 กตฺวา อญฺจายาสนา ปกฺกามิ.

กุมารโปิ "ทายชฺชํ เม สมณ
 เทหิ, ทายชฺชํ เม สมณ เทหิ"ติ
 ภควนฺตํ อนุพนฺธิ. ภควา กุมารํ น
 นินฺวตฺตาเปสิ, ปริชโนปิ ภควตา สทฺธิ
 คจฺจนฺตํ นินฺวตฺเตตฺตํ นาสกฺขิ. อิติ โส
 ภควตา สทฺธิ อารามเมว อคฺมาสิ.

ตโต ภควา จินฺตฺสสิ "ยํ อยํ
 ปิตุ สนฺตํ ฐนํ อิจฺจติ, ตํ ฆฺณฺญานฺตํ
 สฺวิฆาตํ, หนฺทสฺส โฟธิมณฺเฑ ปฏฺลิทฺถํ
 สตฺตฺตฺวิธํ อริยธนํ เทมิ, โลกุตฺตร-

พระกุมารเสด็จไปยังที่ประทับของพระผู้มี
 พระภาค ทรงได้รับความสืเนหาในพระบิดา
 มีพระทัยร่าเริงยินดี ทูลว่า "ข้าแต่
 พระสมณะ พระฉายา(ร่วมเงา)ของ
 พระองค์เป็นสุข" แล้วได้ประทับยืนทูล
 เรื่องอื่นๆ เป็นอันมากตามสมควรแก่ตน.
 พระผู้มีพระภาคทรงเสร็จภตฺตํกฺจใจิ ทำการ
 อนุโมทนาแล้ว เสด็จลุกจากอาสนะ
 หลีกไป.

แม้ว่าพระกุมาร จะกราบทูลว่า
 "ข้าแต่พระสมณะ ขอพระองค์จงประทาน
 มรดกแก่ข้าพระองค์, ข้าแต่พระสมณะ
 ขอพระองค์จงประทานมรดกแก่ข้าพระองค์"
 แล้วติดตามพระผู้มีพระภาคไป. พระผู้มี
 พระภาคก็ไม่ทรง(มีรับสั่ง)ให้พระกุมาร
 เสด็จกลับ, แม้ราชบริพารก็ไม่อาจจะยัง
 พระกุมาร ผู้กำลังเสด็จไปกับพระผู้มี
 พระภาคให้เสด็จกลับได้. พระกุมารนั้น
 ได้ตามเสด็จไปยังพระอารามกับพระผู้มี
 พระภาคด้วยประการฉะนี้.

แต่นั้น พระผู้มีพระภาคทรงดำริว่า
 "กุมารนี้ย่อมปรารถนาทรัพย์ใด อันเป็น
 ของบิดา, (แต่)ทรัพย์นั้นเป็นไปตามวิภวฺจ
 ทั้งนำความเดือดร้อนมาให้, เขาเกิด

ทนายชชสฺส นํ สามิกํ กโรมี”ติ
อายสุมนฺตํ สารีปุตฺตํ อามนฺเตสิ “เตนหิ
ตฺวํ สารีปุตฺต ราหุลกุมารํ
ปพฺพาเซหิ”ติ. เถโร ตํ ปพฺพาเซสิ.

ปพฺพชิตฺเต ปน กุมारे รณฺโถ อธิมตฺตํ
ทุกฺขํ อฺปฺปนฺนํ, ตํ อธิวาเสตฺตํ
อสนฺกโณนฺโต ภควโต นิเวเทตฺวา “สาธุ
ภนฺเต อโยยา มาตาปิตฺุหิ อนนฺนญฺภาตํ
ปุตฺตํ น ปพฺพาเซยฺยฺน”ติ วรี ยาจิ.

ภควา ตสฺส ตํ วรี ทตฺวา
ปฺนทิวเส ราชนิเวสเน กตปาตฺราโส
เอกมนฺตํ นิสินฺเนน รณฺเภา “ภนฺเต
ตฺมฺหากํ ทุกฺกรการิกกาเล เอกา เทวดา
มํ อฺปฺสงฺกมิตฺวา ‘ปุตฺโต เต กาลกโต’ติ
อาห, ตสฺสา วจฺนํ อสฺททฺหนฺโต ‘น
มยฺหํ ปุตฺโต โฟธิ อฺปฺปตฺวา กาลํ
กโรตี’ติ ตํ ปฏิกฺขิปปิ”ติ วุตฺเต “อิทา
นิกิ สฺททฺหิสฺสถ, เย ตฺเมห ปพฺเพปิ
อญฺจิกานิ ทสฺเสตฺวา ‘ปุตฺโต เต มโต’ติ

เราจะให้อริยทรัพย์ ๗ อย่างที่เราได้ ณ
ควงไม้โพธิพฤกษ์แก่เธอ, เราจะทำเธอ
ให้เป็นเจ้าของมรดกอันเป็นโลกุตระ”
แล้วตรัสเรียกท่านพระสารีบุตรมาว่า
“ดูกรสารีบุตร ถ้าอย่างนั้น เธอจงให้
ราหุลกุมารบรรพชาเถิด”. พระเถระ
จึงได้ให้พระราหุลกุมารนั้นบรรพชา.

เมื่อพระกุมารบรรพชาแล้ว พระราชาทรง
เกิดความทุกข์ใหญ่หลวงขึ้น, เมื่อไม่อาจ
จะทรงอดกลั้นความทุกข์นั้นได้ จึงทูล
พระผู้มีพระภาคเจ้าให้ทรงทราบ แล้ว
ทูลขอพรว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ
หม่อมฉันขอโอกาสพระผู้เป็นเจ้าทั้งหลาย
ไม่พึงให้บุตรที่มารดาบิดาไม่อนุญาตบวช”.

พระผู้มีพระภาคทรงประทานพรนั้น
แก่พระองค์ในวันรุ่งขึ้น เสดยพระกระยา
หารเข้าในพระราชนิเวศน์แล้ว เมื่อ
พระราชาซึ่งประทับนั่ง ณ ส่วนข้างหนึ่ง
กราบทูลว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ
ในกาลที่พระองค์ทรงบำเพ็ญทุกกรกิริยา
เทวดาตนหนึ่งเข้ามาหาหม่อมฉันแล้วกล่าว
ว่า ‘พระโอรสของพระองค์สวรรคตแล้ว’
หม่อมฉันไม่เชื่อถ้อยคำของเทวดานั้น
คัดค้านเทวดานั้นว่า ‘พระโอรสของ

วุดเต น สททหิตถา^๑ติ อิมิสฺสา
 อตฺตูปฺตติยา มหาธมฺมपालชาตก^๒
 กเถสิ. กถาปริโยसान^๓ ราชานา
 อนาคามิมล ปติฏฺฐหิ. อิติ ภควา
 ปิตริ ตีสุ ผลสุ ปติฏฺฐาเปตฺวา
 ภิกฺขุสํปริวุโต ปุณฺทเว ราชคหิ คนฺตฺวา
 สีตฺวเน^๓ วิหาสิ.

ตสมิ สมเย อนาถปิณฺฑิกโก
 คหปติ ปญฺจหิ สกฺกฺสเดหิ ภณฺฑิ
 อาทาย ราชคเห อตฺตโน ปิยสหายกสฺส
 เสฏฺฐิโน เคนฺหิ คนฺตฺวา ตตฺถ พุทฺธสฺส
 ภควโต อุปฺปนฺนภาวํ สุตฺวา
 พลวปจฺจุสสมเย เทวตานุกาเวณ วิเวฏฺเณ
 ทฺวาเวณ สตฺถาริ อุปฺสงฺกมิตฺวา ธมฺมํ

ข้าพเจ้ายังไม่ทรงบรรลुพระโพธิญาณ จะ
 ยังไม่สวรรคต" ดังนี้ จึงตรัสว่า "พระองค์
 จะเชื่อในบัดนี้ได้อย่างไร เมื่อก่อนเมื่อ
 อาจารย์ทศปาโมกข์แสดงกระดูกแล้ว
 กล่าวว่า 'บุตรของท่านตายแล้ว' พระองค์
 ยังไม่เชื่อ" แล้วทรงแสดงมหาธมฺมपाल-
 ชาดก เพราะเกิดเรื่องขึ้น. ในเวลาจบ
 พระคาถา พระราชาทรงตั้งอยู่แล้วใน
 อนาคามิมล. พระผู้มีพระภาคทรงโปรด
 พระบิดาให้ตั้งอยู่ในผลทั้ง ๓ (คือ
 โสดาปัตติผล สกทาคามิมล อนาคามิมล)
 ด้วยประการฉะนี้แล้ว ทรงมีหมูภิกษุ
 แวดล้อม เสด็จไปยังกรุงราชคฤห์อีก
 เสด็จประทับอยู่ในป่าสีตวัน.

สมัยนั้น อนาถปิณฺฑิกคฤหบดี
 บรรทุกสินค้าด้วยเกวียน ๕๐๐ เล่ม ไปยัง
 เรือนเศรษฐีผู้เป็นสหายรักของตน ใน
 เมืองราชคฤห์ ได้ข่าวว่าพระผู้มีพระ-
 ภาคพุทธเจ้า เสด็จอุบัติแล้วในเมือง
 ราชคฤห์ จึงเข้าไปเฝ้าพระศาสดา
 ทางประตูที่เปิดแล้ว ด้วยอานุกาพ

^๑ พ. ขา. ๒๗/๒๔๘.

^๒ จ. กถาปริโยसान.

^๓ จ. เวฬุเน.

สุตฺวา โสตาปตฺติผล ปติฏฺฐาย
 ทุตฺยทิวเส พุทฺธปฺปมุขสุส ภิกฺขุสํมสุส
 มหาทานํ ทตฺวา สวตฺถิ อคฺมฺนตฺถาย
 สตฺถุ ปฏฺิณฺณํ คเหตุวอ อนุตฺรํคฺค
 ปญฺจจตฺตํพีสโยชเน จาเน สตฺสทฺสสุส
 สตฺสทฺสสุส ทตฺวา โยชนิเก โยชนิเก
 วิหารเ กเรตฺวา เขตฺวณิ โภจฺจิสฺนุถาเรน
 อญฺจารสทฺริภฺนุภโภจฺจิสฺนุทฺติ กิณฺติวอ นวคฺคมํ
 ปญฺจเปสิ.

แห่งเวทดาในเวลารุ่งสาง ฟังธรรมแล้ว
 ตั้งอยู่ในโสดาปัตติผล ในวันที่สองถวาย
 มหาทานแด่หมู่ภิกษุ มีพระพุทธเจ้าเป็น
 ประมุข รับปฏิญญาของพระศาสดา
 เพื่อเสด็จมายังกรุงสาวัตถี ในระหว่าง
 ทางที่มี ๔๕ โยชน์ ได้ให้ทรัพย์สร้าง
 วิหารหลังละแสน ๆ ทุก ๆ โยชน์ แล้ว
 ชื้อสวนเจ้าเขตด้วยเงิน ๑๘ โกฏิ โดยการ
 ปล่อยเงินโกฏิ (กหาปณะ) แล้วเริ่มตั้งงาน
 ก่อสร้าง.

โส มชฺเฌ ทสฺพลสุส คณฺธกฺฎิ กเรสิ,
 ตํ ปริวเรตฺวา อสฺตีตฺติมหาเถรํ
 ปาฏฺิเยกฺกสฺนุณิเวสเน อววาเส
 เอกกฺฎิกาทฺตฺวิกฺฎิกาทฺตฺวิสฺวกฺฎิกาทฺตฺมสาล-
 มนฺทฺปาทิวเสน เสสเสนาสฺนานิ
 ปุทฺทฺชเรณิจฺงกมนรตฺติฏฺฐจฺานทิวาฏฺฐจฺานานิ
 จาติ อญฺจารสโกฏฺิปริจฺจาเคน รมณิเย
 ฏฺมิภาเค มโนรมํ วิหารํ กเรตฺวา
 ทสฺพลสุส อคฺมฺนตฺถาย ทฺตํ เปเสสิ.
 สตฺถา ทฺตฺสสุส วจฺนํ สุตฺวา มหาภิกฺขุ-
 สํมปฺริวโร ราชคฺหา นิภฺขมิตฺวา
 อญฺุพุเพน สวตฺถิณฺคฺริ ปาปฺณิ.

อนาถบิณฑิกคฤหบดีนั้น ให้สร้างพระ
 คันธกฏิ ถวายพระทศพลไว้ในท่ามกลาง,
 ให้สร้างอาวาสอันเป็นที่อยู่ เฉพาะรูป
 ถวายพระมหาเถระ ๘๐ รูป และเสนาสนะ
 ที่เหลือโดยสร้างให้เป็นกฏิหลังเดียว เป็น
 กฏิ ๒ หลังแฝด เป็นทรงรูปหงส์ ทรง
 รูปนาคคุ่ม เป็นโรงยาวและเป็นปะรำ
 เป็นต้น และสร้างสระโบกขรณี ที่จंगกรม
 ที่พักกลางคืนและที่พักกลางวัน ล้อมรอบ
 พระคันธกฏินั้น แล้วได้สร้างวิหารให้เป็น
 ที่น่าอยู่อาศัย ในภูมิภาคอันน่ารื่นรมย์
 ด้วยการบริจาคทรัพย์ ๑๘ โกฏิ ด้วย
 ประการฉะนี้ แล้วส่งทูตไปเพื่อทูลเชิญ

๑ ไป. เอกกฏิกทวิกฏิก...

พระทศพลให้เสด็จมา. พระศาสดาทรง
 สดับถ้อยคำของทูตแล้ว มีภิกษุหมู่ใหญ่
 เป็นบริวาร เสด็จออกจากกรุงราชคฤห์ถึง
 พระนครสาวัตถีตามลำดับ.

มหาเสฏฐีปี โข วิหารมห์
 สขุเซตวา ตถาคตสฺส เซตวนปฺปวิสนทิวเส
 ปุตฺตํ สพฺพาลงฺการปฏิมณฺฑิตํ กตฺวา
 อลงฺกตปฏฺยตฺเตเหว ปญฺจหิ กุมารสฺเตหิ
 สทฺธิ เปเสสิ. โส สปริวารโ ปญฺจวณฺณ-
 วตฺตสมฺมุขลานิ ปญฺจ ธชฺชตานิ
 คเหตุวา ทสพลสฺส ปฺรโต. อโหสิ.

เตสํ ปจฺจโต มหาสุมฺภทา จุลลสุมฺภทาติ
 เทว เสฏฺฐิจีตโร ปญฺจหิ กุมารีสฺเตหิ
 สทฺธิ ปุณฺณฆเฎ คเหตุวา นิภฺขมีสุ.
 ตาลํ ปจฺจโต เสฏฺฐิจิริยา สพฺพาลงฺการ-
 ปฏิมณฺฑิตา ปญฺจหิ มาตุคามสฺเตหิ
 สทฺธิ ปุณฺณปาติโย คเหตุวา นิภฺขมิ.

สพฺพเพสํ ปจฺจโต สยํ มหาเสฏฺฐี
 อหตฺวตฺตนิวตฺโต อหตฺวตฺตนิวตฺเตเหว
 ปญฺจหิ เสฏฺฐีสฺเตหิ สทฺธิ ภควนฺตํ

ฝ่ายมหาเศรษฐีได้จัดให้มีการฉลอง
 พระวิหาร ในวันที่พระตถาคตเสด็จเข้าไป
 สู่พระมหาวิหารเชตวัน ได้ส่งบุตรชาย
 คนหนึ่งให้ประดับตกแต่งร่างกาย ด้วย
 เครื่องอลังการเต็มที่แล้วส่งไปพร้อมกับ
 กุมาร ๕๐๐ คน ซึ่งประดับตกแต่ง
 เหมือนกัน. บุตรมหาเศรษฐีนั้นพร้อมด้วย
 บริวารठीอธง ๕๐๐ อันสวดยสดด้วยผ้า ๕ สี
 นำหน้าพระทศพล.

เบื้องหลังของกุมารเหล่านั้น ธิดาเศรษฐี
 ๒ คน คือ นางมหาสุภัททา และนาง
 จุลสุภัททา พร้อมด้วยกุมารี ๕๐๐ คน
 ถือหม้อน้ำอันเต็มเปี่ยมออกไป. เบื้องหลัง
 กุมารีเหล่านั้น ภรรยาเศรษฐีประดับ
 เครื่องอลังการทั้งปวง พร้อมกับมาตุคาม
 ๕๐๐ คน ถือถาดอันเต็ม(ด้วยสิ่งของ)
 ออกไป.

เบื้องหลังชนทั้งหมด มหาเศรษฐีเอง
 นุ่งผ้าใหม่พร้อมด้วยเศรษฐี ๕๐๐ ซึ่ง
 นุ่งผ้าใหม่เหมือนกัน นำเสด็จพระผู้มี

อพมฺกุคฺคณฺณิ. ภควา อิมํ อุปาสกปริสํ
 ปฺรโต กตฺวา มหาภิกฺขุสํฆปริวฺโต
 อตฺตโน สรีรปฺปกาย สุวณฺณรสเสก-
 ปิณฺชธานี วิย วนฺนุตฺรานิ กุรุมาโน
 อนนฺตราย พุทฺธสีฬุหาย อปฺปฏิสฺมาย
 พุทฺธสีริยา เขตฺวนวิหารํ ปาวิสิ.

ถ นํ อนาคตานาคตฺสฺส จาตุทฺทิสฺสฺส
 “กถานํ ภนฺเต อิมสฺมี วิหารเ
 ปฏิปฺชชามิ”ติ. “เตนหิ คหปติ อิมํ
 วิหารํ อาคตฺวานาคตฺสฺส จาตุทฺทิสฺสฺส
 ภิกฺขุสํฆสฺส เทหิ”ติ. “สาธฺว ภนฺเต”ติ
 มหาเสฏฺฐี สุวณฺณภิงฺคารํ อาทาย
 ทสฺพลสฺส หตฺถे อุทกํ ปาเตตฺวา
 “อิมํ เขตฺวนวิหารํ อาคตฺวานาคตฺสฺส
 จาตุทฺทิสฺสฺส พุทฺธปฺปมฺขสฺส ภิกฺขุสํฆสฺส
 ทมฺมี”ติ อทาสิ. สตฺถา วิหารํ
 ปฏิคฺคเหตฺวา อนุโมทนํ กโรนฺวโต

พระภาค. พระผู้มีพระภาคทรงให้อุบาสก
 บริษัทนี้อยู่เบื้องพระพักตร์ ทรงมีภิกษุ
 หมูใหญ่แวดล้อม ทรงทำราวไพรให้เป็น
 ดุจราตรดด้วยน้ำทอง มีสีแดงเรื่อด้วย
 พระรัศมีจากพระสรีระของพระองค์ เสด็จ
 เข้าสู่พระเชตวันวิหาร ด้วยพระพุทฺธสีลา
 อันหาที่สุดมิได้ ด้วยพระพุทฺธสีริอันหาที่
 เปรียบมิได้.

ลำดับนั้น อนาคตบัณฑิตกษेत्रฐี
 ทูลถามพระผู้มีพระภาคนั้นว่า “ข้าแต่
 พระองค์ผู้เจริญ ข้าพระองค์จะปฏิบัติใน
 พระวิหารนี้อย่างไร”. พระผู้มีพระภาค
 จึงตรัสว่า “ดูกรคฤหบดี ถ้าอย่างนั้นท่าน
 จงถวายวิหารนี้ แต่ภิกษุสงฆ์ทั้ง ๔ ทิศ
 ผู้มาถึงแล้วและยังมาไม่ถึงเถิด”. มหา-
 เศรษฐีกราบทูลว่า “ดีละ พระเจ้าข้า”
 แล้วถือเอาคณโฑของหลังน้ำลงที่พระหัตถ์
 ของพระทศพล กล่าวถวายด้วยคำว่า
 “ข้าพเจ้า ขอดถวายพระวิหารเชตวันนี้
 แต่พระภิกษุสงฆ์ มีพระพุทฺธเจ้าเป็น
 ประมุข ทั้งที่มาถึงแล้วและยังมาไม่ถึงทั้ง
 ๔ ทิศ”. พระศาสดาทรงรับพระวิหารแล้ว
 เมื่อจะทรงทำการอนุโมทนาจึงตรัสอานิสงส์
 แห่งวิหารทานว่า

"สีตี อุดนุห์ ปฎิหนุตติ
 ตโต วาพิมิคานิ จ
 สิริสเป^๑ จ มกเส
 สิสิเร จาปี วุฏฐิจโย
 ตโต วาตาดโป โฆโร
 สญชาโต ปฎิหนุตติ.
 เลณตตถญจ สุขตตถญจ
 ฌายิตถญจ วิปัสสิตี
 วิหารทานัง สัมมสุส
 อคคัม พุทเธหิ วณฺณิตัม.
 ตสฺมา หิ ปณฺชิตโต โปโส
 สมฺปสุสํ อตฺตมตฺตโน
 วิหารเ การเย รุมฺเม
 วาสเยตถ พุทฺธสุเต
 เตสํ อนฺนญจ ปานญจ
 วตฺถเสนาสนานิ จ
 ทเทยฺย อชฺชฎเตสุ
 วิปฺปสนฺเนน เจตสา
 เต ตสฺส ฐมฺมํ เทเสนฺติ
 สพุทฺททุกฺษาปฺนุหนํ.
 ยํ โส ฐมฺมํ อธิญญาย
 ปรีนิพฺพาติ อนาสโว"ติ^๒

"เสนาสนะ ย่อมกำจัดหนาวร้อน
 นอกจากนั้น ก็ยังกำจัดเนื้อร้าย
 สัตว์เลื้อยคลาน ยุง ความหนาว-
 เย็น รวมทั้งน้ำฝนได้ด้วย ยิ่งกว่า
 นั้น ลม แดดกล้าอันเกิดขึ้นแล้ว
 เสนาสนะก็ย่อมกำจัดได้. การ
 ถวายวิหารแก่สงฆ์ เพื่อเร้นอยู่
 (อาศัย) เพื่อความสุข เพื่อเพ่ง
 พิจารณ์ (บำเพ็ญฌาน) และเพื่อ
 เห็นแจ้ง (บำเพ็ญวิปัสสนา) พระ-
 พุทธเจ้าทั้งหลาย ทรงสรรเสริญว่า
 เป็นเลิศ. เพราะเหตุนั้นแล คนผู้
 เป็นบัณฑิต เมื่อพิจารณาเห็น
 ประโยชน์แห่งตน พึงให้สร้างวิหาร
 อันนารัณรมย์ พึงอาราธนาภิกษุผู้
 เป็นพหูสูต ให้มาอยู่อาศัยในวิหาร
 นี้ มีใจเลื่อมใสในภิกษุทั้งหลาย
 ผู้ชื่อดีตรง พึงถวายข้าว น้ำ ผ้า และ
 เสนาสนะ (มีเตียงเป็นต้น) แต่ภิกษุ
 ทั้งหมดเหล่านั้น ท่านย่อมแสดง
 ธรรม อันเป็นเครื่องบรรเทาทุกข์
 ทั้งปวง ที่เมื่อบุคคลนั้นรู้แล้ว

^๑ อ. สิริสเป.

^๒ วิ. จ. ๗/๑๒๑.

สนุถาเรน กิณิตฺวา ตสฺมีเยว จาเน
อหุตฺตมโยชนปฺปมาณํ สํฆารามํ กาวเรสิ.

ชื่อที่ดินด้วยวิธีลาดเท้าข้างทอง แล้วให้
สร้างสังฆารามประมาณกึ่งโยชน์ ในที่นั้น
นั่นเอง.

กกุสนฺธุสฺส ภควโต กालเ อจฺจุโต
นาม เสฏฺฐี สุวณฺณนิฏฺฐกาสนุถาเรน
กิณิตฺวา ตสฺมีเยว จาเน คาวุตปฺปมาณํ
สํฆารามํ กาวเรสิ.

ในกาลแห่งพระผู้มีพระภาค ทรง
พระนามว่า กกุสันธะ เศรษฐีชื่อว่า
อัจจุตตะ ชื่อที่ดินด้วยวิธีปูอิฐทอง แล้วให้
สร้างสังฆาราม ประมาณหนึ่งคาวุต
ในที่นั้นนั่นเอง.

โกนาคมนฺตฺส ภควโต กालเ
อุคฺโค นาม เสฏฺฐี สุวณฺณกจฺจป-
สนุถาเรน กิณิตฺวา ตสฺมีเยว จาเน
อหุตฺตมคาวุตปฺปมาณํ สํฆาราม กาวเรสิ.

ในกาลแห่งพระผู้มีพระภาค ทรง
พระนามว่า โคนาคมนะ เศรษฐีชื่อว่า
อุคคะ ชื่อที่ดินด้วยวิธีลาดเท้าทอง แล้ว
ให้สร้างสังฆารามประมาณกึ่งคาวุตใน
ที่นั้นนั่นเอง.

กสฺสปลฺลสฺส ภควโต กาลเ สุมงฺคโล
นาม เสฏฺฐี สุวณฺณกจฺจปสนุถาเรน^๑
กิณิตฺวา ตสฺมีเยว จาเน
โสฬสกรีสปฺปมาณํ สํฆารามํ กาวเรสิ.

ในการแห่งพระผู้มีพระภาค ทรง
พระนามว่า กัสสปะ เศรษฐีชื่อว่า
สุมังคละ ชื่อที่ดินด้วยวิธีลาดเท้าทอง
แล้วให้สร้างสังฆาราม ประมาณเนื้อที่
๑๖ กรีสในที่นั้นนั่นเอง.

อมฺหากํ ปน ภควโต กาลเ
อนาถปิณฺฑติโก นาม เสฏฺฐี กหาปณ-
โกฏิสฺนุถาเรน กิณิตฺวา ตสฺมีเยว จาเน
อฏฺฐกรีสปฺปมาณํ สํฆารามํ กาวเรสิ.

ส่วนในกาลแห่งพระผู้มีพระภาค
ของเราทั้งหลาย เศรษฐีชื่ออนาถปิณฑติกะ
ชื่อที่ดินด้วยวิธีลาดกหาปณะ ๑ โกฎิ
แล้วให้สร้างสังฆาราม มีประมาณ ๘ กรีส

^๑ ๑. สุวณฺณกฏฺฐิสฺนุถาเรน.

อิทํ กิร จานํ สพุพพุธานํ ในที่นั่นนั่นเอง. ได้ยินว่า ฐานะนี้เป็น
อวิชหิตฎฐานเมว. ฐานะอันพระพุทเจ้าทั้งปวงไม่ทรงละเลย.

อิติ มหาโพธิมณฑลเส สพุพพญตปุตติโต
ยาว มหาปรินิพพานมญจา ยสุมี
ยสุมี จาเน ภควา วิहाสิ, อิทํ
สนฺติเกนิทานนฺนาม, ตสฺส วเสน
สพุพชาติกาणि วณฺณยิสฺสามีติ.

สถานที่ซึ่งพระผู้มีพระภาค ประทับอยู่
นับแต่ทรงบรรลुพระสัพพัญญุตญาณ ที่
ควงไม้โพธิ์ จนถึงพระแท่นเป็นที่เสด็จสู่
มหาปรินิพพาน ดังกล่าวมา นี้ชื่อว่า
สันติเกนิทาน, ข้าพเจ้าจะพรรณนาชาดก
ทั้งหมด ตามขอบเขตแห่งสันติเกนิทาน
นั้น ดังนี้แล.

นิทานกถา นิฏฺฐิตา.

นิทานกถา จบ.

อนุโมทนากุศลการสร้างพระคัมภีร์

มูลนิธิภูมิพลโลกิขุ สร้างพระคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา เพื่อความถูกต้องแห่งพระสัทธรรม เป็นการสืบต่ออายุพระพุทธศาสนาให้ผู้ศึกษาประพฤติปฏิบัติด้วยสัมมาทิฐิ อันจะนำมาซึ่งการปฏิบัติที่บริสุทธิ์และเข้าถึงพระนิพพาน

ขออนุโมทนาในกุศลเจตนาของท่านผู้มีจิตศรัทธาบริจาคทรัพย์ เพื่อสร้างพระคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา ฉบับภูมิพลโลกิขุ ขออานิสงส์แห่งกุศลจงเป็นพลวปัจจัยให้ท่านได้พบแสงสว่างแห่งปัญญา หยั่งถึงพระสัทธรรมอันลึกซึ้งของสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า และขอให้ท่านทั้งหลายประสบความสำเร็จด้วยเหตุแห่งบุญกุศลที่ได้บำเพ็ญในครั้งนี้อย่างตลอดกาลนาน เทอญ

**สัพพะทานัง ธัมมะทานัง ชินาติ
การให้ธรรมะ ชนะการให้ทั้งปวง**

รายนามผู้บริจาคสร้างต้นฉบับพระคัมภีร์

ลำดับ	ชื่อ-สกุล	จำนวนเงิน(บาท)
๑.	จังหวัดศรีสะเกษ	๑๒,๖๙๓.-
๒.	จังหวัดนนทบุรี	๑๒,๖๗๐.-
๓.	จังหวัดลำปาง	๑๐,๒๕๗.-
๔.	ธนาคารแห่งประเทศไทย	๑๐,๐๐๐.-
๕.	กองทัพภาคที่ ๒	๑๐,๐๐๐.-
๖.	คุณพวงหยก ประสมไชย	๑๐,๐๐๐.-

ลำดับ	ชื่อ-สกุล	จำนวนเงิน(บาท)
๗.	กรมพัฒนาและส่งเสริมพลังงานเชิงสะพานกษัตริย์ศึก	๖,๖๔๐.-
๘.	กรมควบคุมโรคติดต่อ	๕,๔๓๐.-
๙.	จังหวัดกระบี่	๕,๓๐๐.-
๑๐.	มหาวิทยาลัยเชียงใหม่	๕,๐๐๐.-
๑๑.	คุณศรีรำภา ศรีรมริน	๕,๐๐๐.-
๑๒.	มูลนิธิธนาคารกรุงเทพ	๕,๐๐๐.-
๑๓.	คุณหญิงจวบ จิรโรจน์	๔,๕๐๐.-
๑๔.	กรมการผังเมือง	๔,๐๐๐.-
๑๕.	จังหวัดอ่างทอง	๓,๔๙๕.-
๑๖.	จังหวัดพิจิตร	๓,๒๑๒.-
๑๗.	คุณอุษา ดีวิมล และลูก	๓,๐๐๐.-
๑๘.	กรมที่ดิน	๒,๔๐๐.-
๑๙.	คุณสุทิน นิลนพคุณ	๒,๐๐๐.-
๒๐.	จังหวัดชัยภูมิ	๒,๐๐๐.-
๒๑.	สำนักงานป่าไม้เขตอุดรธานี	๒,๐๐๐.-
๒๒.	สถาบันราชภัฏอุดรธานี	๒,๐๐๐.-
๒๓.	คุณสมใจ สมแจ้ง	๒,๐๐๐.-
๒๔.	คุณวิภา เจยเสนานนท์	๒,๐๐๐.-
๒๕.	คุณประยงค์ อยู่เย็น และคุณลำแพน พวงทิพย์	๒,๐๐๐.-
๒๖.	คุณอุบลัมภ์ ไกรฤกษ์	๒,๐๐๐.-
๒๗.	ร.ท.หญิงนัจจิมา ธรรมรักษา (ร.น.)	๒,๐๐๐.-
๒๘.	กองบัญชาการตำรวจตระเวนชายแดน	๒,๐๐๐.-
๒๙.	กรมทะเบียนการค้า	๒,๐๐๐.-
๓๐.	สำนักงานสรรพากรจังหวัดอุดรธานี	๑,๙๗๐.-
๓๑.	สำนักงานเร่งรัดพัฒนาชนบท	๑,๘๐๐.-

ลำดับ	ชื่อ-สกุล	จำนวนเงิน(บาท)
๓๒.	จังหวัดชัยนาท	๑,๗๐๐.-
๓๓.	สำนักงานปลัดบัญชาทหารอากาศ	๑,๖๕๐.-
๓๔.	เทศบาลตำบลสูงเนินโก-ลก	๑,๖๒๐.-
๓๕.	กรมยุทธการทหารบก	๑,๔๕๐.-
๓๖.	ข้าราชการกรมจเรทหารบก	๑,๔๑๐.-
๓๗.	สำนักงานเร่งรัดพัฒนาชนบทจังหวัดอุดรธานี	๑,๓๕๐.-
๓๘.	กรมสรรพสามิต	๑,๓๐๐.-
๓๙.	ที่ว่าการอำเภอเพ็ญ จังหวัดอุดรธานี	๑,๒๕๐.-
๔๐.	กองคลัง กรมอนามัย	๑,๒๐๐.-
๔๑.	ข้าราชการและลูกจ้างกรมวิทยาศาสตร์บริการ	๑,๒๐๐.-
๔๒.	กรมการสื่อสารทหารกองบัญชาการทหารสูงสุด	๑,๑๕๓.-
๔๓.	คุณพรรณสกุล เทพหัสดิน ณ อยุธยา	๑,๑๐๐.-
๔๔.	โรงเรียนอุดรพิชัยรัษฎ์พิทยา	๑,๐๒๐.-
๔๕.	ที่ว่าการอำเภอสร้างคอม จังหวัดอุดรธานี	๑,๐๐๐.-
๔๖.	สำนักงานป่าไม้จังหวัดอุดรธานี	๑,๐๐๐.-
๔๗.	สหกรณ์ออมทรัพย์ตำรวจอุดรธานี จำกัด	๑,๐๐๐.-
๔๘.	สำนักงานเกษตรและสหกรณ์จังหวัดอุดรธานี	๑,๐๐๐.-
๔๙.	สำนักงานเหล่ากาชาดจังหวัดอุดรธานี	๑,๐๐๐.-
๕๐.	โรงพยาบาลอุดรธานี	๑,๐๐๐.-
๕๑.	สำนักงานตรวจเงินแผ่นดินภูมิภาคที่ ๖ จังหวัดอุดรธานี	๑,๐๐๐.-
๕๒.	โรงเรียนสตรีราชินูทิศ จังหวัดอุดรธานี	๑,๐๐๐.-
๕๓.	สำนักงานที่ดินจังหวัดอุดรธานี	๑,๐๐๐.-
๕๔.	ตำรวจภูธรจังหวัดนครราชสีมา	๑,๐๐๐.-
๕๕.	โยธาธิการจังหวัดนครราชสีมา	๑,๐๐๐.-
๕๖.	สำนักงานเร่งรัดพัฒนาชนบทจังหวัดนครราชสีมา	๑,๐๐๐.-

ลำดับ	ชื่อ-สกุล	จำนวนเงิน(บาท)
๕๗.	ป่าไม้จังหวัดนราธิวาส	๑,๐๐๐.-
๕๘.	เจ้าพนักงานที่ดินจังหวัดนราธิวาส	๑,๐๐๐.-
๕๙.	เทศบาลตำบลตันหยงมัส	๑,๐๐๐.-
๖๐.	ศูนย์วิจัยและศึกษาธรรมชาติป่าพรุสิรินธร	๑,๐๐๐.-
๖๑.	วิทยาลัยเกษตรและเทคโนโลยีนราธิวาส	๑,๐๐๐.-
๖๒.	นิคมสหกรณ์บาเจาะ	๑,๐๐๐.-
๖๓.	คุณสมสุข วรรณวีรพงศ์	๑,๐๐๐.-
๖๔.	คุณหิรัณยา วรรณวีรพงศ์	๑,๐๐๐.-
๖๕.	คุณปราณี ทัพภาค	๑,๐๐๐.-
๖๖.	คุณสิงห์ชัย เจยเสนานนท์	๑,๐๐๐.-
๖๗.	พลเรือตรีชูศักดิ์ เอโกบาล	๑,๐๐๐.-
๖๘.	คุณจักรินทร์ หงสกุล	๑,๐๐๐.-
๖๙.	กรมยุทธศึกษาทหารอากาศ	๑,๐๐๐.-
๗๐.	คุณอรุณวรรณ แจ้งสว่าง	๑,๐๐๐.-
๗๑.	คุณธิดา ถ้ำจันทร์	๑,๐๐๐.-
๗๒.	กองทัพภาคที่ ๓	๙๙๐.-
๗๓.	กรมเศรษฐกิจการพาณิชย์	๘๖๐.-
๗๔.	กรมส่งเสริมอุตสาหกรรม	๘๕๐.-
๗๕.	กรมทหารราบที่ ๓ กองพลนาวิกโยธิน	๘๐๐.-
๗๖.	คุณอรดารา สว่างเวช	๗๐๐.-
๗๗.	สำนักงานคณะกรรมการอาหารและยา	๗๐๐.-
๗๘.	กรมวิทยาศาสตร์ทหารเรือ	๖๙๒.-
๗๙.	ผ.อ.พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติบ้านเชียง จังหวัดอุดรธานี	๖๐๐.-
๘๐.	สรรพสามิตจังหวัดนราธิวาส	๕๕๐.-
๘๑.	ศูนย์พลศึกษาและกีฬาจังหวัดอุดรธานี	๕๐๙.-

ลำดับ	ชื่อ-สกุล	จำนวนเงิน(บาท)
๘๒.	โรงเรียนบ้านหมากแข้ง จังหวัดอุดรธานี	๕๐๐.-
๘๓.	สำนักงานการปฏิรูปที่ดินจังหวัดอุดรธานี	๕๐๐.-
๘๔.	วิทยาลัยพยาบาลบรมราชชนนีนราธิวาส	๕๐๐.-
๘๕.	คุณน้อมจิตร์ โอสถาปนีย์	๕๐๐.-
๘๖.	คุณวันดี เนียมหอม และครอบครัว	๕๐๐.-
๘๗.	คุณสุหัท-น.อ.หญิงทรงศรี ฟุ่งเกียรติ	๕๐๐.-
๘๘.	คุณศรีประพันธ์ ฟุ่งเกียรติ	๕๐๐.-
๘๙.	คุณชวนพิศ ธีบุญศิริ	๕๐๐.-
๙๐.	คุณธานินทร์-คุณธารวี บุรณมานิต	๕๐๐.-
๙๑.	กรมสื่อสารทหารอากาศ	๕๐๐.-
๙๒.	กรมการเงินทหารบก	๕๐๐.-
๙๓.	กองโรคพืชและจุลชีววิทยา	๕๐๐.-
๙๔.	นายแพทย์ณัฐ น้อมพรธโนภาส	๕๐๐.-
๙๕.	คุณอิศริยา น้อมพรธโนภาส	๕๐๐.-
๙๖.	คุณเจตน์ น้อมพรธโนภาส	๕๐๐.-
๙๗.	สหกรณ์จังหวัดนราธิวาส	๔๓๕.-
๙๘.	คุณสันธนา ฟุ่งเกียรติ	๔๐๐.-
๙๙.	กองแผนงานและวิชาการ	๔๐๐.-
๑๐๐.	ข้าราชการกรมกำลังพลทหารบก	๓๙๐.-
๑๐๑.	ป้องกันจังหวัดอุดรธานี	๓๐๐.-
๑๐๒.	คุณวิสุทธิ์-คุณกานดา อัครธรรม	๓๐๐.-